

Η ενδυνάμωση της κοινωνικής συνείδησης
των μαθητών μέσω των πολιτιστικών
εκδηλώσεων στο Δημοτικό Σχολείο

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΘΕΑΤΡΟ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Η ΕΝΔΥΝΑΜΩΣΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗΣ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ
ΜΕΣΩ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΕΚΔΗΛΩΣΕΩΝ ΣΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ

ΑΛΙΚΗ ΘΩΜΟΥ (Α.Μ. 215523)

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΑΣ

ΜΕΛΗ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΒΡΕΤΤΟΣ

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΜΠΑΜΠΟΥΝΗΣ

ΑΘΗΝΑ 2017

«Αυτό που έχετε, απαρνηθείτε το
και πάρτε αυτό που σας αρνιούνται»

Bertolt Brecht, 1936

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	5
Κεφάλαιο 1^ο Κοινωνική συνείδηση και εκπαίδευση	10
1.1. Κοινωνική συνείδηση και ενεργός πολίτης	10
1.2. Η σχολική τάξη ως κοινωνική ομάδα και η κοινωνιο-κεντρική προσέγγιση της διδασκαλίας	13
1.2.1. Ορίζοντας τις κοινωνικές ομάδες	13
1.2.2. Η σχολική τάξη ως κοινωνική ομάδα.....	14
1.2.3. Οι λειτουργίες της σχολικής τάξης ως ομάδας.....	15
1.2.4. Κοινωνιο-κεντρική προσέγγιση της διδασκαλίας και ο ρόλος του εκπαιδευτικού	18
1.3. Η αγωγή του πολίτη ως σχολικό μάθημα	19
1.3.1. Η πορεία της πολιτικής αγωγής στην Ελλάδα	20
1.3.2. Σκοπός και περιεχόμενα των μαθημάτων Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής σύμφωνα με το ισχύον Δ.Ε.Π.Π.Σ.	21
1.3.3. Μεθοδολογικές και διδακτικές προσεγγίσεις των μαθημάτων Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής.....	25
Κεφάλαιο 2^ο Πολιτιστικές Εκδηλώσεις στο Σχολείο	28
2.1. Από τις παραδοσιακές «σχολικές γιορτές» στις σύγχρονες εκδηλώσεις πολιτισμού	28
2.1.1. Ιστορική αναδρομή.....	28
2.1.2. Σύγχρονη πραγματικότητα	32
2.1.3. Τα είδη και οι μορφές των πολιτιστικών εκδηλώσεων	35

2.2. Η θεατρική παράσταση στις πολιτιστικές εκδηλώσεις στο σχολείο.....	37
2.2.1. Το δραματικό κείμενο.....	39
2.2.2. Το Θέατρο ως μορφή τέχνης	40
2.2.3. Ομάδα και διαπροσωπικές σχέσεις	42
2.3. Η παιδαγωγική αξία των πολιτιστικών εκδηλώσεων	44
Κεφάλαιο 3ο Η προετοιμασία των πολιτιστικών εκδηλώσεων στο σχολείο	49
3.1. Η οργάνωση της εκδήλωσης.....	49
3.2. Ο νέος ρόλος του εκπαιδευτικού: ο «παιδαγωγός-καλλιτέχνης»	52
3.3. Η συμμετοχή των μαθητών στις ομάδες εργασίας	55
3.4. Η προσέλευση του κοινού	58
3.5. Δυνητικοί στόχοι και επιδιωκόμενα αποτελέσματα	61
Κεφάλαιο 4ο : Οι εκδηλώσεις πολιτισμού στο σχολείο ως εργαλείο κοινωνικής και πολιτικής διαπαιδαγώγησης.....	65
4.1. Η θεματολογία: Από τη γιορτή στην πραγματικότητα	65
4.1.1. Επέτειοι ιστορικής μνήμης	65
4.1.2. Γιορτές θρησκευτικής συνείδησης.....	68
4.1.3. Επέτειοι κοινωνικής ευαισθητοποίησης	71
4.1.4. Επέτειοι ειδικής αναφοράς	75
4.2. Το περιεχόμενο των εκδηλώσεων.....	80
Επίλογος.....	86
Βιβλιογραφία	88

Εισαγωγή

Στη σύγχρονη πραγματικότητα, οι κυρίαρχες κοινωνικές σχέσεις παύουν πλέον να ανταποκρίνονται στις ανάγκες της πλειοψηφίας των ανθρώπων. Εφόσον η ανάγκη για κοινωνική αλλαγή καθίσταται αδήριτη, μεγάλο ενδιαφέρον έχει να εξετάσουμε τον τρόπο με τον οποίο η εκπαίδευση μπορεί να ενδυναμώσει τις κοινωνικές δεξιότητες των μαθητών. Η κοινωνική συνείδηση, ως ικανότητα των ανθρώπων να αντιλαμβάνονται ότι αποτελούν μέρος ενός ευρύτερου συνόλου, λειτουργεί ως κινητήρια δύναμη για συλλογική και συντονισμένη δράση, ενώ παράλληλα συμβάλλει στην κατανόηση των αντιφάσεων του παρόντος και στην εύρεση τρόπων υπέρβασης των αντιφάσεων αυτών.

Μέχρι και σήμερα, η καλλιέργεια της κοινωνικής συνείδησης στο σχολείο παραμένει εγκλωβισμένη σε αυστηρά πλαίσια που εξαντλούνται αφ' ενός στη διδασκαλία συγκεκριμένων μαθημάτων και αφετέρου στην ανασυγκρότηση διδακτικών μεθόδων, με συνέπεια να αποστερείται στοιχείων που θα συνέβαλαν περισσότερο στη συστηματική ενασχόλησή της. Τον τελευταίο καιρό η ανάγκη για περαιτέρω ενθάρρυνση των μαθητών να συνειδητοποιήσουν ότι αποτελούν μέλη μιας συλλογικότητας και να προετοιμαστούν για την ιδιότητα του πολίτη, υπαγορεύει μια διαφορετική προσέγγιση της έννοιας της κοινωνικής συνείδησης και του τρόπου με τον οποίο αυτή μπορεί να καλλιεργηθεί στο σχολείο.

Στις μέρες μας, οι υγιείς αλληλεπιδραστικές σχέσεις ανάμεσα στους ανθρώπους έχουν δώσει τη θέση τους σε σχέσεις ακραίου ανταγωνισμού, όπου η ατομική προσπάθεια και επιτυχία αποκτά πολύ μεγαλύτερη βαρύτητα από τη συλλογική ευημερία. Αυτές οι αντιλήψεις επεκτείνονται και στο χώρο του σχολείου, όπου η μάθηση συχνά θεωρείται ατομική υπόθεση και η επίτευξη της υψηλότερης βαθμολογίας αυτοσκοπός.

Προκειμένου η εκπαίδευση να ανταποκρίνεται στους γενικούς της σκοπούς και να διαμορφώνει ενεργούς πολίτες με αυξημένη κριτική ικανότητα και καλλιεργημένες κοινωνικές και οργανωτικές δεξιότητες, οι οποίες δεν ανταγωνίζονται τους άλλους, αλλά αντίθετα συνάπτουν σχέσεις συνεργασίας και ουσιαστικής επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης, οφείλει να δώσει την απαραίτητη βαρύτητα στην ενδυνάμωση της κοινωνικής συνείδησης των μαθητών και να εφεύρει διαφορετικούς τρόπους με τους οποίους αυτή μπορεί να εξασφαλιστεί.

Το σχολείο, ως ένας από τους σημαντικότερους φορείς κοινωνικοποίησης των παιδιών, οφείλει να συμβάλει στην ολόπλευρη ανάπτυξη των διανοητικών και ψυχοσωματικών τους δυνάμεων, ώστε, ανεξάρτητα από φύλο και καταγωγή, να έχουν τη δυνατότητα να εξελιχθούν σε ολοκληρωμένες προσωπικότητες και να ζήσουν δημιουργικά. Ειδικότερα, οι μαθητές θα πρέπει να παρωθούν να εξελιχθούν σε ελεύθερους ανθρώπους με δημοκρατικό ήθος, να καλλιεργήσουν αρμονικά το σώμα, την ψυχή και το πνεύμα τους, να αναπτύξουν τις κριτικές τους ικανότητες, να αναπτύξουν το πνεύμα της φιλίας και συνεργασίας με τους άλλους, απαλλαγμένοι από κάθε είδος ρατσιστικής διάκρισης, να αποκτήσουν τις δυνατότητες κατανόησης και επαφής με την Τέχνη, την Επιστήμη και την Τεχνολογία, να συνειδητοποιήσουν, να εκτιμήσουν και να διαφυλάξουν πανανθρώπινες πολιτιστικές αξίες.

Η ανάγκη να διερευνηθεί ο ακριβής τρόπος με τον οποίο ο θεσμός της Εκπαίδευσης προσπαθεί και τελικά καταφέρνει να συμβάλει στην διαμόρφωση ενεργών πολιτών, μας οδηγεί να αφήσουμε μονοδιάστατες θεωρήσεις, οι οποίες εστιάζουν μόνο στο περιεχόμενο και τους σκοπούς, παραβλέποντας τον μαθητή και τις δικές του ανάγκες. Η δημιουργία ενός αντιαυταρχικού και δημιουργικού περιβάλλοντος στο οποίο ο μαθητής βρίσκεται στο επίκεντρο, σε συνδυασμό με την ευχάριστη ψυχαγωγική και διασκεδαστική απασχόληση των παιδιών με δραστηριότητες καλλιτεχνικής δημιουργίας και σωματικής έκφρασης, αποτελούν ζητούμενα.

Αναδύεται λοιπόν, η ανάγκη της διαθεματικής και διεπιστημονικής προσέγγισης της εκπαιδευτικής διαδικασίας, όπου η αξιοποίηση των διαφορετικών επιστημονικών πεδίων και των διαφορετικών μορφών τέχνης μπορούν να προσδώσουν έναν αέρα ανανέωσης στις διδακτικές μεθόδους των εκπαιδευτικών. Το θέατρο με τις πολλαπλές τους εκδοχές, ως πάμμουσος παιδαγωγία, μπορεί να δημιουργήσει τις κατάλληλες συνθήκες ώστε η ελληνική εκπαίδευση να εκσυγχρονιστεί με τα νέα δεδομένα και τις ευρύτερες παιδαγωγικές αρχές που αφορούν στον τρόπο προσέγγισης της γνώσης από τους μαθητές αλλά και τα μέσα κοινωνικοποίησης.

Το θέατρο, έχοντας πρώτη και κύρια προϋπόθεση τη λαϊκή παρουσία, που παρακολουθεί, κρίνει και ελέγχει, δεν μπορεί να λειτουργεί παρά μόνο σε κλίμα δημοκρατικό. Με τον τρόπο αυτό, ενεργοποιεί την δημοκρατική συνείδηση, την πνευματική αυτονομία, το σεβασμό στα ανθρώπινα δικαιώματα αλλά και την οικολογική ευαισθητοποίηση. Η αξιοποίηση του θεάτρου στην εκπαίδευση αποτελεί στοιχείο, το

οποίο υπερβαίνει κατά πολύ την παραδοσιακή διδασκαλία, αφού συνδυάζει δημιουργικά περισσότερους τομείς γνώσης και έκφρασης, όπως η λογοτεχνία, η υποκριτική, η ιστορία, η κοινωνιολογία, κ.α.

Παράλληλα, αποτελεί ιδανική απάντηση στις σύγχρονες προκλήσεις των σχολικών γιορτών, αφού οι πεπαλαιωμένες και ατελέσφορες προσεγγίσεις ιστορικού και πατριωτικού περιεχομένου, που δεν ανταποκρίνονται στις ανάγκες των μαθητών και απομακρύνονται πολύ από τον κύκλο ενδιαφερόντων τους, πρέπει να ανανεωθούν. Οι πολιτιστικές εκδηλώσεις στο σχολείο αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της ελληνικής Εκπαίδευσης. Η αυξημένη παιδαγωγική τους αξία, η οποία εντοπίζεται στην αξιοποίηση της βιωματικής, της ομαδοσυνεργατικής και της ανακαλυπτικής μάθησης, στο πλούσιο και πολυποίκιλο περιεχόμενό τους, αλλά και στον τρόπο με τον οποίο αυτές οργανώνονται και τελικά παρουσιάζονται στο κοινό, δημιουργούν το κατάλληλο υπόβαθρο, ώστε οι μαθητές να αποκτήσουν κοινωνική υπευθυνότητα και να μάθουν να λειτουργούν ως αδιάσπαστο σύνολο, ακολουθώντας ένα κοινό σκοπό.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να διερευνήσει τους τρόπους με τους οποίους οι πολιτιστικές εκδηλώσεις μπορούν να συμβάλουν στην ενδυνάμωση της κοινωνικής συνείδησης των μαθητών. Επειδή δεν υπάρχουν εύκολες απαντήσεις, η εργασία αυτή έρχεται, μάλλον, να αναθερμάνει τη θεωρητική συζήτηση που αφορά τους τρόπους με τους οποίους ο πολιτικός και κοινωνικός αναλφαβητισμός μπορεί να αμβλυνθεί μέσα από την αναπλαισίωση της διδακτικής πρακτικής και την ανανέωση των εκπαιδευτικών μεθόδων.

Ο ρόλος που μπορεί να διαδραματίσει η εκπαίδευση στην ενδυνάμωση της κοινωνικής συνείδησης έχει ήδη απασχολήσει Έλληνες και ξένους ερευνητές και επιστήμονες, όπως είναι για παράδειγμα ο Περικλής Παυλίδης, Επίκουρος Καθηγητής του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, με το άρθρο του «*Social consciousness, education and transformative activity*» και ο Sheldon Berman με το βιβλίο του «*Children's Social Consciousness and the Development of Social Responsibility*», αλλά και το άρθρο «*Educating for Social Responsibility*». Η παρούσα εργασία, προσπαθεί να δώσει ένα διαφορετικό χαρακτήρα στην προσέγγιση της σχέσης κοινωνικής συνείδησης και εκπαίδευσης, καθώς προτείνει τον εκσυγχρονισμό των πολιτιστικών εκδηλώσεων στο σχολείο προς την κατεύθυνση της κοινωνικής

ευαισθητοποίησης και δράσης, δίνοντας μεγαλύτερη βαρύτητα στο θέατρο και τις άλλες τέχνες.

Πρόκειται για μια βιβλιογραφική έρευνα με παιδαγωγικές, θεατρικές αλλά και κοινωνικοπολιτικές παραπομπές, η οποία αποτελείται από τέσσερα διακριτά κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας επιχειρείται μια αποσαφήνιση της έννοιας της κοινωνικής συνείδησης και του ενεργού πολίτη, ενώ, στη συνέχεια, διερευνώνται οι τρόποι με τους οποίους η εκπαίδευση προσπαθεί να διασφαλίσει την κοινωνική και πολιτική διαπαιδαγώγηση των μαθητή. Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο, επίσης, περιλαμβάνεται η παρουσίαση των στόχων και του περιεχομένου του επίσημου Αναλυτικού Προγράμματος για το μάθημα της «Μελέτης του Περιβάλλοντος» και της «Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής», αλλά και η ανάλυση των διαφορετικών μεθοδολογικών και διδακτικών προσεγγίσεων που προτείνονται από αυτό.

Το δεύτερο κεφάλαιο της εργασίας είναι αφιερωμένο στις πολιτιστικές εκδηλώσεις στο σχολείο. Στο κεφάλαιο αυτό, παρουσιάζεται μία σύντομη ιστορική αναδρομή των εορταστικών εκδηλώσεων και γίνεται αναφορά στη σύγχρονη πραγματικότητα. Τονίζεται η παιδαγωγική αξία των εκδηλώσεων αυτών και ο ιδιαίτερος ρόλος που διαδραματίζει το θέατρο στην αισθητική καλλιέργεια και πνευματική ανάπτυξη των μαθητών, τόσο μέσα από την επαφή με τα διαφορετικά δραματικά κείμενα και τις τέχνες, όσο και από τη συνεργασία και τη σύναψη υγιών διαπροσωπικών σχέσεων ανάμεσα στα μέλη της ομάδας.

Στο τρίτο κεφάλαιο, παρουσιάζεται η μέθοδος που θα πρέπει να ακολουθήσει ο εκπαιδευτικός έτσι ώστε η εορταστική εκδήλωση να εκπληρώνει όλους τους παραπάνω παιδαγωγικούς και κοινωνικούς της στόχους. Ξεκινώντας από την οργάνωση της εκδήλωσης, την εξασφάλιση του απαραίτητου υλικο-τεχνικού εξοπλισμού και τους τρόπους διαφήμισης και προώθησης της εκδήλωσης, το κεφάλαιο καταλήγει στην ανάλυση των πολλαπλών οφελών από τη συμμετοχή των μαθητών στις ομάδες εργασίας, στο διττό ρόλο που οφείλει να διαδραματίσει ο εκπαιδευτικός ως «παιδαγωγός-καλλιτέχνης», στους δυνητικούς στόχους και στα επιδιωκόμενα αποτελέσματα.

Το τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο της εργασίας, προσπαθεί να αναδείξει τους τρόπους με τους οποίους οι εκδηλώσεις πολιτισμού μπορούν να αξιοποιηθούν από τον εκπαιδευτικό ως εργαλείο κοινωνικής και πολιτικής διαπαιδαγώγησης. Οι επέτειοι

ιστορικής μνήμης, οι γιορτές θρησκευτικής συνείδησης, οι επέτειοι κοινωνικής ευαισθητοποίησης και ειδικής αναφοράς, συνδέονται με τα ενδιαφέροντα των μαθητών και τα καθημερινά τους βιώματα και προεκτείνονται σε άλλα πεδία, εντός και εκτός σχολικού χώρου. Τέλος, τονίζεται η σημασία της επιλογής των κατάλληλων κειμένων από τον εκπαιδευτικό και τους μαθητές, ώστε τα μηνύματα και οι προβαλλόμενες αξίες των διαφορετικών εορτασμών να αποκτήσουν διαχρονικό και πανανθρώπινο χαρακτήρα.

Κεφάλαιο 1^ο

Κοινωνική συνείδηση και εκπαίδευση

1.1. Κοινωνική συνείδηση και ενεργός πολίτης

Η κοινωνική συνείδηση αποτελεί μία εξαιρετικά μεταβλητή έννοια με πολλές και διαφορετικές διαστάσεις¹. Στην παρούσα εργασία, ο όρος κοινωνική συνείδηση χρησιμοποιείται για να περιγράψει τη ανεπτυγμένη ικανότητα των ατόμων να συνειδητοποιούν ότι αποτελούν μέρος ενός ευρύτερου συνόλου, μίας αλληλένδετης κοινότητας, καθώς και την κατανόηση της αλληλεπιδραστικής τους σχέσης με το περιβάλλον και τα άλλα μέλη της κοινότητας αυτής². Η κοινωνική συνείδηση εμπεριέχει την επίγνωση των υπάρχουσών κοινωνικών συνθηκών και την ικανότητα αφηρημένης σκέψης για το χρόνο και τον χώρο. Με τον τρόπο αυτό τα άτομα βρίσκονται σε θέση να συνδέσουν την ατομική τους εμπειρία με ένα σαφώς προσδιορισμένο σύστημα κοινωνικών σχέσεων³.

Η κοινωνική συνείδηση αφορά το γνήσιο ενδιαφέρον για τα τρέχοντα κοινωνικά προβλήματα, την κριτική αντιμετώπιση των πολιτικών, κοινωνικών, οικονομικών, πολιτισμικών συνθηκών, την καλλιεργημένη δεξιότητα διαλόγου και την παράθεση λογικών επιχειρημάτων. Συνδέεται με οργανωτικές και κοινωνικές δεξιότητες, όπως είναι η συνεργασία, η διαχείριση των συγκρούσεων, η διαλλακτικότητα, η συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων, η αμοιβαία κατανόηση, η αναγνώριση του πλουραλισμού, η αποδοχή της διαφορετικότητας και σχετίζεται με την περιβαλλοντική ευσυνειδησία, την διαπολιτισμική ικανότητα, τον εθελοντισμό και την κοινωνική προσφορά⁴.

Η κοινωνική συνείδηση λειτουργεί ως κινητήρια δύναμη για συλλογική και συντονισμένη δράση, καθώς δεν περιορίζεται απλώς στην αντίληψη της αντικειμενικής πραγματικότητας, αλλά, παράλληλα, περιλαμβάνει τη διερεύνηση των τρόπων μετασχηματισμού της. Με την έννοια αυτή, η κοινωνική συνείδηση φαίνεται να βρίσκεται

¹ Giddens, A. (2002), *Ο κόσμος των ραγδαίων αλλαγών*, Αθήνα: Μεταίχμιο, σ. 50

² Schlitz, M. M. & Vieten, C. & Miller, M. E. (2010), Worldview Transformation and the Development of Social Consciousness, *Journal of Consciousness Studies*, 17 (7-8), σ. 21

³ Ammentorp, L. (2007), Imaging social change: Developing social consciousness in arts-based pedagogy, *Critical Social Studies*, 1, σ. 39

⁴ Berman, S. (1990), Educating for Social Responsibility, *Educational Leadership*, 48 (Noevember 1990), σ. 76-79

σε άμεση συνάφεια με την έννοια της κοινωνικής υπευθυνότητας, η οποία αναφέρεται στην καλλιέργεια συγκεκριμένων κοινωνικών δεξιοτήτων και στην παρακίνηση των ατόμων να αποτελούν ενεργά και υπεύθυνα μέλη του ευρύτερου συνόλου και της πολιτικής κοινότητας. Μέσα από το πρίσμα της κοινωνικής υπευθυνότητας, η ιδιότητα του πολίτη δεν περιορίζεται στην ανάληψη υπεύθυνων ρόλων στην κοινωνική και πολιτική ζωή, αλλά εμπλουτίζεται με την ανάπτυξη της ενσυναισθητικής ικανότητας και της συναισθηματικής νοημοσύνης γενικότερα⁵.

Η κοινωνική συνείδηση αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα του ενεργού πολίτη, ο οποίος δρα αποσκοπώντας όχι μόνο στη δική του ευημερία, αλλά και στη βελτίωση της ζωής και της προόδου του κοινωνικού συνόλου. Ενστερνίζεται, προασπίζει και προστατεύει ιδανικά και αξίες, όπως είναι η ισότητα, η ελευθερία, η αξιοπρέπεια, ενώ, παράλληλα, είναι πρόθυμος και ικανός να αναλάβει δράση κάθε φορά που αυτά καταπατούνται. Προσπαθεί με προτάσεις και συλλογικές δράσεις να επιτύχει το μεγαλύτερο βαθμό απόδοσης κοινωνικής δικαιοσύνης και ελέγχει την πολιτική εξουσία, συμμετέχοντας στη διεξαγωγή του πολιτικού λόγου και τη λήψη αποφάσεων. Ο ενεργός πολίτης διεκδικεί τα δικαιώματά του, αντιμετωπίζει με υπευθυνότητα τις υποχρεώσεις του, εκφράζει την άποψή του και συμμετέχει ενεργά σε ό,τι αφορά την κοινωνική και πολιτική ζωή⁶. Ο ρόλος του, βέβαια, δεν περιορίζεται σε τοπικό και εθνικό επίπεδο. Αντίθετα, ευαισθητοποιείται σχετικά με τα παγκόσμια ζητήματα και κινητοποιείται για την προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, την προστασία του περιβάλλοντος, τη διατήρηση της παγκόσμιας ειρήνης, κ.ά.

Η εκπαίδευση, με τον κρίσιμο ρόλο που διαδραματίζει στην γνωστική ανάπτυξη και στη διαμόρφωση στάσεων ζωής και συμπεριφοράς, αποτελεί το κατάλληλο μέσο για την εξασφάλιση μιας καλλιεργημένης κοινωνικής συνείδησης και μιας ενεργούς πολιτειότητας στους μαθητές. Η δύναμη της εκπαίδευσης συνίσταται στον κοινωνικό της προσανατολισμό και στην κριτική κατανόηση των σχέσεων και του κόσμου με σκοπό την άρση των ιδεολογικών μύθων που εξουσιάζουν και κατευθύνουν την κυρίαρχη κουλτούρα⁷. Ως κοινωνικός θεσμός, η εκπαίδευση, καλείται να αναλάβει ένα διττό ρόλο. Από τη μία πλευρά λειτουργεί ως παράγοντας αναπαραγωγής της κοινωνίας, ενώ από

⁵ Berman, S. (1997), *Children's Social Consciousness and the Development of Social Responsibility*, New York: State University of New York Press, σσ. 11-12

⁶ Banks, G. (2004), *Diversity of Citizenship Education. Global perspectives*, San Francisco: Jossey-Bass, σ.4

⁷ Freire, P. (2006), *Δέκα επιστολές προς εκείνους που τολμούν να διδάσκουν*, Αθήνα: Επίκεντρο, σσ. 260-262

την άλλη πλευρά λειτουργεί «απελευθερωτικά» και γίνεται το όχημα με το οποίο τα άτομα μαθαίνουν να αντιμετωπίζουν κριτικά και δημιουργικά την πραγματικότητα, συμμετέχοντας ενεργά στον μετασχηματισμό του κόσμου τους. Έτσι, η εκπαίδευση μπορεί να αποκτήσει κοινωνική σημασία, όχι μόνο επειδή καθιστά τα άτομα ικανά να προσαρμόζονται, αλλά και επειδή συμβάλλει στην κοινωνική αλλαγή και χειραφέτηση⁸.

Η εκπαίδευση που κινείται σε μια τέτοια κατεύθυνση βασίζεται σε διδακτικές και μαθησιακές προσεγγίσεις που σχετίζονται με την κοινωνική αλλαγή και αποβλέπει στη διαμόρφωση ατόμων με ικανότητες κριτικής αντιμετώπισης των σύγχρονων προβλημάτων⁹. Η σχολική αίθουσα του σύγχρονου σχολείου δεν εστιάζει το ενδιαφέρον της αποκλειστικά στα γνωστικά αντικείμενα. Αντίθετα, συνδέεται με τον εξωτερικό κόσμο και μετατρέπεται «σε ένα χώρο όπου συζητούνται τα πραγματικά προβλήματα και καλλιεργούνται μέσω της πρακτικής χρήσιμες για τον πραγματικό κόσμο δεξιότητες»¹⁰. Το εκπαιδευτικό σύστημα, μέσα από τη σύζευξη θεωρίας και πράξης, σχολείου και κοινωνίας, είναι ικανό να δημιουργήσει περιβάλλοντα μάθησης μέσα στα οποία οι μαθητές συμμετέχουν και εφοδιάζονται με τα απαραίτητα γνωστικά εργαλεία και τις κατάλληλες δεξιότητες ώστε να βρίσκουν λύσεις σε οικουμενικά προβλήματα, να λειτουργούν αυτενεργά και αυτόνομα, να ενδιαφέρονται για το περιβάλλον τους και το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο, να συνάπτουν υγιείς διαπροσωπικές σχέσεις, να συμμετέχουν στην λήψη αποφάσεων και να παίρνουν πρωτοβουλίες¹¹.

Ο ρόλος της εκπαίδευσης για τη διαμόρφωση υπεύθυνων, δημοκρατικών και κοινωνικά ευαισθητοποιημένων πολιτών, εκπληρώνεται μέσα από το προβλεπόμενο Αναλυτικό Πρόγραμμα με τα μαθήματα Κοινωνικής και Πολιτικής αγωγής και τους συγκεκριμένους στόχους που θέτονται, αλλά και από τη συνολική συμπεριφορά των εκπαιδευτικών μέσα

⁸ Παυλίδης, Π. (2015), Social consciousness, Education and transformative activity, *Journal of Critical Education Policy Studies*, 13 (2), σ.1

⁹ Βασιλειάδης, Κ. (2016), Εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη: Ενισχύοντας τη δημοκρατία, τη δικαιοσύνη και την κοινωνική ενσυναίσθηση, Πρακτικά Πανελλήνιου Συνεδρίου: «Σχολική Βία και Εκφοβισμός», Περιφερειακή Διεύθυνση Α/θμιας και Β/θμιας Εκπαίδευσης Κεντρικής Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 8-10 Απριλίου, σσ. 23-25

¹⁰ Nussbaum, M. C. (2013), *Όχι για το κέρδος. Οι ανθρωπιστικές σπουδές προάγουν τη δημοκρατία*, μτφρ. Γ. Χρηστίδης, Αθήνα: Κριτική ΑΕ, σ. 133

¹¹ Κωστούλα – Μακράκη, Ν. (2008), Η σημασία και ο ρόλος του ενεργού πολίτη στα πλαίσια της εκπαίδευσης για τη βιώσιμη ανάπτυξη, στο., Σ. Μπαλιάς [επιμ.] *Ενεργό Πολίτης και Εκπαίδευση*, Αθήνα: Παπαζήσης, σσ. 107-108

στη σχολική τάξη. Με την αξιοποίηση σύγχρονων, βιωματικών, ομαδοσυνεργατικών, μαθητο-κεντρικών και κοινωνιο-κεντρικών μεθόδων διδασκαλίας, το σχολείο συνδέεται με την κοινωνία και φέρνει τους μαθητές αντιμέτωπους με τα σύγχρονα κοινωνικά ζητήματα. Έτσι, οι μαθητές αναλαμβάνουν τα καθήκοντά τους και αναγνωρίζουν τα δικαιώματά τους, παίρνουν πρωτοβουλίες και αποφάσεις, επιλύουν προβλήματα, συνεργάζονται, ασκούν και δέχονται κριτική, λειτουργούν συλλογικά και ανταπεξέρχονται στις απαιτήσεις της επικαιρότητας, ως σκεπτόμενοι και ενεργοί πολίτες.

1.2. Η σχολική τάξη ως κοινωνική ομάδα και η κοινωνιο-κεντρική προσέγγιση της διδασκαλίας

1.2.1. Ορίζοντας τις κοινωνικές ομάδες

Ο άνθρωπος μέσα στην κοινωνία κατέχει μια συγκεκριμένη θέση που αντιστοιχεί σε έναν κοινωνικό ρόλο που καλείται ή αναλαμβάνει να εκπληρώσει. Ο ρόλος αυτός προσδιορίζεται και επηρεάζεται από το περιβάλλον του και τις προσδοκίες των άλλων. Έτσι, από τη γέννησή του, ακόμη, ο άνθρωπος γίνεται μέλος διαφορετικών κοινωνικών ομάδων (π.χ. οικογένεια, σχολείο, παρέα εφήβων, σωματείο) που επηρεάζουν τη διαμόρφωσή της ταυτότητάς του, αλλά και την αλληλεπίδρασή του με τα υπόλοιπα μέλη ή/και τις άλλες ομάδες¹².

Προσπαθώντας να διατυπώσουμε ένα ορισμό για την έννοια της ομάδας θα μπορούσαμε να την εξισώσουμε με *«ένα σύνολο αλληλεπιδρώντων ατόμων που διαθέτουν αυτή τη συνείδηση συμμετοχής και έχουν δύο βασικά κίνητρα: την εκτέλεση κάποιου κοινού έργου και την ικανοποίηση κοινών συναισθηματικών αναγκών»*¹³. Η ομάδα αποτελείται από δύο ή περισσότερα άτομα και διέπεται από συγκεκριμένους κανόνες, ενώ τα μέλη της έχουν συγκεκριμένους κοινωνικούς ρόλους που είναι στενά συνδεδεμένοι μεταξύ τους.

Οι κοινωνικές ομάδες μπορούν να διακριθούν ανάλογα με το είδος (τυπική ή άτυπη, φυσική ή πειραματική, προσωρινή ή διάρκειας, οικεία ή ξένη), το μέγεθός τους (μικρή ή μεγάλη, αρχική-κύρια ή δευτερεύουσα-υποομάδα) και τον σκοπό δημιουργίας τους (λύση προβλημάτων, θεραπεία ή μάθηση, απλή συνύπαρξη των μελών). Χαρακτηριστικό

¹² Τσιπλητάρης, Α. Φ. (2011), *Ψυχοκοινωνιολογία της σχολικής τάξης*, Αθήνα: Διάδραση, σ. 87-88

¹³ Κοσμόπουλος, Α. (1983), *Σχεσιοδυναμική Παιδαγωγική του Προσώπου*, Αθήνα: Γρηγόρη, σ. 340

γνώρισμα όλων των ομάδων, όμως, είναι οι σχέσεις επίδρασης και εξάρτησης που αναπτύσσονται ανάμεσα στα μέλη τους. Μέσα από αυτή την αλληλεπίδραση και αλληλεξάρτηση συντελείται τελικά η κοινωνικοποίησή τους¹⁴.

1.2.2. Η σχολική τάξη ως κοινωνική ομάδα

Το παραδοσιακό σχολείο, με την οργάνωση του χώρου και το δασκαλοκεντρικό τρόπο διεξαγωγής της διδασκαλίας, δεν επέτρεπε την αλληλεπίδραση των μαθητών και συχνά οδηγούσε στη δημιουργία ενός κλίματος έντονου ανταγωνισμού. Η ατομική επιτυχία είχε μεγαλύτερη σημασία από τη συλλογική πρόοδο, όπως ακριβώς φαίνεται να ισχύει και στην εξω-σχολική πραγματικότητα. Αν σε αυτό προστεθεί το γεγονός πως η συνάντηση των μαθητών στη σχολική αίθουσα, δεν είναι αποτέλεσμα της βούλησής τους, αλλά τους επιβάλλεται θεσμικά και νομικά, η σχολική τάξη θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως μια *«τυπική, ευκαιριακή ομάδα με δικό της χαρακτήρα, που λειτουργεί όσο υπάρχει η εποπτεία και η φροντίδα των σχολικών οργάνων»*, καθώς φαίνεται πως *«οι μαθητές παρουσιάζουν ελάχιστα χαρακτηριστικά μιας οργανωμένης ομάδας. Δεν υπάρχουν σκοποί που να εξαρτώνται από τη συνεργασία τους, δεν έχουν συνευθύνη και έχουν χαλαρή συνείδηση του «συνανήκειν», παρ' όλο που έχουν κοινούς ρόλους και υπακούν σε κοινούς κανόνες»*¹⁵.

Η σύγχρονη αντίληψη για τις διαμαθητικές σχέσεις, όμως, είναι εντελώς διαφορετική, αφού πλέον κατέχουν μια πολύ σημαντική θέση στη μαθησιακή διαδικασία ως *«μήτρες κοινωνικής μάθησης»*¹⁶. Έτσι, ο ανταγωνισμός και οι αρνητικές του επιπτώσεις στον ακαδημαϊκό, κοινωνικό και συναισθηματικό τομέα, αντικαθίσταται από έναν περισσότερο συνεργατικό τρόπο οργάνωσης της σχολικής τάξης, διασφαλίζοντας τη θετική αλληλεπίδραση μεταξύ των μαθητών και το απαραίτητο παιδαγωγικό κλίμα που προάγει τη μάθηση και βελτιώνει την κοινωνική συμπεριφορά τους¹⁷. Από τα παραπάνω, προκύπτει πως μία σύγχρονη σχολική τάξη διαθέτει όλα τα χαρακτηριστικά μιας κοινωνικής ομάδας, καθώς αποτελείται από ένα συγκεκριμένο αριθμό μελών που

¹⁴ Τσιπλητάρης, Α. Φ. (2011), *ό.π.*, σ. 89-90

¹⁵ Δερβίσης, Σ. Ν. (1998), *Οι μαθητές μιας τάξης ως κοινωνική ομάδα και η ομαδοκεντρική διδασκαλία*, Αθήνα: Gutenberg - Γιώργος & Κώστας Δαρδανός, σ. 44

¹⁶ Γκότοβος, Α. (1997), *Παιδαγωγική Αλληλεπίδραση*, Αθήνα: Gutenberg, σ. 76

¹⁷ Μαρσαγγούρας, Η. Γ. (2011), *Θεωρία και Πράξη της Διδασκαλίας*, μέρος Α', Αθήνα: Gutenberg, σσ. 251-252

αναγνωρίζουν το ίδιο σύστημα κανόνων, αναλαμβάνουν κοινωνικούς ρόλους και είναι στενά συνδεδεμένα μεταξύ τους με σχέσεις συνεργασίας και αλληλεπίδρασης.

Η σχολική τάξη, λοιπόν, είναι ένα σαφές, ορισμένο και οργανωμένο πλαίσιο κοινωνικής αλληλεπίδρασης. Η διάκριση των επιμέρους ρόλων, η αναγνώριση των λειτουργιών και ευθυνών του κάθε ρόλου, οι τρόποι που αναπτύσσεται αλλά και ο τρόπος που δομούνται οι διαπροσωπικές σχέσεις, συμβάλλουν καθοριστικά στην διαμόρφωση της ταυτότητας των μαθητών ως μελών μιας ομάδας, αλλά και στον τρόπο λειτουργίας και οργάνωσης της σχολικής τάξης. Ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο, βέβαια, διαδραματίζουν τα διαφορετικά προσωπικά χαρακτηριστικά και το πολιτισμικό κεφάλαιο του κάθε μέλους της ομάδας, καθώς αυτά είναι που τελικά καθορίζουν τη δράση και την αλληλεπίδραση μεταξύ των μαθητών, αλλά και των μαθητών με τον εκπαιδευτικό¹⁸.

1.2.3. Οι λειτουργίες της σχολικής τάξης ως ομάδας

Η εκπαίδευση, μαζί με την οικογένεια, θεωρείται ένας σημαντικός παράγοντας συστηματικής κοινωνικοποίησης του παιδιού, καθώς οι αλληλεπιδραστικές σχέσεις που αναπτύσσονται στο πλαίσιο του σχολείου *«δημιουργούν μια ψυχολογική και κοινωνική πραγματικότητα και δημιουργούν πόρους κοινωνικού κεφαλαίου»*¹⁹. Ως κοινωνικό κεφάλαιο μπορούμε να ορίσουμε *«ένα σύνολο από ανθρώπινα δίκτυα, που παράγουν πόρους μέσα από τις κοινά αποδεκτές αξίες και κανόνες, την αίσθηση καθήκοντος, το επίπεδο εμπιστοσύνης, κατανόησης, αλληλοϋποστήριξης και αλληλεπίδρασης που δημιουργούν, για να διευκολύνουν τη συνεργατική δράση είτε στην ομάδα είτε και ανάμεσα σε ομάδες»*²⁰. Είναι φανερό, πως μέσα από την ένταξή τους στην ομάδα της σχολικής τάξης και τις σχέσεις αλληλεπίδρασης που αναπτύσσονται ανάμεσα στα μέλη της, οι μαθητές αποκτούν μια νέα ταυτότητα, δηλαδή *«διέπονται από την αίσθηση ότι αποτελούν*

¹⁸ Τσιρώνης, Χ. (2008), Κοινωνική αλληλεπίδραση και κοινωνικές σχέσεις στο σχολείο. Ο ρόλος του εκπαιδευτικού στην ενσωμάτωση των μαθητών, στο Δ. Κ. Μαυροσκούφης [επιμ.], *Οδηγός Επιμόρφωσης. Διαπολιτισμική Εκπαίδευση και Αγωγή*, Θεσσαλονίκη: ΥΠ.Ε.Π.Θ., σσ. 123-124

¹⁹ Μυλωνάκου – Κεκέ, Η. (2009), *Συνεργασία σχολείου, οικογένειας και κοινότητας*, Αθήνα: Παπαζήση, σσ. 44-45

²⁰ Μυλωνάκου – Κεκέ, Η. (2009), *ό.π.*, σ. 115

μια ενότητα που τους κάνει στα μάτια τους να ξεχωρίζουν από τους άλλους, από όλους εκείνους που είναι εκτός»²¹.

Μιλώντας για ταυτότητα, εννοούμε ένα σύνολο διαφοροποιητικών χαρακτηριστικών που απαντούν στην ερώτηση ποιος είναι κάποιος και επιτρέπουν την αναγνώρισή του²². «Η ταυτότητα, σε συνδυασμό με την ικανότητα του ατόμου για αυτοαντίληψη και αυτοεκτίμηση, οικοδομείται μέσω της αλληλεπίδρασης με άλλα πρόσωπα»²³. Όπως ήδη αναφέρθηκε, η σχολική τάξη αποτελεί μια κοινωνική ομάδα και όπως όλες οι άλλες κοινωνικές ομάδες προσδίδει στα μέλη της μια συγκεκριμένη συλλογική ταυτότητα, «ένα σύνολο πολιτισμικών στοιχείων πάνω στα οποία στηρίζεται το αίσθημα του "ανήκειν"»²⁴.

Η συλλογική ταυτότητα δίνει τη δυνατότητα στους μαθητές να προσδιορίσουν τη θέση τους μέσα στην ομάδα και να εντοπίσουν τα χαρακτηριστικά που τους ενώνουν με τα υπόλοιπα μέλη της, επιτυγχάνοντας τη μετατόπιση από το «εγώ» στο «εμείς». Παράλληλα, εντοπίζουν όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα που διαφοροποιούν ένα μέλος της ομάδας από ένα άλλο, αξιοποιώντας τη διαφορετικότητα ως ιδιαίτερο στοιχείο που περισσότερο ενώνει, παρά διασπά. Αποκτούν τη συνείδηση πως η προσωπική επιτυχία προϋποθέτει την επιτυχία ολόκληρης της ομάδας και έτσι μαθαίνουν να δρουν συλλογικά και να αντιμετωπίζουν τον εαυτό τους ως μέρος ενός αδιάσπαστου συνόλου.

Μέσα από τη συμμετοχή τους στις δραστηριότητες της ομάδας, οι μαθητές, αποκτούν περισσότερες ευκαιρίες διατομικής επικοινωνίας με τους υπόλοιπους και μαθαίνουν να εκτιμούν την ανάγκη και τη σημασία της συνεργασίας. Ο επιμερισμός εργασίας και η ανάληψη καθηκόντων βελτιώνει την αυτοεκτίμηση των μαθητών, καθώς αισθάνονται χρήσιμα μέλη της ομάδας, ενώ παράλληλα δημιουργεί τις απαραίτητες συνθήκες ώστε η ομάδα να αποδεχθεί όλα τα μέλη της ως σημαντικά, ακόμα και αν είναι πολύ διαφορετικά μεταξύ τους. Με τον τρόπο αυτό, είναι πιο εύκολο για τους μαθητές να αναπτύξουν τη δεξιότητα της ενσυναίσθησης (empathy) και να δουν τα πράγματα μέσα από τα μάτια των άλλων. Η ομαδική συνεργασία έχει θετικά οφέλη και στην επίλυση συγκρούσεων,

²¹ Ναυαρίδης, Κλ. (2005), *Ψυχολογία των ομάδων. Κλινική Ψυχοδυναμική προσέγγιση*, Αθήνα: Παπαζήση, σσ. 71-73

²² Μπαμπινιώτης, Γ. (2002^β), *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας, σ. 1744

²³ Γεωργογιάννης, Π. (1996), *Θεωρίες της Κοινωνικής Ψυχολογίας*, Αθήνα: Gutenberg, Τόμος 2, σ. 55

²⁴ Δαμανάκης, Μ. (2007), *Ταυτότητες και Εκπαίδευση στη διασπορά*, Αθήνα: Gutenberg, σ.126

καθώς διδάσκει την αμοιβαία υποχώρηση και τη στάση ανοχής απέναντι στη διαφορετική άποψη²⁵.

Η εργασία στην ομάδα, πέρα από τα οφέλη που επιτυγχάνει στη βελτίωση της κοινωνικής συμπεριφοράς, συμβάλλει σημαντικά και στον εκδημοκρατισμό των μαθητών, με την έννοια της ενεργούς συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων και στην επίλυση προβλημάτων που αφορούν την ομάδα ή το ευρύτερο περιβάλλον²⁶. Οι εμπειρίες αυτές βοηθούν τους μαθητές να κατανοήσουν τους τρόπους με τους οποίους δομείται και λειτουργεί το κοινωνικό σύστημα, αλλά και τις μεθόδους μέσω των οποίων αυτό θα μπορούσε να μετασχηματιστεί²⁷.

Το παιδί, μέσα από την ένταξή του σε μια σχολική τάξη που του δίνει το περιθώριο να αυτενεργήσει και να σκεφτεί δημιουργικά, «μαθαίνει να συνεργάζεται με τους άλλους, αποκτά νέες εμπειρίες που του επιτρέπουν να δει τον κόσμο με άλλα μάτια και του παρέχουν νέα ερεθίσματα τα οποία κεντρίζουν το ενδιαφέρον του και το οδηγούν στο να παίρνει πρωτοβουλίες μέσα και έξω από τη σχολική τάξη»²⁸, αποκτά, δηλαδή, όλα τα εφόδια που χρειάζονται προκειμένου να εξελιχθεί σε ενεργό πολίτη με οξυμένη κοινωνική συνείδηση. Σημαντικό ρόλο για την επίτευξη των παραπάνω στόχων διαδραματίζει ο εκπαιδευτικός της τάξης, ο οποίος καλείται να επιλέξει την κατάλληλη διδακτική προσέγγιση, έτσι ώστε τα διδακτικά αντικείμενα να συνδέονται με την κοινωνικο-πολιτική πραγματικότητα και οι μαθητές να έχουν το περιθώριο να αυτενεργήσουν, να λάβουν πρωτοβουλίες και να αισθάνονται ελεύθεροι να συνάψουν μεταξύ τους σχέσεις δυναμικής αλληλεπίδρασης.

²⁵ Μαρσαγγούρας, Η. Γ. (2011), *Θεωρία και Πράξη της Διδασκαλίας*, μέρος Β', Αθήνα: Gutenberg, σ. 519

²⁶ Γκότοβος, Α., (1984), *Παιδαγωγική αλληλεπίδραση και η λογική της ποινής*, στο Α. Γκότοβος, Γ. Μαυρογιώργος & Π. Παπακωνσταντίνου [επιμ.], *Κρατική Διδακτική και Εκπαιδευτική Πράξη*, Γιάννενα: Σύγχρονη Εκπαίδευση, σ. 169

²⁷ Μασσιάλας, Β. (1984), *Το Σχολείο Εργαστήρι Ζωής*, Αθήνα: Μ. Γρηγόρης, σ. 48

²⁸ Κυπριανός, Π. (2008), *Αυτενέργεια στη σχολική τάξη και ενεργός πολίτης*, στο, Στ. Μπάλιας [επιμ.], *Ενεργός Πολίτης και Εκπαίδευση*, Αθήνα: Παπαζήση, σ. 178-179

1.2.4. Κοινωνιο-κεντρική προσέγγιση της διδασκαλίας και ο ρόλος του εκπαιδευτικού

Υπάρχουν διαφορετικές προσεγγίσεις της διδακτικής διαδικασίας που επικεντρώνουν το ενδιαφέρον τους στον τρόπο που οργανώνεται και λειτουργεί το τρίγωνο μαθητής – εκπαιδευτικός – διδασκόμενο αντικείμενο. Η κοινωνιο-κεντρική προσέγγιση προσθέτει άλλη μια σημαντική παράμετρο, αυτή της κοινωνίας, προτρέποντας τους παιδαγωγούς και τους εκπαιδευτικούς «να υιοθετήσουν μια πιο κριτική στάση στον ρόλο που παίζει η εκπαίδευση στο κοινωνικό γίγνεσθαι προκειμένου να πάψει αυτή να στηρίζει, να αναπαράγει και να νομιμοποιεί το κοινωνικό *status quo*, το οποίο [...] ευνοεί τους ολίγους κρατούντες σε βάρος των πολλών»²⁹.

Αντιμετωπίζοντας την εκπαίδευση ως φορέα κοινωνικής και πολιτικής αλλαγής³⁰, λοιπόν, η συγκεκριμένη προσέγγιση στοχεύει στη διαμόρφωση μαθητών με ολοκληρωμένες προσωπικότητες, ικανών να γνωρίζουν, να κρίνουν και να πράττουν ως χειραφετημένοι δημοκρατικοί πολίτες, μέσα από μια διαδικασία αγωγής και μάθησης για τη δημοκρατία, μιας κριτικής θεώρησης των υπάρχοντων θεσμών, αξιών και μηχανισμών εξουσίας, την καλλιέργεια του αισθήματος αλληλεγγύης και την ενδυνάμωση της κοινωνικής συνείδησης. Η ενεργός εμπλοκή των μαθητών σε διάφορες κοινωνικές δράσεις, όχι μόνο θεωρητικά, αλλά και στην πράξη, η αποκατάσταση προβλημάτων, η ευαισθητοποίηση και η συλλογική αντίδραση έναντι καταστάσεων κοινωνικής αδικίας ή διακρίσεων, η επίσκεψη σε χώρους εργασίας, η δημιουργία σχολικών εργαστηρίων αποτελούν μερικές από τις διδακτικές πρακτικές που αξιοποιεί η προσέγγιση αυτή.

Σημαντικός, βέβαια, είναι και ο ρόλος του εκπαιδευτικού, ο οποίος «ως αναδομιστής γίνεται συνάδελφος με το μαθητή και μαζί προσπαθούν να κατανοήσουν μέσω μιας κριτικής προσέγγισης, τις αδικίες της σημερινής κοινωνίας. Γίνεται συνάδελφος για να οραματιστεί μαζί με τους μαθητές μια καλύτερη κοινωνία»³¹. Ο εκπαιδευτικός,

²⁹ Ματσαγγούρας, Η. (2009), *Εισαγωγή στις Επιστήμες της Παιδαγωγικής. Εναλλακτικές Προσεγγίσεις. Διδακτικές Προεκτάσεις*, Αθήνα: Gutenberg, σ. 257

³⁰ Miller, J. & Seller, W. (1985), *Curriculum: Perspectives and Practice*, New York: Longman, σ. 8

³¹ Ματσαγγούρας, Η. (2009), *ό.π.*, σσ. 271

διασφαλίζοντας ένα παιδαγωγικό κλίμα συνεργασίας, επιτρέπει στους μαθητές να αναλάβουν πρωτοβουλίες και να συμμετέχουν στη λήψη αποφάσεων, απορρίπτοντας τις παθητητικής φύσης δασκαλο-κεντρικές μεθόδους διδασκαλίας. Αξιοποιεί τη δυναμική της ομάδας του και, χωρίς να επιβάλλεται, την καθοδηγεί έτσι ώστε να καλλιεργήσει σχέσεις ισοτιμίας, συλλογικότητας και αυτονομίας³².

1.3. Η αγωγή του πολίτη ως σχολικό μάθημα

«Το σχολείο δεν μπορεί να αποφύγει τον πολιτικό του ρόλο, επειδή εξαρτάται ποικιλότροπα από την κοινωνία [...] Αυτή η πολύτροπη εξάρτηση [...] καθορίζει συγχρόνως τους σκοπούς του σχολικού θεσμού και την εσωτερική του οργάνωση»³³. Η σχολική μάθηση, λοιπόν, δεν μπορεί να είναι ανεξάρτητη από την κοινωνικοπολιτική πραγματικότητα και τις σύγχρονες απαιτήσεις της κοινωνίας από τα μέλη της. Για το λόγο αυτό, η δημιουργία δημοκρατικών και ολόπλευρα ανεπτυγμένων πολιτών, με ανεπτυγμένη κοινωνική συνείδηση, προετοιμασμένων να αντιμετωπίζουν διλλήματα, να διεκδικούν, αλλά και να αναλαμβάνουν υποχρεώσεις, να προσαρμόζονται, αλλά και να μετασχηματίζουν τις κοινωνικές δομές, αποτελεί διαχρονικό αίτημα της υποχρεωτικής εκπαίδευσης. Το παραπάνω γίνεται εμφανές από τη μελέτη των στόχων και των περιεχομένων των σχολικών εγχειριδίων των προηγούμενων ετών.

Ανεξάρτητα από την επικρατούσα αντίληψη για την ιδιότητα του πολίτη και τον τίτλο του εκάστοτε σχολικού εγχειριδίου, το εκπαιδευτικό υλικό επικεντρώνεται σε τρεις μεγάλες κατηγορίες απαραίτητων δεξιοτήτων που θα πρέπει να καλλιεργούνται στους μαθητές: **α) γνωστικές δεξιότητες:** όπως είναι για παράδειγμα η απόκτηση γνώσεων νομικού και πολιτικού χαρακτήρα, γνώσεων σχετικών με το σύγχρονο κόσμο, τις αρχές, τις αξίες, τα δικαιώματα του ανθρώπου και τη δημοκρατία, **β) κατανόηση των ηθικών αρχών:** όπως είναι η αποδοχή της διαφορετικότητας και των δικαιωμάτων των ανθρώπων, **γ) κοινωνικές ικανότητες και αρμοδιότητες:** όπως η ικανότητα να ζει κανείς με τους άλλους, η επίλυση συγκρούσεων σύμφωνα με τις αρχές του δημοκρατικού δικαίου, η παρέμβαση σε μία δημόσια συζήτηση και η ανάπτυξη επιχειρηματολογίας³⁴.

³² Μασσαγγούρας, Η. (2009), *ό.π.*, σσ. 255-272

³³ Τζάνη, Μ. (2010), *Κοινωνιολογία της Παιδείας*, Αθήνα: Γρηγόρης, σ.192

³⁴ Καρακατσάνη, Δ. (2003), *Εκπαίδευση και πολιτική διαπαιδαγώγηση. Γνώσεις, αξίες, πρακτικές*, Αθήνα: Μεταίχμιο, σσ. 39-41

Μολονότι η ανάπτυξη της κοινωνικής συνείδησης και η δημιουργία ενεργών πολιτών αποτελεί ευρύ στόχο της εκπαίδευσης και διαπερνά όλα τα διδασκόμενα αντικείμενα, σύμφωνα με το σύγχρονο Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών (Δ.Ε.Π.Π.Σ.), η κοινωνική και πολιτική αγωγή των μαθητών της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης συντελείται κυρίως μέσω των μαθημάτων της «Μελέτης του Περιβάλλοντος» (Α'-Δ' Δημοτικού) και της «Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής» (Ε'-Στ' Δημοτικού).

1.3.1. Η πορεία της πολιτικής αγωγής στην Ελλάδα

Το ενδιαφέρον γύρω από τα θέματα που σχετίζονταν με την πολιτική αγωγή και εκπαίδευση, την αγωγή στην ιδιότητα του πολίτη, την εκπαίδευση στην ειρήνη, στη δημοκρατία και στα ανθρώπινα δικαιώματα αναπτύχθηκε παγκοσμίως κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '90. Οι εξελίξεις στην κεντρική και ανατολική Ευρώπη και στην πρώην Σοβιετική Ένωση, αλλά και η ενίσχυση του μεταναστευτικού ρεύματος έδωσε στην ιδιότητα του πολίτη έναν περισσότερο μετεθνικό και υπερεθνικό χαρακτήρα, καθώς μέχρι τότε η πολιτειακή ιδιότητα ήταν άρρηκτα συνδεδεμένη με το εθνικό κράτος³⁵.

Η πολιτική διαπαιδαγώγηση στην Ελλάδα αποτελούσε ανέκαθεν αντικείμενο προβληματισμού και αντιπαράθεσης. Ήδη από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα, η εκπαίδευση στοχεύει στη δημιουργία ενός Έλληνα πολίτη, με δυνατή εθνική συνείδηση και έντονο θρησκευτικό φρόνημα, που γνωρίζει πώς να διοικεί και να διοικείται. Λαμβάνοντας υπόψη το νεοελληνικό εθνικισμό ως κυρίαρχο ιδεολογικό υπόβαθρο ολόκληρου του αιώνα, καταλαβαίνουμε πως το εθνικό, που φυσικά είναι συνυφασμένο με το θρησκευτικό, υπερτερεί του πολιτικού³⁶. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα σταδιακά καθιερώνεται ο όρος «πολίτης», ενώ σύμφωνα με τον νόμο 4397/24-08-1929, «σκοπός των δημοτικών σχολείων είναι η στοιχειώδης προπαρασκευή των μαθητών δια τη ζωή και η παροχή εις αυτούς των απαραίτητων προς μόρφωσιν χρηστού πολίτη στοιχείων». Το 1956, το μάθημα της «Πολιτικής Αγωγής» εντάσσεται επίσημα στο Αναλυτικό

³⁵ Sassen, S. (2003), Εγχαράσσοντας το πλανητικό στο εθνικό: επιπτώσεις στον ρόλο του κράτους, στο Κατσούλης, Η., Ανανιάδη, Μ. & Ιωαννίδης, Σ. [επιμ.] *Παγκοσμιοποίηση. Οικονομικές, Πολιτικές, Πολιτισμικές Όψεις*, Αθήνα: Σιδέρης Ι., σσ. 235-253

³⁶ Καρακατσάνη, Δ. (2003), *ό.π.*, σσ. 13-19

Πρόγραμμα της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης στη ομάδα των πατριδογνωστικών μαθημάτων, σύμφωνα με το Ν.Δ. 3639, άρθρο 5³⁷.

Μετά το 1990, και ύστερα από τις σημαντικές κοινωνικοπολιτικές μεταβολές όλων αυτών των ετών που μεσολάβησαν, η «πολιτική διδασκαλία», που επικεντρωνόταν περισσότερο στη μετάδοση γνώσεων και πληροφοριών σχετικά με τις έννοιες του κράτους, του έθνους, του πολιτεύματος κ.ά., δίνει τη θέση της σε μια πιο ενεργητική μορφή μάθησης, μια πολιτική αγωγή που στοχεύει περισσότερο στην οικοδόμηση ενός ιδιαίτερου – προσωπικού τρόπου σκέψης, συνείδησης και δράσης των μαθητών³⁸. Η σύγχρονη μορφή των μαθημάτων κοινωνικής και πολιτικής αγωγής στο ελληνικό σχολείο έχει προκύψει ύστερα από σημαντικές αναθεωρήσεις τόσο στη στοχοθεσία, όσο και στο περιεχόμενο των μαθημάτων αυτών. Η εκπαίδευση πλέον αποκτά πιο δημοκρατικό χαρακτήρα και στοχεύει στην προετοιμασία πολιτών ικανών να ανταποκρίνονται στις σύγχρονες ανάγκες της κοινωνίας της πληροφορίας και της γνώσης, των προκλήσεων και των ανταγωνισμών. Η κατανόηση του διεθνούς περιβάλλοντος επιβάλλει την εδραίωση της διαπολιτισμικής οπτικής, όπου βασικό μέλημα της εκπαίδευσης είναι η προώθηση του σεβασμού στη διαφορά και στις πολιτισμικές ιδιαιτερότητες³⁹.

1.3.2. Σκοπός και περιεχόμενα των μαθημάτων Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής

σύμφωνα με το ισχύον Δ.Ε.Π.Π.Σ.⁴⁰

Σύμφωνα με το σύγχρονο Αναλυτικό Πρόγραμμα, αντικείμενο των μαθημάτων Κοινωνικής και Πολιτικής αγωγής είναι να εξοικειωθούν οι μαθητές με την έννοια “πολίτης”, αλλά και να κατανοήσουν σε βάθος τους ρόλους, τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους ως πολιτών μιας κοινωνίας. Σε ένα ευρύτερο πλαίσιο, τα μαθήματα αυτά, σε συνδυασμό με τα υπόλοιπα μαθήματα του Προγράμματος Σπουδών,

³⁷ Καρακατσάνη, Δ. (2003), *ό.π.*, σσ.107-117

³⁸ Γαβαλά, Δ. (2003), Το πλαίσιο αναφορά της Διαθεματικότητας, στο Αγγελάκας, Κ. [επιμ.] *Διαθεματικές προσεγγίσεις της γνώσης στο ελληνικό σχολείο*, Αθήνα: Μεταίχμιο, σσ. 18-39

³⁹ Καρακατσάνη, Δ. (2003), *ό.π.*, σσ.37-38

⁴⁰ Διαθέσιμο ηλεκτρονικά: http://www.pi-schools.gr/download/programs/depps/10deppsaps_kpa.pdf

προετοιμάζουν τους μαθητές για την αντιμετώπιση κοινωνικών προβλημάτων και ηθικών διλημμάτων που εμφανίζονται στην καθημερινή τους ζωή. Ως σκοπός της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής στην υποχρεωτική εκπαίδευση, λοιπόν, ορίζεται:

- ❖ Η πνευματική ανάπτυξη, με την προώθηση της γνώσης και της κατανόησης του βαθύτερου νοήματος και σκοπού της ζωής και των οικουμενικών και διαχρονικών αξιών της ανθρώπινης κοινωνίας, με απώτερο στόχο την εφαρμογή τους στην καθημερινή ζωή,
- ❖ Η ηθική ανάπτυξη, με την ενθάρρυνση των μαθητών ώστε να αξιολογούν με κριτικό πνεύμα θέματα ελευθερίας, ισότητας, δικαιοσύνης, ανθρωπίνων δικαιωμάτων, καθώς και των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεών τους στην κοινωνία,
- ❖ Η κοινωνική, οικονομική και πολιτική ανάπτυξη, με τη στήριξη των μαθητών ώστε να αποκτήσουν τη γνώση, την κατανόηση και τις δεξιότητες που είναι απαραίτητα στοιχεία για την ελεύθερη, υπεύθυνη και ενεργό συμμετοχή τους στο κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό γίγνεσθαι,
- ❖ Η πολιτισμική ανάπτυξη, με την ενίσχυση της εθνικής και πολιτισμικής ταυτότητας των μαθητών, τη συνειδητοποίηση της φύσης και του ρόλου των διαφόρων ομάδων στις οποίες ανήκουν,, την αποδοχή της διαφορετικότητας και του πλουραλισμού,
- ❖ Η ανάπτυξη της ελληνικής μας ταυτότητας και συνείδησης με βάση την εθνική και πολιτιστική μας κληρονομιά, η καλλιέργεια των κοινωνικών σχέσεων και της κοινωνικής συνοχής, της ατομικής ευθύνης και της κοινωνικής αλληλεγγύης.

Ξεκινώντας από τις πιο μικρές τάξεις, στα περιεχόμενα του μαθήματος «Μελέτη του Περιβάλλοντος», από την Α' έως την Δ' Δημοτικού⁴¹, μπορούμε να διακρίνουμε οκτώ βασικές κατηγορίες γνωστικών αντικειμένων:

1. Οι κοινωνικές ομάδες

Στην πρώτη αυτή κατηγορία γίνεται λόγος για τις κοινωνικές ομάδες (π.χ. σχολείο, οικογένεια, τάξη, παρέα), τις σχέσεις που δημιουργούνται ανάμεσα στα μέλη τους, τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους, καθώς και τους κανόνες που συνολικά

⁴¹ Τα διδακτικά πακέτα του Δημοτικού Σχολείου είναι διαθέσιμα ηλεκτρονικά στο: <http://www.pi-schools.gr/books/dimotiko/>

διέπουν τις διαφορετικές κοινωνικές ομάδες. Οι μαθητές διακρίνουν τους διαφορετικούς τύπους των κοινωνικών ομάδων και έρχονται σε επαφή με την αξία της κοινωνικής αλληλεπίδρασης, της συνεργασίας και της ουσιαστικής επικοινωνίας. Αντιλαμβάνονται τη σημασία του κοινού σκοπού και την αίσθηση του «συνανοίκειν» και διερευνούν τις αιτίες και τα αποτελέσματα του ρατσισμού, των στερεοτύπων και των προκαταλήψεων.

2. Ο χρόνος και η ιστορία

Στην κατηγορία αυτή, η οποία εμφανίζεται μόνο στις δύο πρώτες τάξεις του Δημοτικού, παρουσιάζεται η σχέση του ανθρώπου με το χρόνο. Εισάγεται η έννοια της ιστορίας και του ελεύθερου χρόνου, ενώ παράλληλα παρέχονται γνώσεις σχετικά με τον υπολογισμό του χρόνου (διαχωρισμός σε ώρες, μήνες, χρόνια), αλλά και για τις αλλαγές που φέρνει το πέρασμά του στον άνθρωπο και στο περιβάλλον. Η κατανόηση της συνέχειας του χρόνου βοηθά τους μαθητές να καταλάβουν πως η ιστορία αποτελεί μια συνεχόμενη ροή γεγονότων. Έτσι, κατανοούν καλύτερα την ίδια την καθημερινότητα τους, διακρίνουν τις διαφορετικές συγγενικές σχέσεις και αντιλαμβάνονται τη διαφορά προγόνων και απογόνων.

3. Ο τόπος

Η έννοια του τόπου απασχολεί επίσης τα βιβλία της «Μελέτης του Περιβάλλοντος» του Δημοτικού Σχολείου. Γίνεται αναφορά στη χώρα, στη γειτονιά, στον προσανατολισμό, στο χωριό και στην πόλη. Οι μαθητές έρχονται σε επαφή με έννοιες όπως η καταγωγή, η εθνικότητα και η ιθαγένεια και γνωρίζουν τα διαφορετικά φυσικά χαρακτηριστικά αλλά και τις συνήθειες των ανθρώπων στους διαφορετικούς τόπους. Στις μεγαλύτερες τάξεις, το συγκεκριμένο κεφάλαιο γίνεται περισσότερο συναφές με τη γεωγραφία και περιλαμβάνει την εκμάθηση ανάγνωσης χάρτη, πληροφορίες για τα διαφορετικά γεωγραφικά διαμερίσματα της Ελλάδας, τα βουνά, τις λίμνες και τα ποτάμια, τα νησιά, τους νομούς, τις πρωτεύουσες κ.ά.

4. Οι ανάγκες και τα δικαιώματα του ανθρώπου

Σημαντικό κεφάλαιο στα βιβλία όλων των τάξεων αποτελούν οι ανάγκες και τα δικαιώματα του ανθρώπου. Οι μαθητές κατανοούν πως η ικανοποίηση των αναγκών είναι απαραίτητη για τη σωματική και ψυχική υγεία των ανθρώπων και

αναγνωρίζουν το δικαίωμα των ανθρώπων για ικανοποίηση των βασικών τους αναγκών. Παράλληλα, γίνεται αναφορά στη λειτουργία και τη δομή του ανθρώπινου σώματος, στη διατροφή και στην ενέργεια, στον αθλητισμό, στην υγιεινή, στην επαγγελματική αποκατάσταση, στην κατανάλωση αγαθών, στα ανθρώπινα δικαιώματα, στην αποδοχή της διαφορετικότητας, κ.ά.

5. Επικοινωνία και ενημέρωση

Στην κατηγορία αυτή εντάσσονται γνώσεις για τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και την κριτική αντιμετώπιση της πληροφορίας. Οι μαθητές κατανοούν την αξία του αγαθού της ενημέρωσης και τον τρόπο με τον οποίο η εξέλιξη της τεχνολογίας έχει διευκολύνει την ανθρώπινη επικοινωνία και πληροφόρηση. Παράλληλα, συνδέουν τις γνώσεις τους αυτές με τα βιώματά τους, αντιλαμβανόμενοι, έτσι, πως τα γνωστικά αντικείμενα βρίσκονται σε άμεση συνάφεια με την καθημερινότητά τους.

6. Μέσα μαζικής μεταφοράς

Στην κατηγορία αυτή, οι μαθητές έρχονται σε επαφή με τους διαφορετικούς τύπους των μέσων συγκοινωνίας και μεταφοράς και γνωρίζουν τον τρόπο με τον οποίο διακινούνται τα προϊόντα. Ακόμα, ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην ένταξη των μαθητών στο οδικό περιβάλλον, στην ανάπτυξη δεξιοτήτων και στάσεων πάνω σε αυτό και στην εκμάθηση των κανόνων ασφαλούς κυκλοφορίας. Ο εμπλουτισμός των ερεθισμάτων και η κυκλοφοριακή κουλτούρα καλλιεργεί στους μαθητές το σεβασμό και την ανάγκη για τήρηση των κανόνων και των νόμων.

7. Πολιτισμός

Στα κεφάλαια αυτά αναλύεται η έννοια του πολιτισμού και της ανθρώπινης καλλιτεχνικής δραστηριότητας. Οι μαθητές έρχονται σε επαφή με τα πολιτιστικά αγαθά και τις πολιτιστικές αξίες της χώρας τους, γνωρίζοντας καλύτερα τα ιστορικά μνημεία και τα δημιουργήματα της ελληνικής παράδοσης. Αναγνωρίζουν την αξία του μεγάλου κληροδοτήματος των προγόνων τους και αντιλαμβάνονται πως, όσο υπάρχουν κοινωνίες και πολίτες, ο πολιτισμός θα πρέπει να εμπλουτίζεται με νέες παραγωγές. Παράλληλα, στα συγκεκριμένα κεφάλαια γίνονται αναφορές στους διαφορετικούς πολιτισμούς, άλλων εποχών και τόπων.

8. Φυσικό περιβάλλον

Στην τελευταία αυτή κατηγορία, μελετώνται τα διαφορετικά φυσικά φαινόμενα και η μεγάλη ποικιλία των φυτικών και ζωικών οργανισμών. Στο πλαίσιο μελέτης της σχέσης του ανθρώπου με το περιβάλλον του, παρουσιάζονται τα επίκαιρα περιβαλλοντικά προβλήματα και δίνονται τα κατάλληλα ερεθίσματα ώστε οι μαθητές να διερευνήσουν τους διαφορετικούς τρόπους αντιμετώπισης τους. Παρουσιάζεται η έκταση της οικολογικής καταστροφής και επιχειρείται η ευαισθητοποίηση των μαθητών σε θέματα ανακύκλωσης, προστασίας της πανίδας και της χλωρίδας, αξιοποίησης των εναλλακτικών πηγών ενέργειας, κ.ά.

Στις δύο μεγαλύτερες τάξεις, στην Ε' και στην Στ' Δημοτικού, εκτός από το ότι το μάθημα φέρει πλέον διαφορετικό τίτλο, «Κοινωνική και Πολιτική αγωγή», φέρει και αρκετά διαφορετικό περιεχόμενο, που προσανατολίζεται σε ζητήματα με πιο ξεκάθαρο πολιτικό χαρακτήρα. Έτσι, έχουμε: 1) κεφάλαια που αφορούν το άτομο και την κοινωνία, με την έννοια της κοινωνικής οργάνωσης και των κοινωνικών δομών, 2) κεφάλαια που αφορούν τη σχέση του ατόμου με την πολιτεία, με έννοιες όπως ενεργός πολίτης, κράτος, δημοκρατικό πολίτευμα, δικαιώματα και υποχρεώσεις, συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων 3) κεφάλαια για το άτομο και την Ευρωπαϊκή Ένωση και τον Ευρωπαίο Πολίτη, και, τέλος, 4) το άτομο και την Διεθνή Κοινότητα (Διεθνείς Οργανισμοί και Ανθρώπινα Δικαιώματα).

1.3.3. Μεθοδολογικές και διδακτικές προσεγγίσεις των μαθημάτων Κοινωνικής και

Πολιτικής Αγωγής

Ακόμα και αν η επιλογή των περιεχομένων στα σχολικά βιβλία ήταν η καλύτερη δυνατή, αυτό από μόνο του δεν θα ήταν αρκετό για τη συγκρότηση της γνώσης και κατ' επέκταση για την επίτευξη των στόχων που θέτει το Αναλυτικό Πρόγραμμα του Δημοτικού Σχολείου για τα μαθήματα της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής. Πολύ σημαντικό ρόλο, διαδραματίζει η επιλογή της μεθόδου διδασκαλίας, δηλαδή η σχέση που αναπτύσσεται ανάμεσα στον εκπαιδευτικό, στο μαθητή και στο διδακτικό αντικείμενο⁴². Έτσι, για

⁴² Μασσαγγούρας, Η. Γ. (2003³), *Η Σχολική Τάξη*, τόμος Α', Αθήνα: αυτοέκδοση, σ.385

παράδειγμα, δεν μπορούμε να κάνουμε λόγο για ενδυνάμωση της κοινωνικής συνείδησης των μαθητών, για διεκδίκηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ή για ενεργό εμπλοκή στο κοινωνικό-πολιτικό γίγνεσθαι, ενώ προσεγγίζουμε το αντικείμενο με μια παραδοσιακή δασκαλοκεντρική μέθοδο. Αντίθετα, η αξιοποίηση *«συμμετοχικών και βιωματικών μεθοδολογιών που προωθούν την ανακαλυπτική μάθηση και καλλιεργούν στάσεις και αξίες»*⁴³, προτείνεται από το Αναλυτικό Πρόγραμμα ως περισσότερο κατάλληλη και αποτελεσματική.

Πιο συγκεκριμένα, τα παιχνίδια ρόλων και η δραματοποίηση θεωρούνται απαραίτητα, καθώς με την εμπλοκή των μαθητών στη διαδικασία οι έννοιες γίνονται περισσότερο κατανοητές. Μέσω του ρόλου δίνεται η δυνατότητα στους μαθητές να μπουν στη θέση του άλλου και να κατανοήσουν σε βάθος τον τρόπο που οργανώνονται οι κοινωνίες. Η έρευνα για την επίλυση πραγματικών προβλημάτων από τους μαθητές ή η ανάλυση μιας περίπτωσης, μιας πραγματικής ή φανταστικής ιστορίας που αντλεί πληροφορίες από την καθημερινότητα των μαθητών, παρουσιάζονται επίσης ως κατάλληλες μέθοδοι προκειμένου να επιτευχθεί η κατανόηση των κοινωνικών προβλημάτων και η ευαισθητοποίηση των μαθητών. Στο πλαίσιο αυτό, οι μαθητές μπορούν να εκπονήσουν συνθετικές εργασίες σε ομάδες, μαθαίνοντας να δουλεύουν συνεργατικά και υπεύθυνα.

Οι νέες τεχνολογίες θεωρούνται ένα ακόμη απαραίτητο εργαλείο για την αναζήτηση, συλλογή, επιλογή και παρουσίαση πληροφοριών, εύρεση πηγών, ενώ οι ομαδικές συζητήσεις και η ανταλλαγή απόψεων και θέσεων γύρω από θέματα που σχετίζονται με το περιεχόμενο του μαθήματος καλλιεργούν δεξιότητες επικοινωνίας και συνεργασίας, που οδηγούν στην ενεργό συμμετοχή όλων των μαθητών για την εξεύρεση λύσης στα προβλήματα. Συνδυαστικά με τα παραπάνω, στο Αναλυτικό Πρόγραμμα προτείνεται η οργάνωση επισκέψεων σε χώρους εργασίας, έτσι ώστε οι μαθητές να κατανοήσουν τον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας μιας επιχείρησης, αλλά και η πρόσκληση στο σχολείο ειδικών επιστημόνων, επαγγελματιών, πολιτικών, συγγραφέων, εκπροσώπων οργανισμών, οργανώσεων και συλλόγων κ.ά., προκειμένου να δημιουργηθεί μια πιο ισχυρή σύνδεση σχολείου και κοινωνίας.

Περισσότερο, όμως, από οποιαδήποτε άλλη εκπαιδευτική προσέγγιση, οι δραστηριότητες πολιτισμού, εμφύχωσης και καλλιτεχνικής έκφρασης στο σχολείο,

⁴³ ΔΕΠΠΣ, *ό.π.*, σ. 242

φαίνεται πως αποτελούν την ιδανικότερη μέθοδο έτσι ώστε οι μαθητές να αποκτήσουν πραγματικές εμπειρίες ομαδικής δημιουργίας και συνεργασίας, ανάληψης καθηκόντων και πρωτοβουλιών, καταμερισμού εργασιών, αλλά και εκπλήρωσης υποχρεώσεων που τους έχουν ανατεθεί από την ομάδα. Οι πολιτιστικές εκδηλώσεις στο σχολείο αποτελούν κατεξοχήν φορέα κοινωνικοποίησης, καθώς μέσα από την ελεύθερη έκφραση, την ανταλλαγή ιδεών και την συνεργασία, οι μαθητές καλλιεργούν τις διαφορετικές πτυχές της προσωπικότητάς τους και μαθαίνουν να δρουν συλλογικά, απαλλαγμένοι από αισθήματα ανταγωνισμού⁴⁴. Το θέατρο, με τις ποικίλες εκδοχές του, αποτελεί τη συνηθέστερη επιλογή των εκπαιδευτικών κατά την οργάνωση μιας εορταστικής εκδήλωσης στο σχολείο. Τόσο μέσα από την επαφή με τα διαχρονικά δραματικά κείμενα, όσο και μέσα από τη συνεργασία και τη γνωριμία με τις διαφορετικές μορφές τέχνης, οι μαθητές αποκτούν αισθητική καλλιέργεια, οξύνουν την κριτική τους ικανότητα και γνωρίζουν πρότυπα δράσης και συμπεριφοράς⁴⁵. Τέλος, η συμμετοχή των μαθητών στις διάφορες πολιτιστικές εκδηλώσεις (π.χ. εκδηλώσεις για την αποδοχή του διαφορετικού, την προστασία του περιβάλλοντος, τα δικαιώματα των παιδιών) μπορεί να συμβάλλει στην ευαισθητοποίηση της τοπικής κοινωνίας, καθιστώντας το σχολείο κοινωνό στην προσπάθεια ανάδειξης των σύγχρονων προβλημάτων και αντιμετώπισής τους⁴⁶. Στην ανάλυση των παραπάνω είναι αφιερωμένο και το κεφάλαιο που ακολουθεί.

⁴⁴ Γραμματάς, Θ. – Τζαμαργιάς, Τ. (2011), *Πολιτιστικές Εκδηλώσεις στο Σχολείο*, Αθήνα: Διάδραση, σσ. 18-20

⁴⁵ Παπαδόπουλος, Σ. (2010), *Παιδαγωγική του Θεάτρου*, Αθήνα: Ιδιωτική έκδοση, σ. 51-53

⁴⁶ Γραμματάς, Θ. – Τζαμαργιάς, Τ. (2011), *ό.π.*, σ. 48

Κεφάλαιο 2^ο

Πολιτιστικές Εκδηλώσεις στο Σχολείο

2.1. Από τις παραδοσιακές «σχολικές γιορτές» στις σύγχρονες εκδηλώσεις πολιτισμού

2.1.1. Ιστορική αναδρομή

Μελετώντας την ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης, εντοπίζουμε την πρώτη εμφάνιση της *σχολικής γιορτής*, η οποία, όπως φαίνεται ήδη από τις πρώτες εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις του 19ου και του 20ου αιώνα, αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της σχολικής ζωής, με το περιεχόμενο και τους στόχους της, βέβαια, να διαφοροποιούνται αισθητά στο πέρασμα του χρόνου. Οι σχολικές γιορτές εμφανίζονται στενά συνδεδεμένες με το θέατρο στο σχολείο, καθώς η θεατρική παράσταση αποτελεί, συχνά, την κυρίαρχη εκδήλωση ή μέρος του εορτασμού.

Η αξιοποίηση του θεάτρου ως παιδαγωγικού και ηθοπλαστικού εργαλείου στην εκπαίδευση πραγματοποιείται για πρώτη φορά, σε οργανωμένη μορφή, το 16^ο αιώνα στα ιησουίτικα κολέγια όλης της Ευρώπης⁴⁷. Αναγνωρίζοντας τον παιδευτικό και προπαγανδιστικό ρόλο του θεάτρου, το οποίο γίνεται αναπόσπαστο στοιχείο του σχολικού προγράμματος, αλλά στοχεύοντας στην εξάπλωση της θρησκευτικής ιδεολογίας, αλλά και την εξυπηρέτηση δογματικών και θεολογικών σκοπιμοτήτων, στο τέλος κάθε χρονιάς οι μαθητές με την επίβλεψη των εκπαιδευτικών παρουσιάζουν μια θεατρική παράσταση στους γονείς και στους υπόλοιπους μαθητές του κολεγίου. Ωστόσο, τον 19^ο αιώνα, η αντιμετώπιση του παιδιού ως ξεχωριστή οντότητα αλλά και οι ιδέες του Νεοελληνικού Διαφωτισμού οδηγούν στην άνθιση του «Σχολικού Θεάτρου», καθώς φαίνεται πως αποτελεί ιδανικό μέσο ώστε οι μαθητές, αλλά και γενικότερα το σύνολο

⁴⁷ Πούχνερ, Β. (1997), Το ελληνικό θρησκευτικό θέατρο του Αιγαίου πελάγους, στο Γραμματικοπούλου, Ε. [επιμ.] *Νεοελληνικό θέατρο (17^{ος} – 20^{ος} αιώνες)*. Επιστημονικές Επιμορφωτικές Διαλέξεις, Αθήνα: Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, σ. 22

των υπόδουλων Ελλήνων, να έρθουν σε επαφή με την αρχαιοελληνική γραμματεία, να γνωρίσουν τη μητρική τους γλώσσα και να αποκτήσουν εθνική συνείδηση⁴⁸.

Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους, το ιδεολογικό τρίπτυχο *ηθική αγωγή, πατρίδα και ορθοδοξία* επηρεάζει την εκπαιδευτική πολιτική της περιόδου. Παρά την καθοδική πορεία που ακολουθεί το σχολικό θέατρο σε σύγκριση με την περίοδο του Διαφωτισμού, δεν αποκλείεται σε μερικά σχολεία της χώρας να πραγματοποιούνται κάποιες γιορτές, που συχνά, όμως, αντιμετωπίζονται ως εμπόδιο στην πρόοδο των μαθητών⁴⁹. Η καθιέρωση της πρώτης Εθνικής Γιορτής το 1838, θα αποτελέσει το έναυσμα για τη συμμετοχή των μαθητών όλων των σχολείων, δημόσιων και ιδιωτικών, στις εκδηλώσεις που την πλαισιώνουν, όπως για παράδειγμα παρελάσεις, άσματα, απαγγελίες ποιημάτων και διαλόγων, θεατρικές παραστάσεις⁵⁰, ενώ σε ό,τι αφορά τις γιορτές θρησκευτικού περιεχομένου, εκτός από τα Χριστούγεννα και το Πάσχα, περιλαμβάνεται στο σχολικό πρόγραμμα και η Γιορτή των Τριών Ιεραρχών⁵¹. Λίγα χρόνια αργότερα, στην ημέρα των Εξετάσεων, λαμβάνει χώρα μία ακόμα σχολική γιορτή για τη λήξη της σχολικής χρονιάς, ανοικτή για όλη την κοινότητα. Μετά το 1892 η ημέρα των Εξετάσεων διαχωρίζεται από την ημέρα Λήξης των Μαθημάτων, κατά την οποία απονέμονται βραβεία και έπαινοι στους μαθητές και πραγματοποιούνται γυμναστικές επιδείξεις⁵².

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα ο διχασμός ανάμεσα στους υποστηρικτές της καθαρεύουσας και της δημοτικής γλώσσας, αλλά και το πλήθος των Ελλήνων παιδαγωγών που σπουδάζουν στο εξωτερικό και επιστρέφουν με νέες ιδέες και αντιλήψεις, δημιουργούν συνθήκες ζυμώσεων στον τομέα της Εκπαίδευσης. Η ίδρυση του Ανώτερου Δημοτικού Παρθεναγωγείου του Βόλου το 1908, από τον Αλ. Δελμούζο, αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα ανανέωσης των παιδαγωγικών μεθόδων. Ενώ στα υπόλοιπα σχολεία της χώρας οι γιορτές λήξης της χρονιάς περιορίζονται στις γυμναστικές επιδείξεις, στο Σχολείο του Βόλου «είχαν ως βάση τους ένα τμήμα της ύλης που είχε διδαχτεί – ύλη την οποία πραγματεύονταν με τη χαλαρή καθοδήγηση οι ίδιες οι μαθήτριες κατά τρόπο δημιουργικό. Θέματα σχολικών γιορτών αποτέλεσαν έτσι ο εθνικός και θρησκευτικός

¹⁴⁸ Γραμματάς, Θ. (2005), *Θεατρική Παιδεία και Επιμόρφωση των Εκπαιδευτικών*, Αθήνα: Τυπωθήτω, σσ. 120-122

⁴⁹ Δημαράς, Α. (2005), *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, (1821 – 1894)*, τόμος Α', Αθήνα: Εστία, σσ. 27-28

⁵⁰ Δροσίνης, Γ. (1903), Τα σχολεία και η εθνική εορτή, *Εθνική Αγωγή*, τόμ. Β', αρ. 7, Αθήνα, σσ.74-75

⁵¹ Αντωνόπουλος, Α. (1947), *Οδηγός δια την διοργάνωσιν των σχολικών εορτών και ομιλιών*, Πάτρα: Αχαιός, σ.46

⁵² Λέφας, Χρ. (1942), *Ιστορία της Εκπαίδευσης*, ΟΕΣΒ, Εν Αθήναις, σσ. 164-168

χαρακτήρας της 25ης Μαρτίου, η Οδύσσεια του Ομήρου κ.τ.λ.»⁵³. Το 1908, επίσης, καθιερώνεται η δεύτερη επίσημη εθνική γιορτή του ελληνικού κράτους που αφορά στην ελληνική σημαία, στην οποία συμμετέχουν και τα σχολεία⁵⁴.

Κατά την κρίσιμη περίοδο του Μεσοπολέμου το Διδασκαλείο Θηλέων Θεσσαλονίκης με τον παιδαγωγό Μίλτο Κουντουρά αποτελεί μια παιδαγωγική και καλλιτεχνική όαση. Ο Μίλτος Κουντουράς οργανώνει σχολικές παραστάσεις για τις γιορτές που απομακρύνονται πολύ από τα πρότυπα της εποχής. Οι απόψεις του για το θέατρο «ως ύψιστη μορφή καλλιτεχνικής έκφρασης» η οποία «πρέπει να μορφοποιεί τις ανάγκες και αναζητήσεις της παιδικής και νεανικής» τον οδηγούν στην προετοιμασία σχολικών παραστάσεων με ποιοτικό περιεχόμενο, που ξεφεύγουν από τα εθνικο-πατριωτικά σκετς, διευρύνουν τα όρια των πολιτιστικών εκδηλώσεων στο σχολείο και ανταποκρίνονται απόλυτα στις ανάγκες των παιδιών, καθώς προέρχονται, παράγονται και παίζονται από τα ίδια⁵⁵. Οι μαθήτριες, από τις πρώτες κιόλας τάξεις του Δημοτικού Σχολείου μαθαίνουν να δραματοποιούν παραμύθια, παιδικά βιβλία, αλλά ακόμα και γεγονότα από την καθημερινότητά τους. Με τον ίδιο τρόπο αξιοποιούν και αποσπάσματα από το μάθημα της ιστορίας. Αυτά τα επεξεργασμένα κείμενα αποτελούν το περιεχόμενο των γιορτών της τάξης ή του σχολείου⁵⁶.

Την ίδια περίοδο ξεκινά τη δράση της και η Ευφροσύνη Λόντου- Δημητρακοπούλου, που γράφει θεατρικά έργα για παιδιά με κοινωνικό περιεχόμενο, έντονο διδακτισμό και στόχο την «δια μέσου της ψυχαγωγίας διαπαιδαγώγηση» και τον «εθνικό φρονιματισμό της Νεότητος»⁵⁷. Σχεδόν παράλληλα η Αντιγόνη Μεταξά- Κροντηρά, γνωστότερη ως “Θεία Λένα”, ασχολείται στην πράξη με το θέατρο για παιδιά, καθώς διδάσκει, σκηνοθετεί και επιμελείται παραστάσεις στο «Θέατρο του Παιδιού», το οποίο ιδρύει το 1932 στο πλαίσιο της Σχολής Μεταξά, του πατέρα της. Επίσης, γράφει εξαιρετικούς διαλόγους, μονολόγους και επικαιρικά έργα με ηθοπλαστικό περιεχόμενο για τις γιορτές του σχολείου⁵⁸. Μεγάλο κεφάλαιο στο Παιδικό και Σχολικό Θέατρο των μεσοπολεμικών χρόνων αποτελεί, επίσης,

⁵³ Τερζής, Ν. (1986), *Η παιδαγωγική του Αλέξανδρου Δελμούζου*, Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη, σσ.162-163

⁵⁴ ΦΕΚ 245,25/9/1908, τχ. Α', σσ. 1071-1072

⁵⁵ Γραμματάς, Θ. (2004), *Το θέατρο στο σχολείο. Μέθοδοι διδασκαλίας και εφαρμογής*, Αθήνα: Ατραπός, σσ. 159-161

⁵⁶ Τιμητική Έκδοση Των Μαθητριών Του (1976), *Μίλτος Κουντουράς: Διδασκαλείο Θηλέων Θεσσαλονίκης 1927-1930*, Αθήνα: Γνώση, σσ.175 -176, 179

⁵⁷ Καγκελάρη, Δ. (1991), Από το “παιδικό θέατρο” του ‘30 στο “θέατρο για παιδιά” του ‘70, *στο θέατρο για παιδιά. Ένας πρακτικός οδηγός*, Αθήνα: Ελληνικό κέντρο Θεάτρου για το παιδί και τα Νιάτα, σ. 17

⁵⁸ Λαδογιάννη, Γ. (1998), *Το παιδικό θέατρο στην Ελλάδα*, σ.98-99

το έργο του Βασίλη Ρώτα. Ο Ρώτας, ως άνθρωπος του θεάτρου, πιστεύει πως βασικός σκοπός του θεάτρου στο σχολείο είναι «να κάνει τα παιδιά περισσότερο λειτουργούς και λιγότερο θεατές»⁵⁹, ενώ τα έργα που γράφει στοχεύουν να καλύψουν σχολικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Στη σημαντική του συμβολή, περιλαμβάνονται και τα βιβλία του «Οδηγός για Σχολικές παραστάσεις» (1931) και «Εισαγωγή στο Θέατρο του Σχολείου» (1933), τα οποία απευθύνονται κυρίως στους εκπαιδευτικούς και λειτουργούν ως οδηγοί στην οργάνωση θεατρικών παραστάσεων⁶⁰.

Από τη δεκαετία του '30 μέχρι και το 1970 στην εκπαίδευση, και κατ' επέκταση και στο θέατρο στο σχολείο, παρατηρείται στασιμότητα, καθώς οι πολιτικές εξελίξεις της χώρας ανακόπτουν οποιαδήποτε προσπάθεια ανανέωσης. Επί δικτατορίας Μεταξά, το σχολείο έχει στενή σχέση με την Εθνική Οργάνωση Νεολαίας (ΕΟΝ) με αποτέλεσμα το θέατρο στο σχολείο να χρησιμοποιείται ως έλεγχος των μαθητών και το περιεχόμενο των σχολικών γιορτών επιλέγεται από τους «κατηχητές» της 4^{ης} Αυγούστου⁶¹. Παρά το γεγονός πως επί γερμανικής κατοχής τα σχολεία από εκπαιδευτικά ιδρύματα μετατρέπονται σε χώρους πρόνοιας για τα παιδιά⁶², εμφανίζεται το *Θέατρο της Αντίστασης* (Θεατρικό Σπουδαστήριο του Β. Ρώτα), το οποίο εξαπλώνεται στις περισσότερες επαρχιακές πόλεις, στις περιοχές που ελέγχονται από την Οργανωμένη Αντίσταση και επιτρέπει στα μικρά παιδιά να βλέπουν, αλλά και να παίζουν θέατρο⁶³. Μεταπολεμικά, αλλά και για αρκετά χρόνια αργότερα, η συγγραφή θεατρικών έργων για παιδιά, κυρίως από τους εκπαιδευτικούς της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, απογειώνεται και προσανατολίζεται στη μετάδοση των κυρίαρχων ιδεωδών αγάπης για την πατρίδα, πίστης στη θρησκεία και αφοσίωσης στην οικογένεια⁶⁴.

Στις δεκαετίες που ακολουθούν, κυρίως μετά την μεταπολίτευση, ο χαρακτήρας της εκπαίδευσης μεταβάλλεται ριζικά και οι παιδαγωγικές αντιλήψεις αλλάζουν

⁵⁹ Ρώτας, Β. (1975), *Θέατρο για παιδιά*, Αθήνα: Χ. Μπούρας, σ. 395

⁶⁰ Καραγιάννης, Θ. Ν. (2007), *Ο Βασίλης Ρώτας και το έργο του για παιδιά και εφήβους. Θέατρο – Ποίηση – Πεζογραφία – «Κλασσικά εικονογραφημένα»*, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή, σσ. 108 - 110

⁶¹ Πετράκης, Μ. (2006), *Ο μύθος του Μεταξά, Δικτατορία και Προπαγάνδα στην Ελλάδα*, Αθήνα: Ωκεανίδα, σσ. 261-263

⁶² Σακελλαρίου, Χ. (1984), *Η Παιδεία στην Αντίσταση*, Αθήνα: Φιλιππότης, σ. 27

⁶³ Μπρεντάνου, Κ. – Τζαμαργιάς, Τ. (2001), *Το Θεατρικό Σπουδαστήριο του Βασίλη Ρώτα*, Αφιέρωμα στο Β. Ρώτα 1889-1977), Έρευνα, Αθήνα, σ.46

⁶⁴ Αναγνωστόπουλος, Β. Δ. (1991), *Η ελληνική παιδική λογοτεχνία κατά την μεταπολεμική περίοδο (1945-1958)*, Αθήνα: Καστανιώτης, σ. 165

προσανατολισμό. Αυτό, έχει ως αποτέλεσμα και μία γενικότερη μεταβολή στο χώρο του θεάτρου για παιδιά, το οποίο, φαίνεται, πως δεν περιορίζεται πλέον στο σχολικό χώρο. Αντίθετα, η ίδρυση παιδικών σκηνών με έργα ποικίλου περιεχομένου ανταποκρινόμενου στα ενδιαφέροντα και στις ανάγκες των ανήλικων θεατών, η λειτουργία προγραμμάτων πολιτισμού που φέρνουν σε επαφή το επαγγελματικό θέατρο με το θέατρο στο σχολείο, αλλά και η στροφή των σχολικών εορτών σε μία στόχευση που αφορά, εκτός των άλλων, την καλλιτεχνική αγωγή και αισθητική καλλιέργεια των μαθητών, αποτελούν απόρροια αυτής της μεταβολής. Τέλος, κατά την περίοδο αυτή, οι πολιτιστικές εκδηλώσεις στο σχολείο εμπλουτίζονται με την καθιέρωση ενός ακόμα εορτασμού, αυτού της επετείου του Πολυτεχνείου, ο οποίος καθιερώνεται επίσημα το 1983, με την υπ' αριθμό Γ2/3352/09-11-1938 εγκύκλιο του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας⁶⁵.

2.1.2. Σύγχρονη πραγματικότητα

Όπως ήδη αναφέρθηκε, οι σχολικές γιορτές, από την καθιέρωση τους ακόμα, περιορίζονταν στην παρουσίαση εθνικό-πατριωτικών σκετς ή αναπαραστάσεων θρησκευτικού χαρακτήρα και χρησιμοποιούνταν ως εργαλείο ηθικής διαπαιδαγώγησης και μετάδοσης της κυρίαρχης ιδεολογίας στους μαθητές, καθώς, όπως είναι προφανές, η εκπαιδευτική πολιτική επιβαλλόταν από την εκάστοτε κυβερνητική πολιτική. Η σύγχρονη ελληνική σχολική πραγματικότητα, όμως, παρουσιάζει σημαντική βελτίωση. Η οργάνωση σχετικών σεμιναρίων και επιστημονικών εκδηλώσεων, η εισαγωγή μαθημάτων Θεατρολογίας και Τεχνών στα Παιδαγωγικά Τμήματα της χώρας, η ανανέωση της βιβλιογραφίας για το θέατρο για ανήλικους θεατές και το θέατρο στην Εκπαίδευση, ο εμπλουτισμός του επίσημου σχολικού εορτολόγιου, αλλά και οι νέες επιστημονικές, καλλιτεχνικές, πολιτιστικές και παιδαγωγικές τάσεις, οδήγησαν σε μια διαφορετική αντιμετώπιση των σχολικών γιορτών⁶⁶. Πολλοί από τους εκπαιδευτικούς καταβάλουν σημαντική προσπάθεια και οργανώνουν γιορτές που εμπεριέχουν πολλές

⁶⁵ Μαυρίδου, Ε. (2010), Η καθιέρωση των Σχολικών γιορτών στο Δημοτικό Σχολείο – Ιστορικό διάγραμμα (19^{ος} και 20^{ος} αιώνας), από <https://gtheodore.wordpress.com/2010/07/12/> [ημ. προσβ. 22-10-2017]

⁶⁶ Γραμματάς, Θ. – Τζαμαργιάς, Τ. (2011), *ό.π.*, σσ. 17-18 και Γραμματάς, Θ. (2014), Το θέατρο ως συνισταμένη των πολιτιστικών εκδηλώσεων στο σχολείο, στο Θ. Γραμματάς [επιμ.], *Το θέατρο στην Εκπαίδευση. Καλλιτεχνική έκφραση και παιδαγωγία*, Αθήνα: Διάδραση, σσ. 61-70

και διαφορετικές μορφές τέχνης (θέατρο, μουσική, ζωγραφική κλπ) και ανταποκρίνονται στις ανάγκες των μαθητών, αλλά και στις σύγχρονες κοινωνικές απαιτήσεις.

Βέβαια, η προετοιμασία μιας σχολικής γιορτής με τόσο πλούσιο περιεχόμενο δεν είναι μέρος του επίσημου αναλυτικού προγράμματος, αλλά αντίθετα αφήνεται στην προσωπική κρίση και βούληση του εκπαιδευτικού, ο οποίος καλείται, συνήθως χωρίς καμία καθοδήγηση, να φέρει εις πέρας το σύνθετο και δύσκολο αυτό έργο. Ο χρόνος που επιτρέπεται να δαπανηθεί είναι ιδιαίτερα περιορισμένος, οι υλικοτεχνικές υποδομές παρουσιάζουν σημαντικές ελλείψεις, η απουσία γνώσεων και εμπειρίας είναι αισθητή, αλλά και οι σχέσεις που αναπτύσσονται ανάμεσα στους εκπαιδευτικούς με τους συναδέλφους τους των υπόλοιπων ειδικοτήτων (μουσικοί, θεατρολόγοι κ.λ.π.) πολλές φορές κινούνται σε ένα πολύ αρνητικό κλίμα. Όλα τα παραπάνω οδηγούν συχνά σε ένα τελικό αποτέλεσμα πολύ κατώτερο των αρχικών προθέσεων⁶⁷ και αρκετά μακριά από τους στόχους που έχουν τεθεί, αλλά και τους γενικούς στόχους της εκπαίδευσης.

Ειδικά σε ότι αφορά της γιορτές των εθνικών επετείων – 28^η Οκτωβρίου και 25^η Μαρτίου, του Πολυτεχνείου και τις γιορτές με θρησκευτικό περιεχόμενο – Πάσχα, Χριστούγεννα, γιορτή των Τριών Ιεραρχών, οι εκπαιδευτικοί συχνά πέφτουν στην παγίδα να ακολουθήσουν την πεπατημένη οδό και να αντλήσουν υλικό από δοκιμασμένες, αλλά ξεπερασμένες και αναχρονιστικές πηγές (θεατρικά ή λογοτεχνικά έργα που ενώ αρχικά απευθύνονταν σε ενήλικες, μεταγράφονται πρόχειρα ή επιπόλαια για μικρά παιδιά, πληθώρα ποιημάτων, σκετς, πυκνοί επίσημοι λόγοι κ.ά.) που συνθέτουν μια εικόνα από το παρελθόν που δεν συνδέεται καθόλου με την επικαιρότητα και δεν καταφέρνει να συγκινήσει ούτε τους μαθητές που συμμετέχουν, ούτε, όμως, και τους θεατές.

Ενώ η γιορτή στο σχολείο θα πρέπει να γίνεται από τους μαθητές, με τους μαθητές και για τους μαθητές, συχνά οι εκπαιδευτικοί παίρνουν τις αποφάσεις ερήμην των «πρωταγωνιστών», επιβάλλοντας τη δική τους αισθητική και οπτική γωνία, με αποτέλεσμα η τελική παρουσίαση να απέχει πολύ από τα ενδιαφέροντά και τις προσωπικές τους ανησυχίες⁶⁸. Δίνουν μεγαλύτερη βαρύτητα στο καλλιτεχνικό αποτέλεσμα και αγνοούν τον παιδαγωγικό χαρακτήρα της σχολικής εκδήλωσης, χρησιμοποιούν τη γιορτή ως διδακτικό εργαλείο παραγκωνίζοντας κάθε αισθητικό

⁶⁷ Γραμματάς, Θ. (2005), *ό.π.*, σ.124

⁶⁸ Σωτήρχου, Φ. (2007), *Ο Θέσπις στο Δημοτικό Σχολείο. Θεατρική Αγωγή*, Αθήνα: Κέδρος, σ. 66

κριτήριο ή αντιμετωπίζουν τη σχολική γιορτή ως μια «υποχρεωτική» εργασία που τους επιβάλλεται εκ των άνωθεν και διατηρούν μια διεκπεραιωτική στάση⁶⁹.

Από τα παραπάνω, φαίνεται πως είναι αδήριτη η ανάγκη για ανανέωση των σχολικών εκδηλώσεων, έτσι ώστε να αποτελούν προϊόντα πολιτισμού με ποιοτικό και πρωτότυπο περιεχόμενο που ευαισθητοποιεί και συγκινεί τους μαθητές. Οι σύγχρονες εκδηλώσεις δεν έχουν ανάγκη από το στείο διδακτισμό των κειμένων του παρελθόντος, εφόσον φυσικά πλέον δεν τίθενται ως κυρίαρχος στόχος η διαμόρφωση πολιτών με υψηλό εθνικό φρόνημα και χριστιανική συνείδηση. Αντίθετα, επιβάλλεται η αντικατάσταση των παρωχημένων ιδεολογιών και των ξεπερασμένων θεματικών με νέες, καθώς, όπως φαίνεται, η εποχή *«έχει προ πολλού ξεπεράσει τα όρια του εθνοκεντρισμού και της εσωστρέφειας και είναι προσανατολισμένη στη διάσταση του πολυπολιτισμικού και του παγκόσμιου»*⁷⁰.

Η γνωριμία με τον πολιτισμό και τις τέχνες, η ενδυνάμωση της ιστορικής και κοινωνικής συνείδησης, η ευαισθητοποίηση σε διάφορα κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα, ο σεβασμός στη διαφορετικότητα και η ανάδειξη πανανθρώπινων και παγκόσμιων αξιών που ξεπερνούν τα στενά εθνικά και θρησκευτικά όρια είναι μερικοί από τους βασικούς στόχους που θα πρέπει να θέτονται από τον εκπαιδευτικό όταν αποφασίζει να προετοιμάσει μια πολιτιστική εκδήλωση στο σχολείο⁷¹. Παράλληλα, η αξιοποίηση του θεάτρου και των άλλων τεχνών με στόχο την ενεργοποίηση των λανθανόντων στοιχείων της προσωπικότητας των μαθητών, τη διαθεματική προσέγγιση της γνώσης, την καλλιέργεια της φαντασίας, της δημιουργικότητας και του συναισθήματος, την ενίσχυση της αυτονομίας και την ελεύθερη αισθητική και καλλιτεχνική έκφραση των παιδιών, κρίνεται απαραίτητη στα σύγχρονα εκπαιδευτικά περιβάλλοντα⁷². Βέβαια, βασική προϋπόθεση για την επίτευξη όλων των παραπάνω στόχων, είναι η ενεργός εμπλοκή των μαθητών σε όλη τη διαδικασία, η αρμονική τους συνεργασία και η επικοινωνία, μέσα σε

⁶⁹ Γραμματάς, Θ. – Μουδατσάκης, Τ. (2008), *Θέατρο και πολιτισμός στο σχολείο για την επιμόρφωση εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης*, Ρέθυμνο: Πανεπιστήμιο Κρήτης. Παιδαγωγικό Τμήμα Δ.Ε., Εργαστήριο Διαπολιτισμικών και Μεταναστευτικών Μελετών (Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ.), σσ. 107-108

⁷⁰ Γραμματάς, Θ. – Τζαμαργιάς, Τ. (2011), *ό.π.*, σ. 18

⁷¹ Γραμματάς, Θ. – Τζαμαργιάς, Τ. (2011), *ό.π.*, σσ. 18-19

⁷² Γραμματάς, Θ. (2014), *Πάμμουσος Παιδαγωγία. Η Παιδαγωγική του Θεάτρου*, Αθήνα: Ταξιδευτής, σσ. 17-18, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου (22-24 Νοεμβρίου 2013)

ένα κλίμα ελεύθερης έκφρασης ιδεών και ανταλλαγής απόψεων, όπου ο εκπαιδευτικός είναι απλώς ο συντονιστής.

2.1.3. Τα είδη και οι μορφές των πολιτιστικών εκδηλώσεων

Οι πολιτιστικές δράσεις που πραγματοποιούνται στο πλαίσιο των εορτασμών στο σχολείο παίρνουν πολλές και διαφορετικές μορφές ανάλογα με τα μέσα και τις μεθόδους που αξιοποιούνται, τους στόχους που θέτονται και τον τρόπο που παρουσιάζεται το τελικό αποτέλεσμα⁷³:

α. Εκδηλώσεις Λόγου

Στις εκδηλώσεις αυτές εντάσσεται η απαγγελία – ανάγνωση λογοτεχνικού κειμένου, το θεατρικό αναλόγιο και η παραμυθιακή αφήγηση (storytelling). Η επιλογή των κειμένων (διακειμενική σύνθεση, απόσπασμα από ποίημα ή θεατρικό έργο, λαϊκά παραμύθια διαφορετικών πολιτισμών κ.ά.) , όσο και η εκφορά τους φέρει μεγάλη βαρύτητα, καθώς ο λόγος αποτελεί το κυρίαρχο στοιχείο των εκδηλώσεων αυτών. Ωστόσο, η πλαισίωσή του από την κατάλληλη μουσική, η αξιοποίηση του υποκριτικού κώδικα, η εκφραστικότητα και οι χειρονομίες, τα σκηνικά και τα κοστούμια, προσδίδουν την απαραίτητη θεατρικότητα και διατηρούν αμείωτο το ενδιαφέρον των θεατών.

β. Εκδηλώσεις Θεάτρου

Το θεατρικό παιχνίδι, ως η απλούστερη μορφή θεατρικής έκφρασης, είναι μια ευχάριστη, ελεύθερη, ψυχαγωγική δραστηριότητα, που ενώ στο ξεκίνημά της φέρει τα χαρακτηριστικά της αυτοέκφρασης και δεν προϋποθέτει την ύπαρξη θεατών (γίνεται από τους συμμετέχοντες και για τους συμμετέχοντες), μπορεί να εξελιχθεί και να παρουσιαστεί ως ολοκληρωμένο σκηνικό δρώμενο στο πλαίσιο μιας εκδήλωσης στο σχολείο. Το ίδιο μπορεί να συμβεί και με τη δραματοποίηση, όπου από ένα απλό εργαστήριο γραφής μπορούμε να οδηγηθούμε σε ένα ολοκληρωμένο θεατρικό έργο.

⁷³ Για την παραπάνω κατηγοριοποίηση ακολουθήσαμε το βιβλίο: Γραμματάς, Θ. – Τζαμαργιάς, Τ. (2011), *Πολιτιστικές Εκδηλώσεις στο Σχολείο*, Αθήνα: Διάδραση, σσ. 69-128

Έχοντας ως βασικό στόχο την ενεργοποίηση της συνείδησης των θεατών, το θεατρικό δρώμενο (χάπενινγκ) αξιοποιεί το στοιχείο της έκπληξης, δανείζεται στοιχεία από την υποκριτική και τον αυτοσχεδιασμό και είναι ένας πρωτότυπος τρόπος ώστε οι μαθητές να εκφράσουν τις σκέψεις και τις απόψεις τους για το νόημα κάποιου εορτασμού (π.χ. Παγκόσμια Ημέρα Προστασίας του Περιβάλλοντος, Γιορτή της Μητέρας κ.λ.π.). Τέλος, στις εκδηλώσεις θέατρου ανήκει το θεατρικό σκετς, ως το προστάδιο, και η θεατρική παράσταση, ως η πιο ολοκληρωμένη μορφή θεατρικής έκφρασης που συνδυάζει όλα τα προηγούμενα.

γ. Εκδηλώσεις Θεάματος

Στις εκδηλώσεις θεάματος εντάσσουμε την παντομίμα – θεατρικό αυτοσχεδιασμό, το θέατρο σκιών, το κουκλοθέατρο, τις μαριονέτες, τη δημιουργία ή/και την προβολή μιας κινηματογραφικής ταινίας, μια έκθεση ζωγραφικής, φωτογραφίας, κατασκευών, κολλάζ, έργων τριών διαστάσεων ή γλυπτικής, αλλά και διάφορες performances σχετικές με το θέμα του εορτασμού.

δ. Εκδηλώσεις Μουσικής – Χορού

Η μουσική και ο χορός κατέχουν περίοπτη θέση σε όλες τις πολιτιστικές εκδηλώσεις που λαμβάνουν χώρα στο σχολείο. Τα ηχητικά εφέ, τα ηχογραφημένα CD, η σύνθεση μελωδιών, η εκτέλεση πρωτότυπων μουσικών έργων από την ορχήστρα και τη χορωδία του σχολείου, όχι μόνο χρησιμοποιούνται για να πλαισιώσουν τις υπόλοιπες εορταστικές δράσεις, αλλά αντίθετα μπορούν να αποτελέσουν και αυτόνομες εκδηλώσεις πολιτισμού. Ξεφεύγοντας από τα όρια των παραδοσιακών χορών και πλησιάζοντας τον αυτοσχεδιασμό και την ελεύθερη έκφραση, μπορούμε να υποστηρίξουμε πως και ο χορός μπορεί να υπάρχει αυτοτελώς ως μια ξεχωριστή εκδήλωση που επιτρέπει στα παιδιά να εκφραστούν και επικοινωνήσουν με τους θεατές.

ε. Πολυθέαμα

Το πολυθέαμα αποτελεί την πιο εκσυγχρονισμένη και ολοκληρωμένη μορφή παρουσίασης των εκδηλώσεων πολιτισμού στο σχολείο, καθώς ουσιαστικά αποτελεί το «συγκερασμό περισσότερων αυτοτελών ή συνδυαστικών επιμέρους δραστηριοτήτων (χάπενινγκ, παντομίμα, θεατρική παράσταση, έκθεση φωτογραφίας, μουσική), οι οποίες δεν παρατίθενται απλώς η μία μετά την άλλη, αλλά παρουσιάζονται συνδυαστικά η μία με την

άλλη, στοχεύοντας σ'ένα κοινό αποτέλεσμα»⁷⁴. Βασική προϋπόθεση ενός πολυθεάματος είναι η ύπαρξη μιας κεντρικής ιδέας, ενός άξονα, πάνω στον οποίο θα κινηθούν όλες οι καλλιτεχνικές δράσεις, που θα παρουσιάζονται είτε ταυτόχρονα, είτε διαδοχικά, σε έναν κλειστό ή ανοιχτό χώρο. Με το πολυθέαμα εξασφαλίζεται η αξιοποίηση του διαθέσιμου δυναμικού, αλλά και η συμμετοχή όλων των μαθητών, καθώς ο καθένας αναλαμβάνει το αντικείμενο που είναι πιο κοντά στα ενδιαφέροντα και τις κλίσεις του.

στ. Παραστατικό Project

Στη λογική του πολυθεάματος κινείται και το παραστατικό project. Πιο συγκεκριμένα, ως παραστατικό project ορίζεται «κάθε συλλογικό προϊόν που δημιουργείται σταδιακά μέσα στην τάξη από τα παιδιά με την καθοδήγηση του εκπαιδευτικού, εντάσσεται ομαλά και αποτελεί μέρος της σχολικής ύλης και έχει τον εξής διττό στόχο: την εμπειρική γνώση των συμμετεχόντων από τη μία και τη μετάδοση αυτής της εμπειρίας σε κοινό από την άλλη, με όποια μορφή παρουσίασης κρίνουν οι δημιουργοί του (π.χ. θεατρικής παράστασης, λογοτεχνικής παρουσίασης, happening, χοροθεάτρου, σχολικής επιθεώρησης κ.λ.π.)»⁷⁵. Το παραστατικό project ουσιαστικά είναι μια έρευνα που αναλαμβάνουν εξολοκλήρου τα παιδιά, χωρισμένα σε μικρές ομάδες, γύρω από ένα θέμα που ανταποκρίνεται στα ενδιαφέροντά τους και έχει περιεχόμενο κοινωνικό, ιστορικό, θρησκευτικό, καλλιτεχνικό, σχετικό με το περιβάλλον ή την επικαιρότητα, ενώ στο τέλος παρουσιάζεται σε κοινό με όποια μορφή επιλεγθεί από την ομάδα ως καταλληλότερη. Απαραίτητη προϋπόθεση για την οργάνωση των δραστηριοτήτων είναι ένα πλάνο με συγκεκριμένα στάδια και σαφώς προσδιορισμένη χρονική διάρκεια.

2.2. Η θεατρική παράσταση στις πολιτιστικές εκδηλώσεις στο σχολείο

«Όταν οι τέχνες έχουν γιορτή, τότε γίνεται θέατρο»

Γιόχαν Βόλφγκανγκ Γκάιτε

Ξεκινώντας από τα προϊστορικά χρόνια, οι προθεατρικές μορφές έκφρασης διέθεταν έναν έντονο τελετουργικό χαρακτήρα. Φτάνοντας στην αρχαία τραγωδία, διαπιστώνουμε πως το θέατρο εξακολουθεί να διατηρεί τις «ιερές» του ιδιότητες, αποτελώντας αναπόσπαστο κομμάτι των μεγαλύτερων και σημαντικότερων

⁷⁴ Γραμματάς, Θ. – Τζαμαργιάς, Τ. (2011), *ό.π.*, σ. 125

⁷⁵ Σωτήρχου, Φ. (2007), *ό.π.*, σ. 67

λατρευτικών/ θρησκευτικών και κατ' επέκταση πολιτικών εορτών της Αρχαίας Ελλάδας (Μεγάλα Διόνυσια, Λήναια, Κατ'Αγρούς Διόνυσια)⁷⁶. Εκτός από τη συμβολή του στην ψυχαγωγία των θεατών και τη δημιουργία του κατάλληλου εορταστικού κλίματος, το θέατρο, αντικαθιστώντας το εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας, αποτελούσε μέσο εκπαίδευσης με πολιτικά διδακτική σπουδαιότητα (*«τὴν τε πᾶσαν πόλιν τῆς Ἑλλάδος παιδευσιν εἶναι»*, από τον Επιτάφιο του Περικλή στον Θουκυδίδη)⁷⁷. Η αδιάρρηκτη και αμφίδρομη σχέση που αναπτύσσεται ανάμεσα στο θέατρο και την εκπαίδευση έχει τις ρίζες της πολλούς αιώνες πριν. Το θέατρο, με τον πολυδιάστατο χαρακτήρα του και τις πολλαπλές μορφοπαιδευτικές του λειτουργίες, μπορεί να προσφέρει πολλά στην εκπαίδευση των νέων και να συμβάλλει στην επίτευξη πολλών από τους στόχους που θέτονται ακόμα και από το σύγχρονο σύστημα εκπαίδευσης⁷⁸.

Αποτελώντας ταυτόχρονα συνισταμένη διαφορετικών μορφών καλλιτεχνικής δημιουργίας, σύστημα επικοινωνίας και παιδαγωγικό εργαλείο, το θέατρο εμφανίζεται σε κάθε πολιτιστική δραστηριότητα που διεξάγεται στο σχολείο. Οι διάφορες μορφές που παίρνει και οι διαφορετικοί στόχοι που επιτυγχάνει, το καθιστούν ιδανικό φορέα πολιτιστικών και παιδαγωγικών δραστηριοτήτων αλλά και κυρίαρχη επιλογή των εκπαιδευτικών για την οργάνωση μιας ψυχαγωγικής, επετειακής εκδήλωσης (σχολική γιορτή)⁷⁹.

Μια θεατρική παράσταση, όμως, δεν είναι απλά ένα σημαντικό γεγονός για τη σχολική πραγματικότητα. Είναι μια πολυσύνθετη εκπαιδευτική διαδικασία που, αναδεικνύοντας τις ανάγκες και τις διαθέσεις των μαθητών και ευαισθητοποιώντας τους σε θέματα κοινωνικού, ιστορικού, θρησκευτικού, πολιτικού χαρακτήρα, επιτυγχάνει την ανάπτυξη των πνευματικών τους δεξιοτήτων και την αισθητική τους καλλιέργεια και εξασφαλίζει

⁷⁶ Γραμματάς, Θ. (2015), *Το θέατρο ως Πολιτισμικό Φαινόμενο*, Αθήνα: Παπαζήσης, σ.36

⁷⁷ Cartledge, P. (2015), «Θεατρικά έργα με βάθος»: το θέατρο ως διαδικασία στη ζωή των πολιτών της αρχαίας Ελλάδας, στο P.E. Easterling [επιμ.] *Οδηγός για την Αρχαία Ελληνική Τραγωδία*, Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, σσ. 25-27

⁷⁸ Γραμματάς, Θ. (2014), *Το θέατρο ως συνισταμένη των πολιτιστικών εκδηλώσεων στο σχολείο*, στο Θ. Γραμματάς [επιμ.], *ό.π.*, σ. 61

⁷⁹ Γραμματάς, Θ. (2013), *Θέατρο και Πολιτισμός σε σύγχρονο Πολυπολιτισμικό Εκπαιδευτικό Περιβάλλον*, στο Θ. Γραμματάς [επιμ.], *Εγχειρίδιο Σημειώσεων Θεατρικής Παιδείας για Εκπαιδευτικούς Α'/ Βάθμιας και Β'/ Βάθμιας Εκπαίδευσης*, Αθήνα: Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα "ΘΑΛΗΣ – Το θέατρο ως μορφοπαιδευτικό αγαθό στην Εκπαίδευση και την Κοινωνία", σ.23

την ενεργό συμμετοχή, τη συνεργασία και την ελεύθερη δημιουργική έκφραση. Ξεφεύγοντας από τα στενά σχολικά όρια, όλες οι λανθάνουσες καλλιτεχνικές τάσεις και εκφραστικές δεξιότητες των μαθητών έρχονται στην επιφάνεια, ενώ ταυτόχρονα αναπτύσσεται ένας δημιουργικός διάλογος ανάμεσα στο σχολείο, την κοινωνία και τον πολιτισμό⁸⁰.

2.2.1. Το δραματικό κείμενο

Το δραματικό κείμενο αποτελεί την αφετηρία μιας θεατρικής παράστασης. Όπως είναι φανερό, τα δραματικά κείμενα, είτε πρόκειται για κλασικά έργα παλαιότερων ετών, είτε για σύγχρονα έργα για παιδιά και νέους, είτε για διασκευές ή διακειμενικές συνθέσεις, αποτελούν φορείς αξιών και προτύπων συμπεριφοράς που εκφράζουν τις σκέψεις των ίδιων των συγγραφέων τους, αντικατοπτρίζουν τον τρόπο που δομείται όλο το σύστημα αξιών της κάθε εποχής, ενώ παράλληλα αποτελούν πηγές πληροφόρησης για τις ισχύουσες κοινωνικό-πολιτικές περιστάσεις και συνθήκες⁸¹. Μέσα από την ανάγνωση, την επεξεργασία και τελικά τη μεταφορά ενός δραματικού κειμένου στη σκηνή, όλες οι αξίες, τα ηθικά διλήμματα, οι ιδεολογικές διαστάσεις, οι παραδόσεις, οι τρόποι σκέψης, κ.ά. του κειμένου εμφανίζονται μπροστά στους συμμετέχοντες και τους φέρνουν αντιμέτωπους με την υιοθέτηση ή την απόρριψη στάσεων ζωής και συμπεριφοράς. Μέσω αυτού του βιωματικού τρόπου μάθησης που είναι απαλλαγμένος από το στείο διδακτισμό, οι συμμετέχοντες αποκτούν γνώσεις και εμπειρίες που τους επιτρέπουν να διαμορφώσουν απόψεις για την πραγματικότητα, να οξύνουν την κριτική τους σκέψη και να συγκρίνουν το «τότε» με το «τώρα», το «εκεί» με το «εδώ»⁸².

Αυτή η αλληλεπίδραση παρόντος – παρελθόντος είναι ιδιαίτερα χρήσιμη όταν πρόκειται για την προετοιμασία εορτών στο σχολείο, καθώς δημιουργεί τις κατάλληλες συνθήκες ώστε οι μαθητές να αποκτήσουν ιστορικές γνώσεις και να αντιληφθούν το κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό πλαίσιο στο οποίο διαδραματίστηκαν τα σημαντικότερα

⁸⁰ Παπαδόπουλος, Σ. (2010), *ό.π.*, σ. 52

⁸¹ Γραμματάς, Θ. (2007), *Η Σχολική Θεατρική Παράσταση. Οδηγός για Εκπαιδευτικούς*, Αθήνα: Ατραπός, σ. 60

⁸² Γραμματάς, Θ. (2014), *Το Θέατρο ως συνισταμένη των πολιτιστικών εκδηλώσεων στο σχολείο*, *ό.π.*, σ. 63

ιστορικά γεγονότα⁸³. Το δραματικό κείμενο ως ιστορική πηγή, ενδείκνυται για την αντιπαραβολή πληροφοριών, καθώς επιτρέπει μια περισσότερο κοινωνική προσέγγιση της ιστορίας⁸⁴ και φωτίζει τις αφανείς πλειοψηφίες, οι οποίες, ενώ αποτελούν την κινητήρια δύναμη του ιστορικού γίνεσθαι, συχνά στη συνείδηση των μαθητών αντικαθίστανται από συγκεκριμένα ηρωικά πρόσωπα. Έτσι, οι ήρωες της ιστορίας απαλλάσσονται από τα «υπερφυσικά» τους χαρακτηριστικά και γίνονται ευκολότερα προσεγγίσιμοι.

Εκτός από την απόκτηση ιστορικών γνώσεων και την ενδυνάμωση της κοινωνικής συνείδησης, η ενασχόληση με τα δραματικά κείμενα διαφορετικών πολιτισμών, επιτρέπει την καλλιέργεια της διαπολιτισμικής ικανότητας των μαθητών, δηλαδή τη σύνθεση κινήτρων, δεξιοτήτων και γνώσεων που πρέπει να έχει κάποιος ώστε να αλληλεπιδρά αποτελεσματικά με άτομα άλλων πολιτισμών⁸⁵. Όπως είναι φυσικό, στα σύγχρονα πολυπολιτισμικά σχολεία, η εξάλειψη των στερεοτύπων και των προκαταλήψεων, η αποδοχή της διαφορετικότητας και η ανάγκη για κατανόηση και συνεργασία μεταξύ ανθρώπων διαφορετικών πολιτισμών αποκτά όλο και μεγαλύτερη βαρύτητα. Οι πολιτιστικές εκδηλώσεις στο σχολείο παύουν πλέον να έχουν αποκλειστικά εθνικό – χριστιανικό προσανατολισμό και να ακολουθούν τη μορφή των εθνικοπατριωτικών σκετς του παρελθόντος. Αντίθετα, οι σύγχρονες γιορτές βασίζονται σε κείμενα – έργα τέχνης της παγκόσμιας λογοτεχνίας – που ξεπερνούν τα στενά γεωγραφικά σύνορα και προάγουν την ισότητα, την ελευθερία, την αλληλεγγύη, τη δικαιοσύνη, κ.ά., όπως π.χ. «*Το αγόρι με τη βαλίτσα*» του Μάικ Κένι, «*Το γαϊτανάκι*» της Ζωρζ Σαρρή, «*Ο εχθρός του λαού*» του Ένρικ Ίψεν, «*Ο κύκλος με την κιμωλία*» του Μπέρτολντ Μπρέχτ, κ.ά.

2.2.2. Το θέατρο ως μορφή τέχνης

Το θέατρο ως «*συνισταμένη των τεχνών*» συνδυάζει σχεδόν όλες τις μορφές τέχνης όπως είναι η λογοτεχνία, η υποκριτική, η εικαστική δημιουργία, η μουσική, η κινησιολογία, ο

⁸³ Malkin, J. (2002), *Memory-Theater and Postmodern Drama*, Michigan: University of Michigan Press, σσ.2-3

⁸⁴ Γραμματάς, Θ. (2014), Η σκιά του κειμένου στο φως της παράστασης, στο Βαρζελιώτη, Γ.Κ. [επιμ.], *Από τη χώρα των κειμένων στο βασίλειο της σκηνής*, Αθήνα: Τμήμα Θεατρικών Σπουδών – Ε.Κ.Π.Α., σ. 59, Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου (26-30 Ιανουαρίου 2011)

⁸⁵ Μανιάτης, Π., (2015), *Ο διαπολιτισμικός ρόλος του θεάτρου για Παιδιά και Νέους. Εμπειρική έρευνα διερεύνησης της επίδρασής του στα στερεότυπα*, Αθήνα, Μεταδιδακτορική έρευνα, σ. 38

χορός, κ.ά.⁸⁶ Η αναγκαιότητα της ένταξης όλων των τεχνών στο διάλογο για το μέλλον της παιδείας σε όλες τις βαθμίδες της δημόσιας εκπαίδευσης και ιδιαίτερα σε ότι αφορά το Δημοτικό Σχολείο, είναι αδιαμφισβήτητη. Η προετοιμασία μιας θεατρικής παράστασης στο πλαίσιο μιας σχολικής εκδήλωσης, λοιπόν, μπορεί να αποτελέσει ένα από τα χρησιμότερα εργαλεία προσέγγισης της γνώσης με τρόπο διαθεματικό, διεπιστημονικό, διερευνητικό και βιωματικό. Οι μαθητές, μέσα από την ενασχόληση τους με την τέχνη του θεάτρου μυούνται στην πολυπλοκότητα της πραγματικότητας, ευαισθητοποιούνται και αποκτούν όλα τα απαραίτητα εφόδια ώστε να εξελιχθούν σε ενεργούς πολίτες με κρίση και δημοκρατική συνείδηση⁸⁷.

Μέσα από την ενεργοποίηση όλων των αισθήσεων και την πρόκληση διαφορετικών συναισθημάτων αναπτύσσεται η συναισθηματική νοημοσύνη, καλλιεργείται η δημιουργική σκέψη, η φαντασία, η δημιουργικότητα και ο πειραματισμός, ενώ ταυτόχρονα ανοίγονται νέα πεδία προσωπικών αναζητήσεων που με τη σειρά τους οδηγούν σε μια περισσότερο στοχαστική και κριτική αντιμετώπιση των προσλαμβανόμενων ερεθισμάτων. Έτσι, το σχολείο μετατρέπεται σε ένα χώρο έρευνας, αμφισβήτησης και ανταλλαγής σκέψεων, που δεν περιορίζεται στο στενό πλαίσιο των γνωστικών αντικειμένων, αλλά αντίθετα προεκτείνει τις διαφορετικές όψεις του προς όλες τις κατευθύνσεις.

Η ενασχόληση με την τέχνη του θεάτρου συμβάλλει στην προσωπική έκφραση και ανάπτυξη των παιδιών, στην γνώση τους για τον κόσμο, στην δημιουργικότητά τους και στην καλλιέργεια των καλλιτεχνικών τους δεξιοτήτων. Απελευθερώνεται το δυναμικό των παιδιών και δημιουργούνται τα κίνητρα για ανέλιξη της δημιουργικότητάς τους, μέσα από τον πειραματισμό και την ενεργητική συμμετοχή τους σε μία χαρούμενη κατάκτηση και βίωση της γνώσης. Ενισχύεται η αυτοεκτίμηση και η αυτοπεποίθησή τους, ενώ παράλληλα ενδυναμώνονται οι ικανότητες συνεργασίας και επικοινωνίας.

Όπως όλες οι άλλες μορφές τέχνης, το θέατρο, καλλιεργεί ένα διαφορετικό τρόπο αντίληψης και αντιμετώπισης του κόσμου. Για το λόγο αυτό συμβάλλει σημαντικά στη

⁸⁶ Γραμματάς, Θ. (2014), *ό.π.*, σ. 62

⁸⁷ Πορίσματα του Διεθνούς Συνεδρίου: «Τέχνη & Εκπαίδευση: Διδακτικές και Παιδαγωγικές προσεγγίσεις στο Σχολείο του 21ου αιώνα», Συνδιοργάνωση του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων, του Ιδρύματος Ωνάση και της Ανώτατης Σχολής Καλών Τεχνών, Αθήνα 2-4 Οκτωβρίου 2015, διαθέσιμο ηλεκτρονικά: http://www.iep.edu.gr/images/IEP/EPISTIMONIKI_YPIRESIA/Epist_Monades/B_Kyklos/Tehnes/2015/2016-03-17_dt_art_n_education_nunc.pdf (ημ. προσβ. 19-9-2017)

δημιουργία σκεπτόμενων ανθρώπων, ικανών να αυτενεργούν αποτελεσματικά στα διαρκώς μεταβαλλόμενα περιβάλλοντα, όπως αυτά διαμορφώνονται από τα νέα κοινωνικοοικονομικά δεδομένα (π.χ. ανθρωπιστική, οικονομική, προσφυγική κρίση). Η επαφή με τις διαφορετικές εκφάνσεις της τέχνης επιτρέπει στους μαθητές να γνωρίσουν τον πλούτο των καλλιτεχνικών δημιουργιών και επομένως να μετατραπούν σε θεατές/αποδέκτες με κρίση και άποψη⁸⁸.

2.2.3. Ομάδα και διαπροσωπικές σχέσεις

Το θέατρο, ως τέχνη, βασίζεται στη συνεχή ροή και συνδιαλλαγή των ανθρώπων με την κοινωνία και συνδέεται με ένα βαθύ προβληματισμό της ανθρώπινης ύπαρξης, περιέχοντας την έννοια της ενσυναίσθησης και της κατανόησης του «εγώ» και των «άλλων»⁸⁹. Για το λόγο αυτό, μπορεί να λειτουργήσει ως εργαλείο αντιμετώπισης των φαινομένων σχολικού εκφοβισμού, να συμβάλλει στη βελτίωση της ποιότητας των διαπροσωπικών σχέσεων ανάμεσα στους μαθητές και να δημιουργήσει ένα θετικό κλίμα συνεργασίας και επικοινωνίας, που θα επιτρέπει σε όλους να συμμετέχουν, ανεξάρτητα από την καταγωγή, τη θρησκεία, τις διαφορετικές νοητικές ικανότητες, το διαφορετικό τρόπο σκέψης και τις κλίσεις, δημιουργώντας όλες τις απαραίτητες προϋποθέσεις για την εξασφάλιση ίσων ευκαιριών, την αντιστάθμιση των κοινωνικών και οικονομικών ανισοτήτων, την ένταξη και εκπαίδευση ευάλωτων κοινωνικών ομάδων και την αντιμετώπιση περιπτώσεων σχολικού εκφοβισμού (bullying)⁹⁰.

Βασική προϋπόθεση για την ανάπτυξη οποιασδήποτε θεατρικής δραστηριότητας είναι η εργασία στο πλαίσιο της ομάδας και η αξιοποίηση της ομαδοσυνεργατικής διδασκαλίας, κατά την οποία ζητούμενο είναι αυτό που είναι ικανός να ανακαλύψει ο μαθητής, και όχι αυτό που μεταδίδεται από τον εκπαιδευτικό. Για την προετοιμασία μιας θεατρικής παράστασης, αλλά ακόμα και για μια πιο πρώιμη μορφή θεατρικής έκφρασης όπως είναι για παράδειγμα το θεατρικό παιχνίδι και ο αυτοσχεδιασμός, οι μαθητές χωρίζονται σε ανομοιογενείς ομάδες και αναλαμβάνουν διαφορετικούς ρόλους, ενδυναμώνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο τις κοινωνικές τους δεξιότητες (πχ συνεργασία, αλληλεγγύη,

⁸⁸ Γραμματάς, Θ. (2013), *ό.π.*, σ.25

⁸⁹ Μυρωνάκη, Φ. (2014), Δυναμική της ομάδας: Οι θεατές ως ομάδα – Η έννοια της επικοινωνίας, στο Γραμματάς, Θ. [επιμ.], *Πάμμουσος Παιδαγωγία. Η Παιδαγωγική του Θέατρου*, Αθήνα: Ταξιδευτής, σ.76

⁹⁰ Κοντογιάννη, Α., (2008), *Μαύρη Αγελάδα- Άσπρη Αγελάδα. Δραματική Τέχνη στην Εκπαίδευση και Διαπολιτισμικότητα*, Αθήνα: Τόπος, σσ. 19-26

επικοινωνία)⁹¹. Τα πάντα προκύπτουν μέσα από μια συνεχή συνδιαλλαγή και αλληλεπίδραση ανάμεσα στα στοιχεία εκδηλώσεων της προσωπικότητας κάθε μέλους με στοιχεία και εκδηλώσεις της προσωπικότητας άλλων μελών⁹².

Κατά την διάρκεια της σκηνικής δράσης, τα παιδιά προχωρούν πέρα από τον ρόλο που υποδύονται, ανακαλύπτοντας τις προεκτάσεις του και συνειδητοποιώντας τις σχέσεις τους με τα άλλα πρόσωπα. Υποδύόμενο το παιδί ένα «πρόσωπο» αναζητά τα «χαρακτηρολογικά» του στοιχεία, ώστε να το γνωρίσει περισσότερο και να ερμηνεύσει τις συνθήκες που απορρέουν από την ιδεολογική στάση αυτού του «προσώπου». Με άλλα λόγια, υποδύεται το ρόλο συνδυάζοντας τα στοιχεία του εαυτού του με σκέψεις που έχει για το συγκεκριμένο χαρακτήρα. Ταυτόχρονα, μέσα από αυτή την «αποστασιοποίηση» από τον εαυτό του, το παιδί κατανοεί βαθύτερα την πολυπλοκότητα των ανθρώπινων συμπεριφορών και σταδιακά επανεξετάζει και επαναπροσδιορίζει πάγιες απόψεις και προκαταλήψεις που πιθανό να φέρει. Κατανοεί δηλαδή ότι οι άνθρωποι σκέφτονται και δρουν με τρόπο διαφορετικό σε παρόμοιες καταστάσεις, ενώ παράλληλα διερευνά και κομμάτια της δικής τους προσωπικότητας, των σκέψεων και των εμπειριών του, μαθαίνοντας έτσι καλύτερα και τον ίδιο του τον εαυτό. Άλλωστε, είναι αδύνατο κανείς να κατανοήσει τους άλλους εάν πρώτα δεν έχει γνωρίσει τον εαυτό του⁹³.

Εκτός από την επαφή και την συνεργασία με τον «άλλον», δίνεται η ευκαιρία στους μαθητές να λειτουργήσουν αυθόρμητα, στα πλαίσια της συλλογικότητας, χωρίς η συμπεριφορά να γίνεται αντικείμενο κριτικής και απόρριψης. Καθώς η τάξη μετατρέπεται σε ομάδα, καταργείται η σχέση αποτυχίας- επιτυχίας, ενθαρρύνεται η παρατήρηση και η αυτοσυγκέντρωση, οι γνώσεις βιώνονται, ενώ ακόμα και το λεξιλόγιο βελτιώνεται. Επιπροσθέτως, εκπληρώνεται η επιθυμία για αποδοχή μέσα από τη δυναμική της ομάδας και το παιδί συνεργαζόμενο πλησιάζει ουσιαστικά το «άλλο», όχι ανταγωνιστικά ή αξιολογικά, αλλά μέσα από τις διαδικασίες μιας συλλογικής δημιουργικής πράξης. Σημαντικό είναι ακόμα να αναφερθεί πως το παιδί αποδέχεται όρια και περιορισμούς που ανακαλύπτει μέσα από την ανάγκη και εφαρμόζει μόνο του

⁹¹ Χολέβα, Ν. (2010), *Εσύ όπως κι εγώ – Εξερευνώντας τη διαφορετικότητα μέσα από το θέατρο*, Πανελλήνιο Δίκτυο για το Θέατρο στην Εκπαίδευση, σσ.11-12

⁹² Κοντογιάννη, Α., (2012) *Το βιβλίο της δραματοποίησης*, Αθήνα: Πεδίο, σ.32

⁹³ Barnes A. & Thagard P. (1997) *Empathy and Analogy*, Διαθέσιμο ηλεκτρονικά στη διεύθυνση: <http://cogsci.uwaterloo.ca/Articles/Pages/Emapthy.html> [ημ. προσβ. 22-10-2017]

το ίδιο, ενώ μέσω της συνύπαρξης μαθαίνει πώς να αντιμετωπίζει τα συναισθήματά του και να πλησιάζει τους άλλους μέσα από αυτά⁹⁴.

Από τα παραπάνω γίνονται προφανείς οι λόγοι για τους οποίους το θέατρο, με τις ποικίλες εκδοχές του, συνεχίζει να αποτελεί τη συνηθέστερη επιλογή των εκπαιδευτικών για την παρουσίαση μια εκδήλωσης στο σχολείο στο πλαίσιο κάποιου εορτασμού. Παρόλα αυτά, κανείς δεν μπορεί να εγγυηθεί πως η θεατρική παράσταση ή οποιαδήποτε άλλη θεατρική δραστηριότητα θα επιφέρει όλα αυτά τα θετικά αποτελέσματα, καθώς ο τρόπος που θα εξελιχθεί τελικά επηρεάζεται από πολλούς και διαφορετικούς παράγοντες.

Βασική προϋπόθεση αποτελεί αυτό που θα δημιουργηθεί να έχει συγκεκριμένο στόχο, τον οποίο κατανοούν και μοιράζονται όλοι οι συμμετέχοντες. Οι μαθητές θα πρέπει να εμπλέκονται σε όλη τη διαδικασία της προετοιμασίας και να ασχολούνται με θέματα που εντάσσονται στο πεδίο των δικών τους ενδιαφερόντων. Τέλος, δεν θα πρέπει να ξεχνάμε πως το θέατρο εκτός από παιδαγωγικό μέσο και διδακτικό εργαλείο, είναι κυρίως μια πολυσύνθετη μορφή τέχνης που στοχεύει και στην αισθητική καλλιέργεια, επομένως ο παιδαγωγικός προσανατολισμός δεν θα πρέπει σε καμία περίπτωση να επισκιάζει την καλλιτεχνική αξία του τελικού θεάματος.

2.3. Η παιδαγωγική αξία των πολιτιστικών εκδηλώσεων

Στη σχολική ζωή, όπως και σε κάθε άλλη ανθρώπινη δραστηριότητα, οι ρυθμικές εναλλαγές της εργασίας με την ανάπαυση, των μαθημάτων με τον ελεύθερο χρόνο, της εργάσιμης ημέρας με τη γιορτή είναι απολύτως αναγκαίες και αποτελούν βασική προϋπόθεση διατήρησης του ενδιαφέροντος, δημιουργίας νέων κινήτρων και ανανέωσης. Στο πρόγραμμα δραστηριοτήτων του Δημοτικού Σχολείου οι γιορτές κατέχουν εξέχουσα θέση, καθώς δίνουν στους μαθητές την ευκαιρία να ξεφύγουν από την μονοτονία, να κάνουν κάτι που τους διασκεδάζει, να συνδυάσουν το παιχνίδι με τη γνώση, την ψυχαγωγία με την εργατικότητα. Η παιδαγωγική αξία των σχολικών γιορτών είναι *«αναμφισβήτητη, διότι γεννούν στις ψυχές των μαθητών ευάρεστα συναισθήματα, ενισχύουν την αγάπη των παιδιών προς το σχολείο, αναπτύσσουν την πρωτοβουλία τους, ωθούν σε αυτενέργεια, δίνουν στους αδύνατους μαθητές την ευκαιρία να δράσουν και κάποτε να διακριθούν, βοηθούν στην ανακάλυψη ταλέντων και φέρουν σε στενή επαφή*

⁹⁴ Κουρετζής, Λ. (2010), Το θεατρικό παιχνίδι, Αθήνα: Καστανιώτης, σσ. 17-34

την οικογένεια με το σχολείο»⁹⁵. Οι γιορτές δεν αποτελούν ένα δημιούργημα για την κατανάλωση του χρόνου ή την επίδειξη του έργου του σχολείου. Αντιθέτως, μέσω των πολλαπλών οφελών τους, παρέχουν ευκαιρίες για ανανέωση του προγράμματος της εκπαίδευσης και διδασκαλίας, ικανοποιούν βαθιές εσωτερικές ανάγκες των μαθητών για χαλάρωση, γνωριμία με τον πολιτισμό, αισθητική και καλλιτεχνική καλλιέργεια, ψυχική ισορροπία, δημιουργικότητα και ελεύθερη έκφραση.⁹⁶

Η σύγχρονη παιδαγωγική επιστήμη έχει επισημάνει μέσα από διαφορετικές θεωρίες τη σπουδαιότητα της βιωματικής εκπαίδευσης και της συναισθηματικής εμπλοκής των μαθητών στη διαδικασία μάθησης. Μιλώντας για βιωματική εκπαίδευση αναφερόμαστε σε ένα σύνολο μεθόδων που αξιοποιούν την εμπειρία, δηλαδή τη μάθηση μέσα από την πράξη. Η θεωρία της βιωματικής μάθησης δίνει έμφαση στους δεσμούς μεταξύ σχολικής τάξης, της καθημερινής ζωής των μαθητών και της κοινωνικής πραγματικότητας. Οι μαθητές εκτίθενται σε μία εμπειρία και μετά ενθαρρύνονται να αναστοχαστούν και να αναπτύξουν νέες ικανότητες, νέες συμπεριφορές ή νέους τρόπους σκέψης⁹⁷. Σε αυτές ακριβώς τις αρχές βασίζεται και η παιδαγωγική προσφορά των σχολικών γιορτών, καθώς η προετοιμασία, αλλά και η παρουσίαση των εορταστικών εκδηλώσεων από τους μαθητές αποτελούν μια μορφή βιωματικής μάθησης, εφόσον τους επιτρέπουν να δοκιμάσουν, να εφαρμόσουν, να βιώσουν και τελικά να αποκτήσουν νέες γνώσεις και ικανότητες.

Αξιοποιώντας τα βιώματα των μαθητών και προκαλώντας νέα βιώματα, οι εκδηλώσεις πολιτισμού στο σχολείο ενθαρρύνουν τους μαθητές να συμμετέχουν ενεργητικά στη διαδικασία της μάθησης, να οικειοποιηθούν το θέμα που προσεγγίζεται, να αναζητήσουν ή να δημιουργήσουν το νόημα και να μην αρκεστούν στην στείρα απομνημόνευση πληροφοριών⁹⁸. Οι μαθητές, αντιλαμβάνονται το ρόλο των κοινωνικών, οικονομικών, ιστορικών και πολιτιστικών παραγόντων στη διαμόρφωση του κοινωνικού γίγνεσθαι και συνειδητοποιούν τον τρόπο με τον οποίο οι κοινωνικές συνιστώσες συναντώνται με την προσωπική ιστορία⁹⁹.

⁹⁵ Χαραλαμπίδης, Γ. (1984), *Θεωρία της Παιδείας. Γενική Παιδαγωγική*, Αθήνα: χ.ε., σ. 286

⁹⁶ Γραμματάς, Θ. – Μουδατσάκης, Τ. (2008), *ό.π.*, σσ. 25-26

⁹⁷ Jackson, L. - Caffarella, R. (1994), *Experiential learning: A new approach*, San Francisco: Jossey-Bass, σ.5

⁹⁸ Κλεάνθους – Παπαδημητρίου, Μ. (1952), *Η Νέα Αγωγή. Θεωρία και Μέθοδοι*, Αθήνα, σσ. 330 -333

⁹⁹ Postle, D. (1993), Putting the heart back into learning, στο Boud, D., Cohen, R. & Walker, D. [επιμ.], *Using experience for learning*, Buckingham SRHE and Open University Press, σ. 36

Παράλληλα με τις μεθόδους της βιωματικής μάθησης, οι σχολικές γιορτές αξιοποιούν πολλές από τις παιδαγωγικές αρχές της ομαδοσυνεργατικής διδασκαλίας, η οποία στηρίζεται στην αυτονομία και στην αυτενέργεια των μαθητών και στοχεύει στην ανάπτυξη των ατομικών τους δεξιοτήτων μέσα στο πλαίσιο της κοινωνικοποίησής τους, της συνεργασίας τους με τους άλλους και της συλλογικής ευθύνης και δράσης¹⁰⁰. Αυτή η αυθόρμητη και πηγαία συμμετοχή των παιδιών στην προετοιμασία της γιορτής, η λήψη αποφάσεων από κοινού και η ανάληψη πρωτοβουλιών αποτελούν βασικές προϋποθέσεις για νοητική και κοινωνική χειραφέτηση, καλλιέργεια των κοινωνικών και νοητικών δεξιοτήτων και δημιουργία των κατάλληλων συνθηκών για ενίσχυση της αυτοπεποίθησης ακόμα και των πιο ανασφαλών και αδύναμων μαθητών¹⁰¹.

Μέσω της προετοιμασίας μιας εορταστικής εκδήλωσης στο σχολείο ενισχύεται η κοινωνικότητα των μαθητών, δηλαδή « η ωριμότητα της κοινωνικής λειτουργίας [...] από την οποία εκπηγάζει, η ικανότητά τους να ενταχθούν ομαλά σε μία ομάδα, να δημιουργήσουν κοινωνικές σχέσεις, ομαδική συνείδηση και ευθύνη και να ενεργοποιήσουν τις ψυχοσωματικές τους δυνάμεις για να πετύχουν τους ομαδικούς σκοπούς»¹⁰². Ταυτόχρονα με τις κοινωνικές δεξιότητες, όμως, καλλιεργούνται και οι ατομικές, καθώς αξιοποιούνται στο έπακρον οι ιδιαίτερες κλίσεις, οι ικανότητες, τα ενδιαφέροντα και τα στοιχεία της προσωπικότητας του κάθε μαθητή ξεχωριστά, ενδυναμώνοντας την αυτοεκτίμησή του. Τα στερεότυπα και προκαταλήψεις εξαλείφονται, ισχυροποιείται η αίσθηση της υπευθυνότητας, καλλιεργείται η κριτική ικανότητα και αναγνωρίζεται η ατομική προσφορά στη συλλογική επιτυχία ¹⁰³.

Σημαντική είναι, όπως φαίνεται, συμβολή των σχολικών εορτών και στην απόκτηση ιστορικών γνώσεων, αλλά και στην κριτική αντιμετώπιση της ιστορίας, καθώς συνήθως λαμβάνουν χώρα με αφορμή κάποιο σημαντικό ιστορικό γεγονός (π.χ. γιορτές για τις εθνικές επετείους). Έτσι, «η ιστορική γνώση προσλαμβάνεται και μέσω των εορτών, των αναμνηστικών τελετών, των μνημείων, των τεχνών, της μουσικής, των εμβλημάτων και ανάλογα εγγράφεται στο υποσυνείδητο των μαθητών», ενώ «επικουρικά με την επίσημη

¹⁰⁰ Δερβίσης, Σ. (1993), *Σύγχρονη Γενική Μεθοδολογία της διδασκαλίας – μάθησης*, 4^η έκδοση, Θεσσαλονίκη: Αυτοέκδοση, σ. 107

¹⁰¹ Ματσαγγούρας, Η. (1997), *Στρατηγικές Διδασκαλίας. Η Κριτική Σκέψη στη Διδακτική Πράξη*, Αθήνα: Gutenberg, σ.241

¹⁰² Δερβίσης, Σ. (1993), *ό.π.*, σ. 107

¹⁰³ Ματσαγγούρας, Η. (1985), *Εξατομικευμένη Διδασκαλία: Πρόταση Εφαρμογής στο Ελληνικό Σχολείο*, Συνάντηση, σ. 7-9

ιστορία και τη σχολική ιστορία διαμορφώνονται και παράγονται ιστορικά σημαινόμενα, πρότυπα και συνειδήσεις»¹⁰⁴. Οι εκδηλώσεις εορτασμού στο σχολείο, σε όποια μορφή και αν εμφανίζονται (θεατρική παράσταση, θεατρικό αναλόγιο, happening, απαγγελία, πολυθέαμα, κ.ά.), εκτός από πηγή γνώσεων, αποτελούν και φορείς κοινωνικών αξιών και προτύπων συμπεριφοράς, εκπληρώνοντας τους γενικούς σκοπούς της εκπαίδευσης και διασφαλίζοντας τη συνέχεια και την αναπαραγωγή του κοινωνικού συστήματος¹⁰⁵.

Αυτή η ιδιαίτερη μορφή αγωγής, που είναι κάτι ανάμεσα σε παιχνίδι και εργασία, είναι μια ευχάριστη απασχόληση για τα παιδιά η οποία πολλές φορές αβίαστα εξασφαλίζει την εξάσκηση και στα υπόλοιπα μαθήματα του σχολείου. Η προετοιμασία μιας πολιτιστικής εκδήλωσης στο σχολείο προϋποθέτει την επιστράτευση πολλών και διαφορετικών γνωστικών αντικειμένων αλλά και μορφών τέχνης. Ουσιαστικά πρόκειται για μία διαθεματική και διεπιστημονική προσέγγιση κατά την οποία το περιεχόμενο της διδασκαλίας αντιμετωπίζεται ως ενιαίο, ενώ ταυτόχρονα η διδασκαλία είναι εργαστηριακής και ευρηματικής μορφής. Με τον τρόπο αυτό η γνώση γίνεται ευκολότερα κατανοητή από το μαθητή που ούτως η άλλως δυσκολεύεται να κατανοήσει την κατάταξή της σε επιμέρους επιστημονικούς κλάδους, η μάθηση αναβαθμίζεται ποιοτικά και η γνώση που προκύπτει είναι γνώση υψηλού επιπέδου¹⁰⁶. Έτσι, για παράδειγμα, όταν οι μαθητές καλούνται να κατασκευάσουν το σκηνικό μιας παράστασης αξιοποιούν τις γνώσεις τους από το μάθημα της Γεωμετρίας και των Εικαστικών, για τη ρύθμιση του φωτισμού αξιοποιούν τις γνώσεις τους από το μάθημα της Φυσικής, εξασκούνται στη γραπτή έκφραση μέσα από την συγγραφή ενός ποιήματος ή ενός δραματικού κειμένου, ενώ ταυτόχρονα έρχονται σε επαφή με διάφορες μορφές τέχνης όπως η μουσική, η υποκριτική κ.ά.

Βασική προϋπόθεση για την οργάνωση οποιασδήποτε εορταστικής εκδήλωσης στο σχολείο είναι η ενεργός εμπλοκή των γονέων και η καλλιέργεια ενός κλίματος επικοινωνίας ανάμεσα στο σχολείο, την οικογένεια και την κοινότητα. Η έλλειψη υλικοτεχνικών υποδομών και κατάλληλου εξοπλισμού, αλλά και οι ελάχιστοι πόροι που διαθέτει το σχολείο καθιστούν απαραίτητη την οργανωμένη συμμετοχή όλων των παραπάνω φορέων. Μέσα από αυτή την υγιή σχέση επικοινωνίας οι μαθητές αποκτούν

¹⁰⁴ Γκόλια, Π.(2006) *Εθνική και πολιτική διαπαιδαγώγηση στο ελληνικό δημοτικό σχολείο: ο ρόλος των σχολικών γιορτών*, Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, σ.158

¹⁰⁵ Durkheim, E. (1963), *L' Education morale*, Paris: P.U.F., σ. 27

¹⁰⁶ Ματσαγγούρας, Η. (2011), Μέρος Β', ό.π., σ. 287-288

μία θετική στάση και συμπεριφορά απέναντι στο σχολικό περιβάλλον, γίνονται περισσότερο υπεύθυνοι, αποκτούν αυξημένη ευθύνη για μάθηση, βελτιώνονται οι σχολικές τους επιδόσεις και επιδεικνύουν υψηλό βαθμό συμμετοχής και ενδιαφέροντος σε όλες τις δραστηριότητες της τάξης. Οι σχέσεις τους με τους γονείς ενδυναμώνονται, διευρύνονται οι δίαυλοι επικοινωνίας, ενώ παράλληλα διευκολύνεται η «προσαρμογή των νέων στις ραγδαίες κοινωνικές, πολιτισμικές και οικονομικές αλλαγές/μεταβάσεις της εποχής μας»¹⁰⁷.

Τα παραπάνω θετικά αποτελέσματα που μπορεί να επιτύχει μία σχολική γιορτή, βέβαια, απαιτούν την ουσιαστική συμμετοχή όλων των μαθητών, αλλά και την επιλογή κατάλληλου ποιοτικού περιεχομένου. Η παιδαγωγική αξία μιας εορταστικής εκδήλωσης στο σχολείο διασφαλίζεται μόνο όταν «γίνεται αισθητή η ανάγκη της να οργανωθεί από όλη την τάξη με την πρόθυμη συνεργασία μαθητών και δασκάλου, τόσο στη σύνθεση του προγράμματος, όσο και την εκτέλεσή του. Η συγκίνηση και η άμιλλα κεντρίζουν τη φαντασία, ξυπνούν τις δημιουργικές δυνάμεις τους και αυτός ο πυρετός της ομαδικής εργασίας έχει πολλαπλά μορφωτικά αποτελέσματα: τα σύμβολα βιώνονται έντονα, οι «ανακαλύψεις» πολλαπλασιάζονται, βιβλία για πληροφορίες διαβάζονται, διαγράμματα, εικόνες, φορέματα, σκηνικά κατασκευάζονται με μεγάλη επιδεξιότητα και η τάξη ολόκληρη βεβαιώνει και στερεώνει την ομοψυχία της»¹⁰⁸.

¹⁰⁷ Μυλωνάκου – Κεκέ, Η. (2009), *ό.π.*, σ. 416

¹⁰⁸ Παπανούτσος, Ε. Π. (1976), *Η Παιδεία. Το μεγάλο μας πρόβλημα*. Αθήνα: Δωδώνη, σ.107

Κεφάλαιο 3^ο

Η προετοιμασία των πολιτιστικών εκδηλώσεων στο σχολείο

3.1. Η οργάνωση της εκδήλωσης

Κατά την οργάνωση μιας πολιτιστικής εκδήλωσης στο σχολείο, ο εκπαιδευτικός οφείλει να λάβει υπόψη του όλα τα παιδαγωγικά, κοινωνικά και καλλιτεχνικά στοιχεία που συνδέονται με τη συγκεκριμένη δραστηριότητα που έχει αναλάβει. Λαμβάνοντας υπόψη του τους τέσσερις βασικούς άξονες: α) τους ανθρώπους που θα συμμετέχουν στην εκδήλωση, β) το χώρο στον οποίο θα πραγματοποιηθεί, γ) τους ανθρώπους που θα την παρακολουθήσουν και δ) τις μνήμες που επιδιώκει να αφήσει η εκδήλωση αυτή, ο εκπαιδευτικός λειτουργεί ως «καλλιτεχνικός διευθυντής» του τελικού προσφερόμενου θεάματος, προγραμματίζει τις δράσεις, ελέγχει τη διαδικασία, αναπροσαρμόζει, αντιμετωπίζει προβλήματα (π.χ. έλλειψη χρημάτων, τυχόν απρόβλεπτες αλλαγές στο πρόγραμμα προβών, απρόβλεπτες απουσίες συμμετεχόντων, αδυναμίες ή αντιρρήσεις των μελών της ομάδας) αξιολογεί και προτείνει λύσεις βελτίωσης¹⁰⁹.

Εφόσον η προετοιμασία μιας εορταστικής εκδήλωσης αποτελεί συνισταμένη πολλών και διαφορετικών τομέων, απαιτεί το συνδυασμό διαφόρων παραμέτρων και επιβάλλει το συντονισμό ανθρώπων με διαφορετικές προσωπικότητες, κλίσεις και ενδιαφέροντα, ο εκπαιδευτικός θα πρέπει να διαθέτει τις κατάλληλες οργανωτικές δεξιότητες, ώστε να καταφέρει να οδηγήσει την ομάδα των μαθητών του σε ένα τελικό αποτέλεσμα που θα ανταποκρίνεται στους αρχικούς του στόχους¹¹⁰.

Πρωταρχικό μέλημα του εκπαιδευτικού είναι να ενεργοποιήσει τον ψυχοπνευματικό κόσμο των μαθητών, να προκαλέσει το ενδιαφέρον τους και να δημιουργήσει το κατάλληλο κλίμα και τις προσδοκίες ώστε να εξασφαλίσει τη συμμετοχή όλων των μαθητών της τάξης. Εφόσον η συμμετοχικότητα καλλιεργεί την αίσθηση της ευθύνης και της ανάληψης καθήκοντος στους μαθητές, ο εκπαιδευτικός ενεργοποιώντας το συλλογικό δυναμικό της τάξης και αξιοποιώντας τις ιδιαίτερες κλίσεις, τα ταλέντα, τα

¹⁰⁹ Γαργαλιάνος, Στ. (2014), Οργανωτικές Διαστάσεις Θεατρικών Παραστάσεων σε Σχολικό Περιβάλλον, στο Γραμματάς, Θ. [επιμ.] *ό.π.*, σσ. 260-262

¹¹⁰ Γραμματάς, Θ. (2014), *ό.π.*, σ. 83

προσόντα και τις δεξιότητες του καθενός, αναθέτει σε ολιγομελείς ομάδες εργασίας συγκεκριμένες αρμοδιότητες. Αυτοπεριορίζοντας την εξουσία του, δημιουργεί τις κατάλληλες συνθήκες για να μπορούν οι ομάδες να παίρνουν πρωτοβουλίες και αποφάσεις και να αναπτύσσουν υγιείς σχέσεις επικοινωνίας. Βοηθά τους μαθητές της κάθε ομάδας να θέσουν στόχους, τους ενθαρρύνει να δουλέψουν συλλογικά και φροντίζει ώστε να εξαλειφθεί ο ανταγωνισμός, οι αποκλεισμοί και οι διακρίσεις¹¹¹.

Οι μαθητές δεν είναι αμέτοχοι, ούτε υιοθετούν άκριτα τις ιδέες του εκπαιδευτικού. Αντίθετα, είναι κοινωνοί και συμμετοχοί σε όλη τη διαδικασία, εκθέτουν τις ιδέες και τα επιχειρήματά τους, συζητούν και επιλύουν τα προβλήματα που προκύπτουν, ενεργοποιούνται και λαμβάνουν αποφάσεις. Η επιλογή του θέματος της εκδήλωσης είναι κάτι που θα πρέπει να αποφασίζεται συλλογικά και όχι να επιβάλλεται εκ των άνωθεν¹¹². Προσφέροντας τα κατάλληλα ερεθίσματα στους μαθητές του, ο εκπαιδευτικός μπορεί να τους ενεργοποιήσει ώστε να ασχοληθούν με θέματα που τους αφορούν και τους ενδιαφέρουν, θέματα που συνδέονται με την επικαιρότητα και την καθημερινή τους ζωή και μπορούν να προκαλέσουν την κοινωνική τους ευαισθητοποίηση. Στο ίδιο ομαδικό πνεύμα θα πρέπει να επιλέγεται και η μορφή της εκδήλωσης. Ο εκπαιδευτικός, παραθέτοντας τις δυσκολίες που παρουσιάζει το κάθε είδος αλλά και τις διαφορετικές αρμοδιότητες που θα προκύψουν, οφείλει να αφήνει χώρο στους μαθητές να επιλέξουν αν θα προετοιμάσουν μια θεατρική παράσταση, μια παραμυθιακή αφήγηση, ένα θεατρικό δρώμενο, μια κινηματογραφική ταινία ή ένα πολυθέαμα. Παράλληλα με την επιλογή του θέματος και του είδους της εκδήλωσης, οι μαθητές και οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να αποφασίσουν σε ποιο χώρο θα πραγματοποιηθεί η πολιτιστική εκδήλωση (π.χ. στην αίθουσα εκδηλώσεων του σχολείου, στο προαύλιο, στη σχολική τάξη, στο πάρκο της γειτονιάς) και ταυτόχρονα να καταγράψουν και να εξασφαλίσουν τον απαραίτητο υλικοτεχνικό εξοπλισμό που θα χρειαστούν.

Όλες οι δραστηριότητες θα πρέπει να εξελίσσονται σε ένα δημοκρατικό χώρο εργασίας, όπου οι μαθητές θα είναι ελεύθεροι να κινηθούν αυτόνομα και να πάρουν πρωτοβουλίες. Αυτό, όμως, δεν σημαίνει πως δεν είναι σημαντικό να θεσπίσουμε κανονισμούς, οι οποίοι θα συναποφασίζονται από τους μαθητές και τον εκπαιδευτικό, αλλά και να τηρούμε ένα οργανόγραμμα, στο οποίο θα αναγράφονται αναλυτικά οι διαφορετικές δραστηριότητες

¹¹¹ Γραμματάς, Θ. (2007), *ό.π.*, σσ. 21-23

¹¹² Γραμματάς, Θ. (2014), *ό.π.*, σ. 89

που θα πρέπει να έχουν ολοκληρωθεί σε ορισμένο χρόνο. Εφόσον για την προετοιμασία οποιασδήποτε εκδήλωσης στο χώρο του σχολείου απαιτείται πλήθος εργατωρών, οφείλουμε να ακολουθούμε πιστά το αρχικό σχέδιο εργασίας, έτσι ώστε το επιδιωκόμενο καλλιτεχνικό αποτέλεσμα να μην επιβαρύνει τους εκπαιδευτικούς στόχους τους σχολείου¹¹³. Οι μαθητές, μέσα από αυτή τη διαδικασία, μαθαίνουν να λειτουργούν σε συγκεκριμένο πλαίσιο, αποδέχονται τις υποχρεώσεις τους και αναλαμβάνουν με υπευθυνότητα τα καθήκοντά τους. Σημαντικό είναι, ακόμη, ο εκπαιδευτικός να επιδιώκει τη βοήθεια και τις συμβουλές των υπόλοιπων εκπαιδευτικών του σχολείου, αλλά και των γονέων και κηδεμόνων των μαθητών, καθώς μόνο μέσα από μία υγιή σχέση επικοινωνίας και συνεργασίας μπορεί να εξασφαλιστεί ένα επιτυχημένο αποτέλεσμα¹¹⁴.

Κατά την προετοιμασία των εκδηλώσεων, ο εκπαιδευτικός θα πρέπει να ενθαρρύνει τους μαθητές να διερευνούν τις κοινωνικές, πολιτικές, θρησκευτικές, πολιτισμικές διαστάσεις των θεμάτων που επεξεργάζονται, να ανατρέχουν σε ιστορικές και λογοτεχνικές πηγές, να παίρνουν συνεντεύξεις από σημαντικούς ανθρώπους, να επισκέπτονται χώρους που σχετίζονται με την κάθε εκδήλωση, κ.ά. Αλλά και ύστερα από το πέρας των εκδηλώσεων, τα παιδιά θα πρέπει να έχουν την ευκαιρία να μοιραστούν τις εντυπώσεις τους, να συζητήσουν για τις εμπειρίες που αποκόμισαν και να ασκήσουν αυτοκριτική, εντοπίζοντας λάθη και αδυναμίες. Υπό την έννοια αυτή, οι πολιτιστικές εκδηλώσεις αποκτούν την μορφή μικρών *θεατροπαιδαγωγικών προγραμμάτων*¹¹⁵ που δεν περιορίζουν τις δράσεις των μαθητών σε συγκεκριμένες γιορτινές ημέρες, αλλά προεκτείνονται και σε άλλους τομείς της σχολικής και εξω-σχολικής ζωής τους (π.χ. εθελοντικές δράσεις, συμμετοχή σε οργανώσεις αλληλεγγύης, περιβαλλοντικά προγράμματα κ.ά.)

¹¹³ Γραμματάς, Θ. (2014), *ό.π.*, σσ. 93-95

¹¹⁴ Γραμματάς, Θ. – Τζαμαργιάς, Τ. (2011), *ό.π.*, σσ.42-43

¹¹⁵ Σύμφωνα με την Σέξτου, Π. (2007), *Πρακτικές εφαρμογές θεάτρου στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια εκπαίδευση*, Αθήνα: Καστανιώτης, σσ. 22-23, ως Θεατροπαιδαγωγικό Πρόγραμμα ορίζουμε ένα οργανωμένο σύνολο δραστηριοτήτων με συγκεκριμένη παιδαγωγική, εκπαιδευτική αλλά και καλλιτεχνική στόχευση. Τα Θεατροπαιδαγωγικά Προγράμματα, ακολουθώντας συγκεκριμένες μεθόδους, μετατρέπουν το θέατρο και τις υπόλοιπες τέχνες στο σχολείο σε μέσα εναλλακτικής παιδαγωγικής.

3.2. Ο νέος ρόλος του εκπαιδευτικού: ο «παιδαγωγός-καλλιτέχνης»

Ο εκπαιδευτικός, αξιοποιώντας την επαγγελματική του κατάρτιση, την παιδαγωγική μέθοδο και τη διδακτική του εμπειρία στοχεύει τόσο στην παροχή γνώσεων και πληροφοριών στους μαθητές του, όσο και στη γενικότερη διαπαιδαγώγηση και καλλιέργεια του ψυχο-πνευματικού κόσμου τους, ώστε εκείνοι να μετατραπούν σε ενεργούς πολίτες, δημιουργικούς και ανεξάρτητους στοχαστές¹¹⁶. Αποφεύγοντας οποιαδήποτε μορφή διδακτισμού, ο δάσκαλος, πιστός στους γενικούς στόχους της εκπαίδευσης, μυεί τους μαθητές σε βαθύτερες νοητικές διαδικασίες και καλλιεργεί δεξιότητες κριτικής σκέψης. Παρέχει ίσες ευκαιρίες σε όλους τους μαθητές, προσεγγίζοντας τη γνώση μέσα από διαφορετικές διαστάσεις και όψεις, προσπαθώντας να αξιοποιήσει τις ιδιαίτερες κλίσεις και τα ενδιαφέροντα κάθε μαθητή¹¹⁷.

Η αξιοποίηση της τέχνης για μαθησιακούς σκοπούς προσδίδει ανανεωτικό χαρακτήρα στις διδακτικές προσεγγίσεις, ενώ ταυτόχρονα δημιουργεί τις κατάλληλες συνθήκες ώστε οι εκπαιδευτικοί να *«παράγουν αισθητικά με τους μαθητές τους, να μην αφήνουν αναξιοποίητες τις αισθητικές ευκαιρίες που παρουσιάζονται και, αντίθετα, να δημιουργούν συνθήκες αισθητικής παραγωγής και να προκαλούν ερεθίσματα αισθητικών εφαρμογών και εμπειριών»*¹¹⁸. Έτσι, ο εκπαιδευτικός μπορεί πλέον να μην εγκλωβίζεται στις παραδοσιακές διδακτικές πρακτικές, αλλά, αντίθετα, να εμπλουτίζει αισθητικά τις μεθόδους του και να καλλιεργεί στους μαθητές διαφορετικούς τρόπους σκέψης και δράσης, με την αισθητική και την αγωγή να βρίσκονται σε σχέσεις αλληλεπίδρασης και ανατροφοδότησης.

Οι πολιτιστικές εκδηλώσεις στο σχολείο αποτελούν ιδανική ευκαιρία ώστε μαθητές και εκπαιδευτικοί να έρθουν σε επαφή με τις διαφορετικές μορφές τέχνης, να συνεργαστούν και να δημιουργήσουν από κοινού προϊόντα υψηλού καλλιτεχνικού και εκπαιδευτικού ενδιαφέροντος. Ο εκπαιδευτικός, ως επικεφαλής της εκπαιδευτικής και μαθησιακής διαδικασίας, αναλαμβάνει τη γενική εποπτεία και τη συνολική ευθύνη για οποιαδήποτε εκδήλωση πραγματοποιείται στο χώρο του σχολείου. Για το λόγο αυτό, ο ρόλος του

¹¹⁶ O'Toole, J. (2008), «ΠΛΑΤΩΝ ΕΚΑΝΕΣ ΛΑΘΟΣ. Η σημασία της τέχνης του παιχνιδιού και του θεάτρου στη διδασκαλία», στο. Εκπαίδευση και θέατρο, τεύχος 9, μτφρ. Κατερίνα Αλεξιάδη, Αθήνα: Εκπαίδευση και Θέατρο, σ. 46

¹¹⁷ Φλουρής, Γ. (1992), *Η αρχιτεκτονική της διδασκαλίας και της μάθησης*, Αθήνα: Γρηγόρη, σ.146

¹¹⁸ Σωτηροπούλου – Ζορμπαλά, Μ. (2007), *Κάθε μέρα πρεμιέρα. Αισθητική Προσέγγιση της Γνώσης στο Νηπιαγωγείο και το Δημοτικό Σχολείο*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σσ. 113-114

αποκτά βαρύνουσα σημασία προκειμένου οι εορταστικές εκδηλώσεις να μετατραπούν σε πεδίο κοινωνικού και πολιτικού προβληματισμού για τους μαθητές και παράλληλα να συμβάλουν στην αισθητική τους καλλιέργεια. Οφείλει να προσεγγίσει τις εκδηλώσεις με τον ίδιο τρόπο που θα αντιμετώπιζε οποιοδήποτε άλλο διδακτικό αντικείμενο, λαμβάνοντας υπόψη την παιδαγωγική τους διάσταση. Είναι πολύ σημαντικό να αφιερώσει τον απαιτούμενο χρόνο και να προσπαθήσει να δημιουργήσει κίνητρα σε όλους τους μαθητές για συμμετοχή και εμπλοκή στη διαδικασία. Παρόλο που ο διαχωρισμός των παιδιών σε ομάδες εργασίας τους επιτρέπει να δουλεύουν αυτόνομα και ανεξάρτητα, η βοήθεια του δασκάλου κρίνεται απαραίτητη, ώστε να διασφαλιστεί το κατάλληλο παιδαγωγικό κλίμα μέσα στο οποίο τα παιδιά θα συνεργαστούν, θα ανταλλάξουν απόψεις και θα υλοποιήσουν τις ιδέες τους.

Κατά την προετοιμασία μίας εορταστικής εκδήλωσης στο χώρο του σχολείου, ο εκπαιδευτικός καλείται να διαδραματίσει διττό ρόλο: από τη μία πλευρά, ως καλλιτέχνης, οφείλει να εξασφαλίσει ένα αισθητικά άρτιο αποτέλεσμα, αξιοποιώντας τα διαφορετικά ταλέντα των μαθητών του, ενώ από την άλλη πλευρά, ως παιδαγωγός, είναι ο διαμεσολαβητής μεταξύ των εκπαιδευόμενων και της γνώσης, αρωγός και νοσηματοδότης του εκπαιδευτικού αντικειμένου και υπεύθυνος ώστε να εξασφαλίζεται ένα θετικό κλίμα συνεργασίας και επικοινωνίας ανάμεσα στους μαθητές. Σε συνεργασία με τους συναδέλφους των άλλων ειδικοτήτων, αλλά και με τη σύσσωμη συμμετοχή των μαθητών, εντοπίζει το ιδεολογικό πρόσημο, την παιδαγωγική και καλλιτεχνική αξία της εκδήλωσης, συντονίζει και επιμελείται όλους τους παράγοντες, ώστε να οδηγηθεί σε ένα τελικό αποτέλεσμα το οποίο εκπληρώνει τους παιδαγωγικούς στόχους και ταυτόχρονα προσφέρει αισθητική απόλαυση¹¹⁹.

Ο εκπαιδευτικός, καθώς συμμετέχει ενεργά στη μαθησιακή διαδικασία, είναι επιφορτισμένος με το καθήκον της δημιουργίας ενός γόνιμου περιβάλλοντος, μέσα στο οποίο το παιδί θα συναντήσει την τέχνη. Ως καλλιτέχνης, επικεντρώνει το ενδιαφέρον του στη δημιουργικότητα των μαθητών και την κοινωνική, ομαδική και προσωπική φαντασία. Είναι αυτός που θέτει τους στόχους της εκδήλωσης και αποσαφηνίζει τα μέσα που απαιτούνται ώστε αυτοί να πραγματοποιηθούν. Η σωστή εκτέλεση του σχεδιασμού

¹¹⁹ Μυρωνάκη, Φ. (2014), Η καλλιτεχνική ταυτότητα του εκπαιδευτικού: Ο εκπαιδευτικός ως σκηνοθέτης, στο. Γραμματάς, Θ. (2014), *Το Θέατρο στην Εκπαίδευση. Καλλιτεχνική Έκφραση και Παιδαγωγία*, Αθήνα: Διάδραση, σ.294

και η υλοποίηση των σκέψεων της ομάδας αποτελεί ευθύνη του εκπαιδευτικού, ο οποίος αξιοποιώντας τις καλλιτεχνικές του γνώσεις και το αισθητικό του κριτήριο μετατρέπεται σε συντονιστή, ο οποίος επιβραβεύει, επιδοκιμάζει, διορθώνει, καθοδηγεί και ασκεί κριτική όπου είναι απαραίτητο, ώστε το τελικό αποτέλεσμα να είναι αντάξιο των αρχικών προσδοκιών¹²⁰. Στόχος του είναι να μυήσει τους μαθητές του στον πλούσιο κόσμο των τεχνών, αλλά παράλληλα να τους βοηθήσει να αντιληφθούν την κοινωνική διάσταση της πολιτισμικής δράσης, *«να κοινωνικοποιηθούν και να αναπτύξουν πολιτισμική συνείδηση και γνώση, απαραίτητη για την μελλοντική κοινωνική τους ενσωμάτωση»*¹²¹.

Ο ρόλος του εκπαιδευτικού ως παιδαγωγού είναι διαφορετικός. Είναι περισσότερο καθοδηγητικός, παρά συντονιστικός, αφού όσο λιγότερες είναι οι οδηγίες και οι κατευθύνσεις που δίνει στα παιδιά, τόσο περισσότερες είναι οι ευθύνες που καλούνται να αναλάβουν. Δεν επιβάλλει τη δική του άποψη, αλλά, αντίθετα, ακούει με προσοχή τις ιδέες όλων των παιδιών, επιβραβεύει και παρακινεί για εναλλακτικούς τρόπους σκέψης. Ωθεί τους μαθητές να προβληματίζονται και να αναλύουν τις απόψεις τους ώστε να γίνονται κατανοητές από τα υπόλοιπα μέλη της ομάδας και δεν επιτρέπει την άκριτη υιοθέτηση ή τη βιαστική απόρριψη μιας ιδέας. Δίνει την ευκαιρία στους μαθητές να αναπτύξουν την ικανότητα να βλέπουν τον κόσμο μέσα από τις διαφορετικές οπτικές γωνίες, να νιώθουν γνήσιο ενδιαφέρον για τους άλλους, να καλλιεργούν την κριτική τους σκέψη και να αποκτούν το θάρρος που απαιτείται για να εγείρουν φωνή διαφωνίας¹²². Οι δημοκρατικές διαφωνίες που στηρίζονται στο διάλογο, και στην παράθεση επιχειρημάτων είναι χρήσιμες και αποκτούν επιμορφωτικό χαρακτήρα για την εκπαίδευση ενεργών πολιτών.

Σημαντικό είναι να αναφέρουμε πως οι δύο διαφορετικοί ρόλοι που καλείται να αναλάβει ο εκπαιδευτικός θα πρέπει να βρίσκονται σε πλήρη αρμονία, χωρίς ο ένας να επισκιάζει τον άλλον. Στο τελικό καλλιτεχνικό δημιούργημα, η αισθητική και η παιδαγωγική στόχευση είναι εξίσου σημαντικές. Βασική προϋπόθεση για να επιτύχουν οι εκπαιδευτικοί τους παραπάνω καλλιτεχνικούς και παιδαγωγικούς στόχους κατά την οργάνωση μια πολιτιστικής εκδήλωσης στο σχολείο, όμως, είναι και οι ίδιοι να διαθέτουν

¹²⁰ Γραμματάς, Θ. (2007), *ό.π.*, σσ. 48-49

¹²¹ Γραμματάς, Θ. – Τζαμαργιάς, Τ. (2011), *ό.π.*, σ. 48

¹²² Nussbaum, M. C. (2013), *ό.π.* σσ. 102-103

καλλιεργημένες καλλιτεχνικές και κοινωνικές δεξιότητες και να παρουσιάζουν ευαισθησία σχετικά με τα σημαντικά κοινωνικά ζητήματα. Η καλλιτεχνική επιμόρφωση των εκπαιδευτικών και η καλλιέργεια της αισθητικής τους ευαισθησίας είναι ιδιαίτερα σημαντικές ώστε να μπορέσουν να ανταποκριθούν στο δύσκολο και απαιτητικό έργο της προετοιμασίας μιας θεατρικής παράστασης, ενός θεατρικού σκετς, μιας κινηματογραφικής ταινίας, μίας έκθεσης ζωγραφικής, κ.λ.π.¹²³

Παράλληλα, προκειμένου οι εκδηλώσεις να αποκτήσουν αυξημένη κοινωνική και πολιτική σημασία, οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να είναι *«εξοπλισμένοι με πολιτική γνώση, δεξιότητες και αξίες που θα τους επιτρέπουν να βοηθούν τους μαθητές να γίνονται ενεργητικοί, ενημερωμένοι πολίτες που βοηθούν και συμπαρίστανται στους συμπολίτες τους»*¹²⁴. Για το λόγο αυτό, κρίνεται απαραίτητη η επιμόρφωση των δασκάλων και η εκπαίδευσή τους και προς την κατεύθυνση του *κοινωνικού και πολιτικού επαγγελματισμού*¹²⁵, όπου πέρα από τις διδακτικές μεθόδους των διάφορων γνωστικών αντικειμένων θα έρχονται σε επαφή με τις σύγχρονες κοινωνικές συνθήκες, θα δρουν εντός και εκτός του σχολείου, θα γνωρίζουν την αξία της συμμετοχής σε κοινοτικά σχέδια δράσης, θα εμπλέκονται σε τοπικά θέματα κοινωνικής δικαιοσύνης, θα ενδιαφέρονται και θα μεριμνούν για όλους τους πολίτες¹²⁶.

3.3. Η συμμετοχή των μαθητών στις ομάδες εργασίας

Προκειμένου η οργάνωση μίας πολιτιστικής εκδήλωσης στο σχολείο να ακολουθεί και να εκπληρώνει τον παιδαγωγικό της στόχο είναι αναγκαίο να βασίζεται σε δραστηριότητες που προϋποθέτουν τη συμβολή, την ευαισθησία, την υπευθυνότητα και την εργατικότητα όλων των συμμετεχόντων. Για τη δίκαιη κατανομή των καθηκόντων, αλλά και την ενεργοποίηση των κινήτρων για συμμετοχή, οι μαθητές χωρίζονται σε ομάδες εργασίας. Η κάθε ομάδα εργασίας αναλαμβάνει ένα συγκεκριμένο ρόλο στην

¹²³ Γραμματάς, Θ. (2005), *ό.π.*, σσ. 198-199

¹²⁴ Καρακατσάνη, Δ. (2008), Ο ρόλος του εκπαιδευτικού στο πλαίσιο της Κοινωνικής και Πολιτικής Εκπαίδευσης. Επαγγελματισμός, αυτοανάπτυξη και διδακτικές στρατηγικές, στο Στάθης Μπαλιάς [επιμ.] *Ενεργό Πολίτης και Εκπαίδευση*, Αθήνα: Παπαζήσης, σ. 167

¹²⁵ Ο συγκεκριμένος όρος εμφανίστηκε στα μέσα της δεκαετίας του '90 στο έργο *«Work and Integrity»* του William Sullivan ως ένα είδος εναλλακτικού επαγγελματισμού που συνδέει τα δημόσια επαγγέλματα με τα ιδανικά της δημοκρατίας και με την κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα.

¹²⁶ Καρακατσάνη, Δ. (2008), *ό.π.*, σ. 167

προετοιμασία της εκδήλωσης¹²⁷: η ομάδα οικονομικού σχεδιασμού και διαχείρισης αναλαμβάνει τη διαχείριση των διαθέσιμων πόρων, τον προϋπολογισμό και τον απολογισμό των εξόδων, η ομάδα μουσικής και χορού αναλαμβάνει τη μουσική επένδυση και τη χορογραφία, η ομάδα σκηνικών, ενδυμάτων και σκευών αναλαμβάνει την προετοιμασία των κοστούμιών, το διάκοσμο της σκηνής και τα props, η ομάδα διαφήμισης και προβολής αναλαμβάνει την προώθηση της εκδήλωσης (προσκλήσεις, αφίσες, πρόγραμμα κ.λ.π.) και ούτω καθεξής.

Οι μαθητές, ανάλογα με τις κλίσεις, τα ενδιαφέροντα και τα ταλέντα τους, επιλέγουν ελεύθερα σε ποια ομάδα θα συμμετέχουν, ενώ, παράλληλα, εκλέγουν τον υπεύθυνο της ομάδας, ο οποίος αναλαμβάνει το συντονισμό των επιμέρους ενεργειών, ακολουθώντας, πάντα, τις επιλογές της πλειοψηφίας. Οι μαθητές, συνεδριάζουν, σχεδιάζουν, ζητούν βοήθεια από τους άλλους, προτείνουν και αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες. Με τον τρόπο αυτό, αναπτύσσουν χρήσιμες δεξιότητες, απαραίτητες για την ενδυνάμωση της κοινωνικής τους συνείδησης, όπως είναι η διαχείριση συγκρούσεων, η εξέταση των διαφορετικών οπτικών γωνιών, η ομαδική επίλυση προβλημάτων και η επανεστίαση σε αυτά για την εύρεση αποτελεσματικότερων λύσεων¹²⁸.

Ο κοινός στόχος που μοιράζονται οι συμμετέχοντες διασφαλίζει την ουσιαστική επικοινωνία και την εποικοδομητική συνεργασία των μελών της κάθε ομάδας, αλλά και των διαφορετικών ομάδων μεταξύ τους. Το κάθε μέλος αποτελεί πλούσια πηγή ιδεών, προτάσεων και πληροφοριών για τα υπόλοιπα μέλη. Η αλληλεπίδραση με τους άλλους βοηθά τους μαθητές να γνωρίσουν πληθώρα διαφορετικών θεωρήσεων σχετικά με το ίδιο ζήτημα και να καλλιεργήσουν τις ενσυναισθητικές τους ικανότητες. Ταυτόχρονα, όμως, στο κάθε μέλος, ως ανεξάρτητη οντότητα, δίνεται η ευκαιρία να εκθέσει και να υποστηρίξει με επιχειρήματα την άποψή του, να λάβει ανατροφοδότηση από την ομάδα και να οδηγηθεί σε επαναξιολόγηση των προτάσεών του, όπως γίνεται σε κάθε δημοκρατική διαδικασία.

Η συμμετοχή στις ομάδες εργασίας είναι μια επικοινωνιακή, συμμετοχική, συνεργατική, δημιουργική εμπειρία, η οποία ενώνει ανθρώπους με κοινά ενδιαφέροντα και επιστρατεύει τη φαντασία και την εφευρετικότητα. Οι συμμετέχοντες μαθαίνουν να

¹²⁷ Στιβανάκη, Ε. Ε. (2009), *Στα ίχνη της θεατρικής περιπέτειας. Ένας οδηγός για τη θεατρική παράσταση στο Σχολείο και για τους θιάσους των Ερασιτεχνών*, Αθήνα: ERGO, σσ. 60-69

¹²⁸ Berman, S. (1990), *ό.π.*, σσ. 78-79

συναισθάνονται τις ανάγκες της ομάδας, να προβλέπουν τις αντιδράσεις των άλλων και κατανοούν τον αντίκτυπο που έχουν οι ενέργειές τους στην ομάδα ως σύνολο. Γνωρίζουν πως σε περίπτωση που παραμελήσουν τα καθήκοντα και τις υποχρεώσεις τους θα πρέπει να λογοδοτήσουν στα υπόλοιπα μέλη της ομάδας. Μέσα από την κοινοποίηση των ομαδικών επιτευγμάτων, οι μαθητές εκτιμούν την αξία της συλλογικής προσπάθειας, της συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων και της αρμονικής και ειρηνικής συμβίωσης με τους άλλους¹²⁹.

Η εργασία σε ομάδες εργασίας για την προετοιμασία μας εορταστικής εκδήλωσης στο σχολείο είναι αρκετά αποτελεσματική ώστε να βοηθήσει τους μαθητές να καλλιεργήσουν την αυτενέργεια και την αυτονομία τους. Εκτελούν και αναλαμβάνουν εργασίες που δεν τους έχουν επιβληθεί εξωτερικά, αλλά αντίθετα οι ίδιοι συνειδητά έχουν επιλέξει. Ο διασκεδαστικός και γιορτινός χαρακτήρας που έχει η προετοιμασία μιας γιορτής, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι οι εργασίες που αναλαμβάνει να φέρει εις πέρας ο μαθητής εντάσσονται άμεσα στο πεδίο ενδιαφερόντων του, τον παρακινεί ώστε να εργαστεί με ζήλο και αφοσίωση για την επίτευξη του κοινού στόχου. Επιδεικνύοντας ωριμότητα και αυτοπειθαρχία, ωθούμενος από πηγαία κίνητρα, μαθαίνει να ενεργεί ως ανεξάρτητο και υπεύθυνο άτομο¹³⁰. Η προσπάθειά του αυτή τη φορά δεν αξιολογείται από τον εκπαιδευτικό, ούτε επιβραβεύεται από το γονέα. Αφορά αποκλειστικά τον ίδιο, τη σχέση του με την ομάδα και τη συνεισφορά του στο τελικό αποτέλεσμα.

Το ομαδικό κλίμα που καλλιεργείται δημιουργεί τις απαραίτητες συνθήκες, ώστε οι μαθητές να εκφράζονται ελεύθερα και αυθόρμητα. Κάθε γνώμη, ιδέα, πρόταση, θέση, πεποίθηση έχει ακριβώς την ίδια βαρύτητα με τις υπόλοιπες. Ακόμα και οι μαθητές που είναι λιγότερο εξοικειωμένοι με τις κοινωνικές διαδικασίες θα αρχίσουν, αργά η γρήγορα, να δείχνουν μεγαλύτερη εμπιστοσύνη στον εαυτό τους και να συμμετέχουν στη λήψη αποφάσεων. Μέσα από την ανάδειξη των λανθανόντων στοιχείων της προσωπικότητάς τους, οι μαθητές αποκτούν αυτογνωσία, συνειδητοποιούν τη διαφορά του «εγώ» και «οι άλλοι», ενισχύεται η ατομική τους ταυτότητα και ενδυναμώνεται η αυτοπεποίθησή τους¹³¹. Μπορεί το τελικό αποτέλεσμα να είναι ένα συλλογικό καλλιτεχνικό προϊόν, όμως,

¹²⁹ Berman, S. (1997), *ό.π.*, σσ. 11-12

¹³⁰ Κυπριανός, Π. (2008), *ό.π.*, σ. 181

¹³¹ Γραμματάς, Θ. (2001), *Διδακτική του Θεάτρου*, Αθήνα: Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός, σ.149

ταυτόχρονα, περιλαμβάνει την ξεχωριστή και διακριτή συμβολή και την προσωπική σφραγίδα του καθενός από τα μέλη της ομάδας.

Οι ομάδες εργασίας, μέσω των ευθυνών και υποχρεώσεων που αναθέτουν για τη δημιουργία ενός ποιοτικού και αξιόλογου καλλιτεχνικά αποτελέσματος, παρέχουν στους μαθητές όλα τα απαραίτητα εφόδια προκειμένου να μάθουν να υποστηρίζουν τις απόψεις τους, να διεκδικούν τη θέση τους στην ομάδα και να επικοινωνούν εποικοδομητικά με τους άλλους. Λειτουργώντας ως ενιαίο και αδιάσπαστο σύνολο, δρουν και σκέφτονται συλλογικά, επεξεργάζονται αντικειμενικά τις πληροφορίες και τα δεδομένα, δοκιμάζουν και κάνουν λάθη, τα οποία διορθώνουν, όχι μόνο ύστερα από την καθοδήγηση του εκπαιδευτικού της τάξης, αλλά και των συμμαθητών τους.

Οι ομάδες εργασίας, αποτελώντας μια μικρογραφία της κοινωνίας, είναι ιδανικές ώστε οι μαθητές να εξασκήσουν δεξιότητες διαλλακτικότητας και διαπραγμάτευσης, να ασκήσουν και να δεχτούν καλοπροαίρετη κριτική, να αναπτύξουν αισθήματα αλληλεγγύης και αλληλοσεβασμού. Γίνεται συνείδηση πως η ατομική πρόοδος συνεπάγεται τη συλλογική ευημερία και η επίτευξη ενός ατομικού στόχου φέρει θετικά αποτελέσματα σε όλα τα μέλη της ομάδας.

Ο τρόπος που οι μαθητές δουλεύουν στις ομάδες εργασίας συμβάλλει στη συγκρότηση της ατομικής και κοινωνικής τους ταυτότητας, ενδυναμώνει την κοινωνική τους συνείδηση, τους καθιστά κοινωνικά υπεύθυνους και τους εξοπλίζει με δημοκρατικό ήθος, ηθική και γνωστική αυτονομία, ώστε να είναι σε θέση να αντιδρούν γρήγορα και να ανταπεξέρχονται στις επιταγές των καιρών ως ενεργοί και δυναμικοί πολίτες.

3.4. Η προσέλευση του κοινού

Σε οποιαδήποτε πολιτιστική εκδήλωση η προσέλευση των θεατών-επισκεπτών αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση, καθώς το τελικό καλλιτεχνικό δρώμενο, ως ζωντανή μορφή επικοινωνίας, αποτελεί το μήνυμα που αποστέλλει ο δημιουργός στον αποδέκτη του θεάματος¹³². Στην περίπτωση των σχολικών γιορτών, δημιουργοί είναι οι μαθητές και οι εκπαιδευτικοί που έχουν αναλάβει την οργάνωση μίας θεατρικής παράστασης, ενός θεατρικού σκετς, μίας έκθεσης ζωγραφικής ή φωτογραφίας κ.λ.π., ενώ αποδέκτες είναι

¹³² Γραμματάς, Θ. (2015), *ό.π.*, σσ. 29-30

οι υπόλοιποι μαθητές του σχολείου ή άλλων σχολείων, οι γονείς και οι κηδεμόνες, οι υπόλοιποι εκπαιδευτικοί, διάφοροι εκπρόσωποι της τοπικής αυτοδιοίκησης, αλλά και άλλοι ενδιαφερόμενοι που δεν σχετίζονται καθόλου με την εκπαίδευση. Εφόσον το θέαμα δημιουργείται για χάρη του θεατή-επισκέπτη, καμία δράση δεν ξεκινάει, αν δεν υπάρχει η συμμετοχή του κοινού, το οποίο αν και ζει στο δικό του αντικειμενικό χρόνο και χώρο, όσο διαρκεί το θέαμα, βιώνει κάποια άλλη χωρο-χρονική διάσταση, αποτελεί μέρος των διαδραματιζομένων και μεταφέρεται σε μία παράλληλη πραγματικότητα¹³³.

Μέσα από αυτό το «ιδιάζον σύστημα ανατροφοδοτούμενης αμφίδρομης επικοινωνίας»¹³⁴, δίνεται η ευκαιρία στους ανήλικους δημιουργούς να εκτονωθούν από την κουραστική καθημερινότητα και να εκφραστούν ελεύθερα, χωρίς περιορισμούς. Η τέχνη λειτουργεί ως δίαυλος επικοινωνίας ανάμεσα στους ανήλικους δημιουργούς και τους ενηλίκους θεατές-επισκέπτες, καθώς οι μαθητές, μέσα από την οργάνωση καλλιτεχνικών δρωμένων στο σχολείο, μπορούν να εκθέσουν τις σκέψεις, τις απόψεις, τις ιδέες και τους προβληματισμούς τους και παράλληλα να συγκινήσουν και να ενεργοποιήσουν τους γονείς, τους κηδεμόνες, τους διδάσκοντες, τους δημότες και τις τοπικές αρχές γύρω από τα τρέχοντα κοινωνικά, περιβαλλοντικά και πολιτικά ζητήματα. Μέσα από τις πολιτιστικές εκδηλώσεις, η μαθητική κοινότητα κάνει κοινωνούς και συμμέτοχους άτομα που δεν σχετίζονται άμεσα μαζί της και που σπάνια έρχονται σε επαφή με τον κόσμο της εκπαίδευσης. Έτσι, το σχολείο μετατρέπεται σε ένα χώρο που πέρα από τη μάθηση και την αγωγή που παρέχει στα παιδιά, ανταποκρίνεται στις σύγχρονες κοινωνικές προκλήσεις και στις ανάγκες τους και γίνεται συνδεδετικός ιστός και γέφυρα επικοινωνίας με την κοινωνία. Οι πολιτιστικές εκδηλώσεις ως επικοινωνιακές πράξεις, αποτελούν παράλληλα αναζήτηση της γνώσης, αλλά και προσπάθεια για γνωριμία με τον «άλλον». Έτσι, δίνουν την ευκαιρία στους μαθητές να αισθανθούν χρήσιμα και ενεργά μέλη της κοινότητας, ώριμοι συμμέτοχοι του κοινωνικού γίγνεσθαι¹³⁵.

Πέρα από τη χαρά της συμμετοχής και της συλλογικής δημιουργίας, την επαφή με τις διαφορετικές μορφές της τέχνης, την ελεύθερη έκφραση, την απόκτηση νέων γνώσεων και δεξιοτήτων, οι μαθητές, αλλά και οι εκπαιδευτικοί, έχουν ανάγκη για επιβράβευση της κουραστικής τους προσπάθειας. Το τελικό αποτέλεσμα είναι προϊόν αφοσίωσης σε

¹³³ Γραμματάς, Θ. (2003), *Θέατρο και Παιδεία*, Αθήνα: Ιδιωτική έκδοση, σ. 115

¹³⁴ Γραμματάς, Θ. (2001), *ό.π.*, σ. 79

¹³⁵ Μαυρίδου, Ε. (2014), Άνοιγμα του σχολείου στην ευρύτερη τοπική κοινωνία με όχημα τις «πολιτιστικές εκδηλώσεις – Σχολικός Πολιτισμός», στο Γραμματάς, Θ. (2014), *Το Θέατρο στην Εκπαίδευση. Καλλιτεχνική έκφραση και Παιδαγωγία*, Αθήνα: Διάδραση, σσ.278-286

έναν κοινό στόχο, πολύωρων και κουραστικών προβών, διαχείρισης εντάσεων και διαφωνιών, αντιμετώπισης διάφορων προβλημάτων και δυσκολιών. Για το λόγο αυτό, η τελική καταξίωση και το χειροκρότημα του κοινού λειτουργούν λυτρωτικά για τους συμμετέχοντες, στους οποίους γίνεται συνείδηση πως μόνο η επίπονη προσπάθεια μπορεί να οδηγήσει στην επιτυχία. Τα σχόλια των θεατών-επισκεπτών για το προσφερόμενο θέαμα παρέχουν την απαραίτητη ανατροφοδότηση, καθώς μέσα από την κριτική, οι μαθητές αναγνωρίζουν τα λάθη τους και εντοπίζουν τις αδυναμίες τους, ώστε την επόμενη φορά το αποτέλεσμα να είναι ακόμα πιο υψηλού επιπέδου.

Όπως προκύπτει από όσα αναφέρθηκαν, γίνεται σαφές, πως εκτός από το παιδαγωγικό και καλλιτεχνικό μέρος μιας πολιτιστικής εκδήλωσης, υπάρχει και το κοινωνιολογικό, το οποίο, φυσικά, κατέχει βαρύνουσα θέση και πρέπει να αποτελεί κύριο μέλημα του εκπαιδευτικού, αλλά και των μαθητών, κατά την προετοιμασία ενός καλλιτεχνικού δρωμένου στο σχολείο. Εφόσον, το κοινό αποτελεί απαραίτητο παράγοντα, είναι πολύ σημαντικό να πραγματοποιηθούν οι κατάλληλες ενέργειες, ώστε να διασφαλιστεί η προσέλευση ενός ικανοποιητικού αριθμού θεατών-επισκεπτών.

Προκειμένου να διευρυνθούν οι προσδοκίες του κοινού και να ενισχυθεί η μαζικότητα της συμμετοχής του, η προώθηση της εκδήλωσης κρίνεται αναγκαία. Η έγκαιρη και ολοκληρωμένη ενημέρωση των θεατών (γονέων, κηδεμόνων, δημοτών) για το προσφερόμενο θέαμα μέσα από τη διανομή διαφημιστικών flyers ή μέσα από προσκλήσεις στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, μπορεί να επιφέρει τα προσδοκώμενα αποτελέσματα. Στο πλαίσιο της διαφήμισης, θα μπορούσε να οργανωθεί μία εκδήλωση – ομιλία, όπου μαθητές, εκπαιδευτικοί και άλλοι προσκεκλημένοι καλλιτέχνες και επιστήμονες θα ανέλυαν περισσότερα στοιχεία για το έργο που πρόκειται να παρουσιασθεί, ώστε να μυήσουν και να προετοιμάσουν καλύτερα τους θεατές-επισκέπτες¹³⁶.

Εξίσου σημαντική είναι όμως και η προετοιμασία του χώρου υποδοχής. Οι διοργανωτές της εκδήλωσης, οφείλουν να διαμορφώσουν την αίθουσα με τρόπο τέτοιο ώστε να προϊδεάζει τους θεατές-επισκέπτες για αυτό που θα παρακολουθήσουν. Αν πρόκειται για μία εκδήλωση λόγου, θεάτρου ή θεάματος, θα πρέπει να έχουν επιμεληθεί με φροντίδα τα σκηνικά και τη διακόσμηση της αίθουσας και να έχουν τοποθετήσει τα καθίσματα με τρόπο τέτοιο ώστε να διασφαλίζεται η οπτική και η ακουστική επαφή με τη σκηνή. Αν

¹³⁶ Γραμματάς, Θ. – Μουδατσάκης, Τ. (2008), *ό.π.*, σσ. 56-66

πρόκειται για μία έκθεση φωτογραφίας, ζωγραφικής ή γλυπτικής, θα πρέπει να έχουν τοποθετήσει τα εκθέματα σύμφωνα με μία λογική σειρά, ώστε να είναι ορατά από όλους τους επισκέπτες. Στην περίπτωση του πολυθέαματος, είναι πιθανό να χρειαστούν πολλοί διαφορετικοί χώροι – εσωτερικοί και εξωτερικοί, καθώς το κοινό ίσως χρειάζεται να μετακινείται. Η εκτύπωση ενός καλαίσθητου προγράμματος ή μιας διαφημιστικής αφίσας στην οποία, μεταξύ των άλλων, θα καταγράφονται οι απόψεις των συμμετεχόντων, μπορεί να δημιουργήσει το κατάλληλο κλίμα και τις κατάλληλες υποδοχές ώστε η πρόσληψη του θεάματος να είναι ευνοϊκότερη¹³⁷.

Εκτός από το χώρο, την προετοιμασία του κοινού και τη διαφήμιση της εκδήλωσης, οι δημιουργοί θα πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τους και την προσληπτική ικανότητα του κοινού στο οποίο αυτή απευθύνεται. Έτσι, η θεματολογία και η μορφή της εκδήλωσης θα πρέπει να ανταποκρίνεται στα ενδιαφέροντα και την αισθητική του κοινού. Σημαντικό είναι να τονίσουμε πως πέρα από την παιδαγωγική της στόχευση, μία πολιτιστική εκδήλωση θα πρέπει να έχει υψηλή αισθητική αξία, καθώς πάνω από όλα πρόκειται για μία μορφή τέχνης. Για το λόγο αυτό, οι διοργανωτές της εκδήλωσης θα πρέπει να είναι αποφασισμένοι να προσπαθήσουν για το καλύτερο δυνατό, ώστε το προσφερόμενο θέαμα να είναι ένα καλλιτεχνικό γεγονός, το οποίο θα πληροί τα κριτήρια ενός προϊόντος αληθινού πολιτισμού, θα καταφέρει να συγκινήσει τους θεατές-επισκέπτες και θα τους κάνει να περιμένουν με ανυπομονησία την επόμενη καλλιτεχνική δημιουργία του σχολείου.

3.5. Δυνητικοί στόχοι και επιδιωκόμενα αποτελέσματα

Οι πολιτιστικές εκδηλώσεις στο σχολείο, με την αδιαμφισβήτητη παιδαγωγική τους αξία και τα πλούσια καλλιτεχνικά τους ερεθίσματα, λειτουργούν επικουρικά με το Αναλυτικό Πρόγραμμα στην κοινωνική και πολιτική διαπαιδαγώγηση των μαθητών. Οι σύγχρονες παιδαγωγικές μέθοδοι που αξιοποιούν, η βιωματική μάθηση και η ομαδοσυνεργασία, σε συνδυασμό με τη πολυποίκιλη θεματολογία τους, τις καθιστούν ιδανικό εργαλείο στα χέρια του εκπαιδευτικού, ώστε να καλλιεργήσει στους μαθητές κοινωνικές δεξιότητες, όπως είναι η κοινωνική υπευθυνότητα, η συνεργασία, ο διάλογος, η αλληλεπίδραση με τους άλλους, η δημιουργία υγιών διαπροσωπικών σχέσεων, κ.ά. Παράλληλα, το

¹³⁷ Γραμματάς, Θ. (2007), *ό.π.*, σσ. 68-69

διαφορετικό περιεχόμενο της κάθε εκδήλωσης δίνει τη δυνατότητα στους μαθητές να διερευνήσουν τις κοινωνικές, θρησκευτικές, ιστορικές, πολιτικές διαστάσεις των επετείων και των γιορτών. Πέρα από τον εορταστικό και ψυχαγωγικό τους χαρακτήρα και την ευκαιρία που προσφέρουν για ξεκούραση από την κουραστική καθημερινότητα, οι πολιτιστικές εκδηλώσεις στο σχολείο μπορούν να αποτελέσουν την αφετηρία για κοινωνικό προβληματισμό και έναυσμα για δράση μέσα και έξω από το σχολείο.

Οι εορταστικές εκδηλώσεις είναι αποτέλεσμα μίας γνώσης που δομήθηκε πολυαισθητηριακά και διαθεματικά μέσα από τη συνεργασία των παιδιών σε μικρές ομάδες εργασίας, πλήθος από διαφορετικές βιωματικές εμπειρίες και πολυδιάστατες κοινωνικές αλληλεπιδράσεις. Ακολουθώντας την αρχή της σύγχρονης Παιδαγωγικής Επιστήμης, οι πολιτιστικές εκδηλώσεις στο σχολείο μετατοπίζουν το επίκεντρο της μάθησης από την απόκτηση γνώσεων, στην εμπλοκή των μαθητών σε διαδικασίες που θα τους βοηθήσουν να καλλιεργήσουν συνεργατικές δεξιότητες και να οξύνουν την κριτική τους ικανότητα¹³⁸. Όπως κάθε άλλη εκπαιδευτική πράξη που επιδιώκει συγκεκριμένα αποτελέσματα, έτσι και παρουσία των εκδηλώσεων πολιτισμού στο σχολείο επιδιώκει την επίτευξη περισσότερων στόχων, σε διαφορετικά επίπεδα και με διαφορετικό περιεχόμενο¹³⁹.

Ως παιδαγωγική διαδικασία, η οργάνωση μίας πολιτιστικής εκδήλωσης στο σχολείο στοχεύει στη γνωστική, στη ψυχοκινητική και στη συναισθηματική ανάπτυξη των συμμετεχόντων. Ο ενθουσιασμός της δημιουργίας και της ελεύθερης έκφρασης διαμορφώνει τις κατάλληλες συνθήκες ώστε να μπορέσουν οι μαθητές να εμπεδώσουν πλήρως το νόημα του κάθε εορτασμού και να υιοθετήσουν τα αξιακά πρότυπα και τους κανόνες συμπεριφοράς που σχετίζονται με αυτόν¹⁴⁰. Οι συμμετέχοντες είναι σε θέση να συσχετίσουν παρόν και παρελθόν, διερευνώντας τους τρόπους με τους οποίους ο κάθε εορτασμός συνδέεται με τη σύγχρονη πραγματικότητα και τις καταστάσεις της επικαιρότητας. Με τον τρόπο αυτό, η γνώση γίνεται χρήσιμο και απαραίτητο εφόδιο στη συνείδηση των μαθητών, οι οποίοι δεν σταματούν να την επιζητούν. Καθώς αυξάνεται η ενεργητική συμμετοχή στις εκπαιδευτικές διαδικασίες, δημιουργούνται προϋποθέσεις για αποτελεσματική μάθηση και ενδυνάμωση της κριτικής ικανότητας και της

¹³⁸ Ματσαγγούρας, Η. (2002), *Η διαθεματικότητα στη σχολική γνώση: Εννοιοκεντρική προσέγγιση, αναπλαισίωση και σχέδια εργασίας*, Αθήνα: Γρηγόρης, σσ. 215-216

¹³⁹ Βρεττός, Ι. - Καψάλης, Α. (2009), *Αναλυτικά Προγράμματα. Θεωρία, έρευνα και πράξη*, Αθήνα: Ιδιωτική έκδοση, σσ. 183-184

¹⁴⁰ Γραμματάς, Θ. - Τζαμαργιάς, Τ. (2011), *ό.π.*, σσ. 46-47

στοχαστικής διάθεσης. Οι μαθητές μαθαίνουν να παρατηρούν, να ερευνούν, να πειραματίζονται και να αξιοποιούν τις δυνατότητές τους στο χειρισμό απλών υλικών, μέσα από τη σύζευξη θεωρίας και πράξης¹⁴¹.

Παράλληλα, η δυνατότητα που δίνεται στους μαθητές να αναδείξουν τις λανθάνουσες κλίσεις και τα ταλέντα τους και η συμμετοχή τους σε δράσεις που ξεπερνούν τις απλές «μαθητικές» τους υποχρεώσεις δημιουργεί θετικά συναισθήματα για το σχολείο, γενικά, και το μετατρέπει σε χώρο αυτοέκφρασης και χαράς, όπου δεν υπάρχει λανθασμένη ή σωστή απάντηση, «καλός» ή «κακός» μαθητής. Έχουν την ευκαιρία να προσδιορίσουν την ταυτότητά τους μέσα στο σύνολο, να επικοινωνήσουν με τους υπόλοιπους και να αναπτύξουν τη φαντασία τους. Ακόμη, ο ευχάριστος και διασκεδαστικός χαρακτήρας των εορταστικών εκδηλώσεων βελτιώνει τις σχέσεις διδασκόντων και διδασκομένων, εμπλουτίζει και ανανεώνει τις διδακτικές μεθόδους των εκπαιδευτικών, ενώ η εργασία σε ομάδες δίνει τη δυνατότητα στους μαθητές να αναπτύξουν δεξιότητες συνεργασίας, πειθαρχίας, σεβασμού και κατανόησης.

Πέρα, όμως από την παιδαγωγική στόχευση, οι εκδηλώσεις στο σχολείο, ως προϊόντα πολιτισμού, επιδιώκουν την καλλιτεχνική έκφραση και την αισθητική καλλιέργεια των μαθητών. Οι διαφορετικές μορφές τέχνης (θέατρο, μουσική, ζωγραφική, χορός) συνδέονται με την καθημερινή εκπαιδευτική πρακτική και αποτελούν μέρος της μαθησιακής διεργασίας. Η τέχνη δεν προσφέρει μόνο ομορφιά και τέρψη, αλλά και γνώση, που υπερβαίνει τα στενά πλαίσια της απλής πληροφορίας. Μέσω της παρατήρησης, του προβληματισμού και της διαλεκτικής επικοινωνίας με τα καλλιτεχνικά δημιουργήματα (λογοτεχνικά κείμενα, θεατρικά έργα, ποιήματα, πίνακες ζωγραφικής, κ.ά.) άλλων πολιτισμών ή άλλων εποχών και της συνολικής «αισθητικής απόλαυσης», οι μαθητές αντιλαμβάνονται την αξία της πολιτισμικής κληρονομιάς και διερευνούν τους τρόπους με τους οποίους η τέχνη επηρεάζει και επηρεάζεται από τις κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές συνθήκες.

Οι εκδηλώσεις πολιτισμού στο σχολείο δίνουν τη δυνατότητα στους μαθητές να εξελίξουν τα ταλέντα τους και να μυηθούν στη δημιουργική διαδικασία μέσα από την πράξη. Η προσέγγιση και η κατανόηση του φαινομένου της τέχνης, δημιουργεί θετικές στάσεις και συμπεριφορές απέναντι στα ανθρώπινα καλλιτεχνικά δημιουργήματα και

¹⁴¹ Μέγα, Γ. (2011), Η τέχνη στο σχολικό σύστημα ως στοχαστική διεργασία, στο Κόκκος, Α. [επιμ.] *Εκπαίδευση μέσα από τις τέχνες*, Αθήνα: Μεταίχμιο, σσ. 21-22

βοηθά τους μαθητές να γίνουν επαρκείς και καλαίσθητοι θεατές, ακροατές και αναγνώστες¹⁴². Ως «τόπος ελευθερίας και έκφρασης» αλλά και «τόπος συνάντησης με τους άλλους»¹⁴³, η τέχνη ενισχύει τη διαπολιτισμική ικανότητα των μαθητών, ενδυναμώνει την ενσυναισθητική τους νοημοσύνη και τους μαθαίνει να σέβονται τους διαφορετικούς τρόπους σκέψης και πράξης και να μοιράζονται τις ιδέες τους και τα συναισθήματά τους με πολλούς τρόπους.

Δεν πρέπει, όμως, να παραλείψουμε το γεγονός ότι οι εκδηλώσεις πολιτισμού στο σχολείο διαθέτουν και κοινωνικό χαρακτήρα. Το σχολείο, ως οργανικό στοιχείο της κοινωνίας, ανοίγει τις πόρτες του και υποδέχεται γονείς και κηδεμόνες, δημότες, μαθητές και εκπαιδευτικούς άλλων σχολείων, εκπροσώπους της τοπικής αυτοδιοίκησης και παρουσιάζει το αποτέλεσμα της συλλογικής προσπάθειας των μαθητών και των εκπαιδευτικών. Είτε από τη συμμετοχή, είτε από την παρακολούθηση των εκδηλώσεων αυτών, οι μαθητές υπερβαίνουν τα όρια του μικρόκοσμού τους, κοινωνικοποιούνται και αισθάνονται αναπόσπαστα μέρη μιας κοινότητας¹⁴⁴. Η αίσθηση του «συνανοίκειν», ενεργοποιεί τους μαθητές για την αντιμετώπιση τοπικών, εθνικών αλλά και διεθνών ζητημάτων και τους καθιστά ικανούς να σκέφτονται και να πράττουν συλλογικά, στοχεύοντας στην κοινωνική ευημερία και στην πρόοδο του συνόλου. Κατ' αυτό τον τρόπο οι μαθητές αποκτούν καλλιεργημένες κοινωνικές δεξιότητες, μετατρέπονται σε ενεργούς πολίτες, αποκτούν γνήσιο ενδιαφέρον για τα άλλα μέλη της κοινότητας και είναι έτοιμοι να δράσουν όπου κρίνεται απαραίτητο.

¹⁴² Γραμματάς, Θ. – Τζαμαργιάς, Τ. (2011), *ό.π.*, σ. 47

¹⁴³ Δανασσής-Αφεντάκης, Α. (1997), *Σύγχρονες τάσεις της αγωγής*, Αθήνα: Γκελμπέσης, σ. 24

¹⁴⁴ Γραμματάς, Θ. – Τζαμαργιάς, Τ. (2011), *ό.π.*, σ. 48

Κεφάλαιο 4^ο :

Οι εκδηλώσεις πολιτισμού στο σχολείο ως εργαλείο κοινωνικής και πολιτικής διαπαιδαγώγησης

4.1. Η θεματολογία: Από τη γιορτή στην πραγματικότητα

Προκειμένου να διερευνήσουμε τον τρόπο με τον οποίο το διαφορετικό περιεχόμενο των εκδηλώσεων συμβάλει στην ενδυνάμωση της κοινωνικής συνείδησης των μαθητών, χωρίζουμε τις γιορτές σε τέσσερις κατηγορίες: *επέτειοι ιστορικής μνήμης, γιορτές θρησκευτικής συνείδησης, επέτειοι κοινωνικής ευαισθητοποίησης και επέτειοι ειδικής αναφοράς.*

4.1.1. Επέτειοι ιστορικής μνήμης

Σε αυτή την πρώτη κατηγορία ανήκουν οι εθνικές επέτειοι (η Γιορτή της Εθνεγερσίας - 25 Μαρτίου και η Επέτειος του «ΟΧΙ» - 28 Οκτωβρίου), η Γιορτή της Νεολαίας (η φοιτητική εξέγερση του Πολυτεχνείου - 17 Νοεμβρίου) και η Γιορτή της Εθνικής Αντίστασης (25 Νοεμβρίου).

Όλες οι επέτειοι ιστορικής μνήμης συνδέονται με εξαιρετικά σημαντικά ιστορικά γεγονότα, τα οποία καθόρισαν την πορεία της χώρας. Η προετοιμασία των πολιτιστικών εκδηλώσεων στο σχολείο με αφορμή τις επετείους αυτές, συνδέεται άμεσα με το μάθημα της ιστορίας και τον τρόπο που αυτή διδάσκεται, καθώς το ίδιο αντικείμενο προσεγγίζεται με βιωματικό, διερευνητικό και ενεργητικό τρόπο. Η απλή αναφορά και η χρονολογική κατάταξη γεγονότων του παρελθόντος, η ανάδειξη ιστορικών προσωπικοτήτων και η εστίαση στη σχέση αιτίου - αποτελέσματος απομακρύνονται πολύ από τις σύγχρονες τάσεις της Διδακτικής της Ιστορίας. Αντίθετα, μέλημα της εκπαίδευσης είναι η απόκτηση κινήτρων για αναζήτηση της ιστορικής γνώσης, η προοπτική και η χρήση της ιστορίας στο παρόν¹⁴⁵.

¹⁴⁵ Minear, S. P. (1940), Historical Consciousness vs Historical Knowledge, *Journal of Bible and Religion*, 8 (2), Oxford University Press, σ. 73

Όπως αναφέρεται στο ΔΕΠΠΣ, «η ανάπτυξη της ιστορικής σκέψης και της ιστορικής συνείδησης» αποτελεί το βασικό σκοπό του μαθήματος της ιστορίας και συνδέεται άμεσα με την «προετοιμασία υπεύθυνων πολιτών». Η ιστορική σκέψη, δηλαδή η «κατανόηση των ιστορικών γεγονότων μέσα από την εξέταση αιτιών και αποτελεσμάτων»¹⁴⁶ και η ιστορική συνείδηση, δηλαδή το προνόμιο του ανθρώπου να «έχει πλήρη συνείδηση της ιστορικότητας κάθε στιγμής του παρόντος και της σχετικότητας κάθε γνώμης»¹⁴⁷, φέρνουν στην επιφάνεια διαφορετικές όψεις της δημοκρατίας.

Μέσα από την ανάλυση και την ερμηνεία ιστορικών γεγονότων του παρελθόντος, οι μαθητές είναι σε θέση να συνειδητοποιήσουν πως η έννοια της δημοκρατίας δεν είναι δεδομένη, αλλά αντίθετα αποτελεί αποτέλεσμα μιας μακρόχρονης, πολυδιάστατης και πολυκύμαντης πορείας. Ταυτόχρονα, μέσα από την επεξεργασία διαφορετικών ιστορικών πηγών, αλλά και λογοτεχνικών αποσπασμάτων, αποκομμάτων εφημερίδων, μουσικών κομματιών, θεατρικών έργων, ραδιοφωνικών εκπομπών και ηχητικών ντοκουμέντων, επιτυγχάνεται η ανάπτυξη της ενσυναίσθησης των μαθητών, καθώς έρχονται σε επαφή με διαφορετικές οπτικές και κατανοούν πως η προσωπική τους αντίληψη δεν είναι και η μοναδική ορθή. Έτσι, η ιστορική συνείδηση διευρύνει τους ορίζοντες, αναπτύσσει την αυτονομία, προσδιορίζει την ταυτότητα, ενδυναμώνει την αίσθηση του ανήκειν και διαμορφώνει ενεργούς πολίτες που αντιμετωπίζουν κριτικά την πολιτική εξουσία.

Οι εορταστικές εκδηλώσεις ιστορικού περιεχομένου που πραγματοποιούνται στο σχολείο υπερβαίνουν την απλή παρουσίαση των ιστορικών γεγονότων. Αποτελούν έναν πρωτότυπο συνδυασμό ιστορίας, καλλιτεχνικής δημιουργίας και παιγνιώδους μορφής μάθησης, που διαμορφώνει τις κατάλληλες συνθήκες για την ανάπτυξη ενός δημιουργικού διαλόγου ανάμεσα στο παρόν και το παρελθόν. Η γνώση γίνεται βίωμα και δεν εγκλωβίζεται σε μία άχρονη πραγματικότητα, αλλά αποκτά νόημα στο σήμερα και εφοδιάζει τους μαθητές με όλες τις απαραίτητες δεξιότητες, προκειμένου να ανταποκρίνονται στις ραγδαίες εξελίξεις, να αντιμετωπίζουν τις προκλήσεις της καθημερινότητά τους και να δρουν συλλογικά.

Σημαντικό είναι να αναφέρουμε πως βασική προϋπόθεση αποτελεί ο εκσυγχρονισμός των εορταστικών εκδηλώσεων και η συμπίρευσή τους με τα νέα δεδομένα που

¹⁴⁶ ΔΕΠΠΣ - ΑΠΣ Ιστορίας, σ.184, διαθέσιμο ηλεκτρονικά: <http://www.pi-schools.gr/programs/depps/>

¹⁴⁷ Gadamer, H. G. (1966), *Le problème de la conscience historique*, ed. By Pierre Fruchon, Paris: Seuil, σ. 23

προκύπτουν για την εκπαίδευση. Τα τελευταία χρόνια, το ελληνικό σχολείο έχει αποκτήσει μαθητές διαφορετικών εθνικοτήτων, με διαφορετική κουλτούρα και πολιτισμό. Προκειμένου το περιεχόμενο των εθνικών επετείων να αφορά όλους τους μαθητές του σύγχρονου πολυπολιτισμικού σχολείου, θα πρέπει να διευρύνει τα όριά του και να μετατοπίσει το κέντρο βάρους του από το «εθνικό» στο «διεθνές» και από το «τότε» στο «σήμερα». Η ένταση πλέον δεν είναι δυνατόν να δίνεται στο «βάθος της ελληνικής ψυχής» και στην «ρωμαλεότητα του ελληνικού έθνους», αλλά αντίθετα θα πρέπει να προβάλλονται πανανθρώπινες αξίες, όπως είναι η γενναιότητα, η ψυχική και η ηθική ανάταση, η αγωνιστικότητα, το δημοκρατικό ήθος, κ.ά. που αφορούν όλα τα έθνη και είναι περισσότερο επίκαιρες από ποτέ¹⁴⁸. Σημαντικό είναι, φυσικά, να διατηρούνται οι ισορροπίες, καθώς η καλλιέργεια της εθνικής συνείδησης και του εθνικού φρονήματος αποτελεί βασικό σκοπό του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος και δεν μπορεί να απουσιάζει εντελώς από έναν εθνικό εορτασμό.

Μέσα από μια πολιτιστική εκδήλωση όπου θα αποφεύγονται οι εθνικές εξάρσεις και θα συμμετέχουν όλοι οι μαθητές, ανεξάρτητα από την εθνικότητα, τη θρησκεία και την καταγωγή τους, γίνεται ευκολότερο να ερμηνεύσουμε τη θέση του «άλλου», του «αντιπάλου» και να προβάλουμε μία κοινή φωνή αντίστασης απέναντι στο φασισμό, στην αδικία, στον πόλεμο και στα μεγάλα συμφέροντα. «Αντίπαλός» μας δεν είναι πλέον ο Τούρκος ή ο Ιταλός στρατιώτης, αλλά η ιμπεριαλιστική πολιτική των ισχυρών που προσπαθούν να επιβληθούν στους ανίσχυρους.

Η κριτική αντιμετώπιση της ιστορίας, η έρευνα των αιτιών, η αναζήτηση διαφορετικών πηγών και η επεξεργασία τους με τρόπο τέτοιο, ώστε να αποτελέσουν υλικό μιας θεατρικής παράστασης, ενός σκετς, ενός πολυθεάματος, επιτρέπει την πολύπλευρη ανάγνωση των πολιτικών, στρατιωτικών και διπλωματικών γεγονότων, αλλά και την αναγνώριση κοινών στοιχείων με γεγονότα που συμβαίνουν στις μέρες μας. Η σύγκριση αυτή μπορεί τελικά να καλλιεργήσει την κριτική σκέψη, να εξαλείψει το δογματισμό και να εμπλουτίσει τις αναλυτικές και ερμηνευτικές δεξιότητες των μαθητών¹⁴⁹.

Εξετάζοντας προσεκτικά το περιεχόμενο όλων των εορτασμών που ανήκουν στην κατηγορία των επετείων ιστορικής μνήμης, γίνεται φανερό πως ακόμα και αν ανήκουν

¹⁴⁸ Γραμματάς, Θ. & Τζαμαργιάς, Τ. (2011), *ό.π.*, σ. 134

¹⁴⁹ Καβαλιέρου, Μ. (2006), Η δραματοποίηση ως διδακτική πρακτική και η χρήση της στη διδασκαλία της Ιστορίας, στο Γ. Κόκκινος – Ε. Νάκου [επιμ.] *Προσεγγίζοντας την Ιστορική Εκπαίδευση στις αρχές του 21^{ου} αιώνα*, Αθήνα: Μεταίχμιο, σ. 479

σε πολύ διαφορετικές ιστορικές περιόδους, κινούνται πάνω σε έναν κοινό άξονα και «μοιράζονται» κοινά ιδανικά και αξίες. Σχεδόν υποκινώντας την τροπή της ιστορίας, η αναζήτηση της ελευθερίας αποτελεί διαχρονικό ζητούμενο κάθε τόπου και κάθε εποχής. Η ελευθερία είναι αποτέλεσμα συλλογικών αγώνων και θυσιών για έναν πιο δίκαιο κόσμο. Αν θέλουμε, λοιπόν, οι μαθητές μας να εξελιχθούν σε πολίτες με κριτική σκέψη, ισχυρή βούληση και καλλιεργημένη κοινωνική συνείδηση οφείλουμε να δώσουμε έμφαση στο μαζικό χαρακτήρα των αγώνων και στην αξία της συνεργασίας, της συλλογικής αντίστασης και δράσης, της αλληλεγγύης και της αλληλοβοήθειας.

Δεδομένου ότι σπουδαία λογοτεχνικά κείμενα έχουν γραφτεί με αφορμή τις διαφορετικές εθνικές επετείους, οι επιλογές που έχουν στη διάθεση τους οι μαθητές και ο εκπαιδευτικός είναι πολλές. Κείμενα όπως «Ο μεγάλος περίπατος του Πέτρου» της Άλκης Ζέη, το «Τραγούδι για τρεις» της Λότης Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου, «Η κόλαση των παιδιών» της Λιλίκας Νάκου, «Ρήγας ο Βελεστινλής» και «Να ζει το Μεσολόγγι» του Βασίλη Ρώτα, «Το μεγάλο μας τσίρκο» του Ιάκωβου Καμπανέλλη, «Το χρονικό των τριών ημερών» της Κωστούλας Μητροπούλου, «Τα γενέθλια» της Ζωρζ Σαρρή, κ.ά. μπορούν να αποτελέσουν την πρώτη ύλη μιας δραματοποίησης ή μιας διακειμενικής σύνθεσης και να εξελιχθούν σε ολοκληρωμένες θεατρικές παραστάσεις, θεατρικά σκετς και αναλόγια, κινηματογραφικές ταινίες, πολυθεάματα και παραστατικά project.

4.1.2. Γιορτές θρησκευτικής συνείδησης

Οι γιορτές θρησκευτικού περιεχομένου κατέχουν εξέχουσα θέση στην εκπαίδευση, καθώς συνιστούν σημαντική μορφή έκφρασης του θρησκευτικού αισθήματος των μαθητών, ικανοποιούν βαθιές πνευματικές ανάγκες και δίνουν κίνητρο για ευρύτερες πνευματικές αναζητήσεις. Η θρησκεία αφορά την πνευματική υπόσταση του ανθρώπου και έτσι δεν θα μπορούσε να είναι αποκομμένη από την κοινωνική του ζωή. Ουσιαστικά, πρόκειται για «ένα περίπλοκο, πολυεπίπεδο και ιστορικά εξελισσόμενο πολιτισμικό μόρφωμα, τον πυρήνα του οποίου συγκροτεί μία ιδιότυπη κοινωνική συνείδηση»¹⁵⁰. Σε παλαιότερες περιόδους, η σύνδεση κοινωνικής συνείδησης και θρησκείας ήταν περισσότερο εμφανής, καθώς τα θρησκευτικά αξιακά πρότυπα διαπερνούσαν όλες τις

¹⁵⁰ Πατέλης, Δ. (2006), Περί θρησκείας και θρησκευτικών προτύπων, στο *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τεύχ. 145, σελ. 70

εκφάνσεις της κοινωνικής ζωής. Συχνά, ακόμα και σήμερα, οι κοινωνικές ανάγκες ταυτίζονται με τις θρησκευτικές, παρόλο που μέσω της θρησκείας δεν μπορούν πλέον να ικανοποιηθούν, όπως γινόταν παλιότερα¹⁵¹. Στο σχολείο, οι εκδηλώσεις θρησκευτικής συνείδησης πραγματοποιούνται με αφορμή δύο μεγάλες γιορτές της χριστιανοσύνης: τα Χριστούγεννα και την Εορτή των Τριών Ιεραρχών.

Εφόσον οι γιορτές αυτές συνδέονται άμεσα με το μάθημα των θρησκευτικών στο σχολείο, μεγάλο ενδιαφέρον έχει να εξετάσουμε τι προβλέπει το Αναλυτικό Πρόγραμμα του μαθήματος. Μεταξύ άλλων, το μάθημα των θρησκευτικών στοχεύει α) στην απόκτηση γνώσεων γύρω από τη χριστιανική πίστη και την Ορθόδοξη χριστιανική παράδοση, β) στην ανάπτυξη θρησκευτικής συνείδησης, γ) στην παροχή ευκαιριών στους μαθητές για θρησκευτικό προβληματισμό και στοχασμό, δ) στην κριτική επεξεργασία των θρησκευτικών παραδοχών, αξιών, στάσεων, ε) στην κατανόηση της θρησκείας ως παράγοντα που συντελεί στην ανάπτυξη του πολιτισμού και της πνευματικής ζωής, στ) στην επίγνωση της ύπαρξης διαφορετικών εκφράσεων της θρησκευτικότητας, ζ) στην αντιμετώπιση των κοινωνικών προβλημάτων και των μεγάλων σύγχρονων διλημμάτων, η) στην ανάπτυξη ανεξάρτητης σκέψης και ελεύθερης έκφρασης¹⁵². Οι στόχοι αυτοί εντάσσονται στο γενικό σκοπό της εκπαίδευσης, δηλαδή στη διαμόρφωση ελεύθερων και υπεύθυνων πολιτών. Για το λόγο αυτό οι εκπαιδευτικοί αλλά και οι μαθητές οφείλουν να τους λαμβάνουν υπόψη τους κατά την προετοιμασία μιας θρησκευτικής εορταστικής εκδήλωσης στο σχολείο.

Όπως και το μάθημα των θρησκευτικών, έτσι και οι εκδηλώσεις θρησκευτικού περιεχομένου στο σχολείο εμπεριέχουν «μια ιδιότυπη αφήγηση για την κατανόηση του κόσμου, της ιστορίας και του πολιτισμού»¹⁵³, δεν περιορίζονται στην διδασκαλία ζητημάτων γύρω από τη θρησκεία αλλά διδάσκουν ταυτόχρονα και μία εκδοχή της πραγματικότητας. Με την έννοια αυτή αποτελούν φορέα κοινωνικής και πολιτικής αγωγής. Τα πρότυπα, τα ιδανικά και οι αξίες που προβάλλονται μέσα από τη θρησκεία αποτελούν το υπόδειγμα μέσα από το οποίο το παιδί διαμορφώνει την προσωπικότητά του, ενώ ταυτόχρονα, ασκούν σημαντική επιρροή στην πολιτική και κοινωνική του

¹⁵¹ Χαρίσης, Α. Ν., (2001) *Θρησκεία και Πολιτική στην Ελλάδα: Ιστορικές καταβολές, σύγχρονες διαστάσεις και προβλήματα*, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή, σ.111

¹⁵² ΔΕΠΠΣ-ΑΠΣ Θρησκευτικών, σ.136, διαθέσιμο ηλεκτρονικά:

<http://www.pi-schools.gr/programs/depps/>

¹⁵³ Ζαμπέτα Ε. (2003), *Σχολείο και Θρησκεία*, Αθήνα: Θεμέλιο, σ. 195

συνείδηση¹⁵⁴. Η έντονη αυτή επιρροή που ασκεί η θρησκεία καθιστά τις θρησκευτικές εκδηλώσεις στο σχολείο το ιδανικό όχημα ώστε οι μαθητές να μετατραπούν σε πολίτες με κριτική σκέψη, δημοκρατικό ήθος, αγάπη και σεβασμό στη διαφορετικότητα και αφοσίωση στην προστασία και προαγωγή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Η διαπολιτισμική εκπαίδευση, η οποία είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την καλλιέργεια της κοινωνικής συνείδησης των μαθητών, αποτελεί την πιο σύγχρονη προσέγγιση των θρησκευτικών ζητημάτων στα ελληνικά πολυπολιτισμικά σχολεία. Παρά το γεγονός ότι οι θρησκευτικές εκδηλώσεις στο σχολείο συνδέονται άρρηκτα με το Χριστιανισμό, αυτό δεν απαγορεύει τη συμμετοχή μαθητών με διαφορετική θρησκευτική πεποίθηση. Εξάλλου, στον πυρήνα της διδασκαλία της Ορθοδοξίας βρίσκεται ο «έτερος», ο διαφορετικός. Αν παραμερίσουμε τις παραφωνίες και τις στρεβλώσεις που συναντάμε στις μέρες μας (π.χ. τη σύνδεση εκκλησιαστικών προσώπων με συγκεκριμένα εθνικιστικά κινήματα) και επικεντρώσουμε το ενδιαφέρον μας στη φιλοσοφία της θρησκείας, θα διαπιστώσουμε πως οι αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, όπως είναι η ενσυναίσθηση, η αλληλεγγύη, ο σεβασμός, η αναγνώριση του διαφορετικού, η εξάλειψη του εθνικιστικού τρόπου ζωής και η απαλλαγή από στερεότυπα και προκαταλήψεις¹⁵⁵ κυριαρχούν σε όλο το εύρος της χριστιανικής πίστης, αλλά και κάθε άλλης πίστης.

Σε αυτόν ακριβώς τον κοινό τόπο οφείλουμε να εστιάσουμε κατά την οργάνωση μίας θρησκευτικής εορταστικής εκδήλωσης, όπου το θρησκευτικό φαινόμενο θα πρέπει να διερευνάται αντικειμενικά και να προβάλλεται *«το ανθρωπιστικό υπόστρωμα που διατρέχει σχεδόν όλες τις θρησκείες και συμπορεύεται με τα παγκόσμια ιδεώδη του πολιτισμού, καθιστώντας τις θρησκείες πραγματικούς φορείς του πολιτισμού»*¹⁵⁶. Μέσα από αυτή την προσέγγιση, γίνεται πιο εύκολο για τους μαθητές να συνειδητοποιήσουν πως η θρησκεία αποτελεί επιλογή των ανθρώπων και ως τέτοια οφείλουν να τη σέβονται και να την προστατεύουν.

Αναζητώντας τα κοινά στοιχεία των διαφορετικών θρησκειών και εντάσσοντάς τα στις γιορτές του σχολείου γίνεται συνείδηση πως οι πανανθρώπινες αξίες υπερβαίνουν τα θρησκευτικά όρια και πως η συνύπαρξη διαφορετικών πολιτισμών και θρησκειών δεν

¹⁵⁴ Δελικωνσταντής, Κ. (2011), Τα Δικαιώματα του Ανθρώπου στα πλαίσια της Σχολικής Θρησκευτικής Αγωγής, στο Β. Δ. Οικονομίδης & Θ. Γ. Ελευθεράκης [επιμ.] *Εκπαίδευση, Δημοκρατία και Ανθρώπινα Δικαιώματα*, Αθήνα: Διάδραση, σ. 187

¹⁵⁵ Κουκουνάρας-Λιάγκης, Μ. (2009), *Ο Θεός, ο δικός μου, ο δικός σου. Πολιτισμός, Εκπαίδευση, Ετερότητα*, Αθήνα: Γρηγόρη, σ.7

¹⁵⁶ Καραμούζης, Π. (2009), Η θρησκευτική εκπαίδευση ως πολιτικά διαμεσολαβημένη διαδικασία κοινωνικής ενσωμάτωσης, στο *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών, Τόμος ΙΔ, τεύχος 56*, σ. 335

είναι απαραίτητο πως θα οδηγήσει σε σύγκρουση. Είναι πολύ σημαντικό οι μαθητές, ως αυριανοί πολίτες του κόσμου, να κατανοήσουν πως η θρησκεία τους είναι μία θρησκεία ανάμεσα σε άλλες και πως καμία από αυτές δεν μπορεί να διεκδικεί την αποκλειστικότητα στην ερμηνεία της πραγματικότητας¹⁵⁷. Αυτό, βέβαια, δεν σημαίνει πως θα πρέπει να εξαλείψουμε εντελώς το χριστιανικό στοιχείο από τις εορταστικές εκδηλώσεις. Αντίθετα, θα πρέπει να βρούμε ένα τρόπο να αναδείξουμε τις αξίες της χριστιανικής πίστης, έτσι ώστε να εναρμονίζονται με τις θρησκευτικές πεποιθήσεις όλων των μαθητών¹⁵⁸.

Μέσα από αυτό το πρίσμα, η Γιορτή των Χριστουγέννων μπορεί να συμβάλει στην ενδυνάμωση της κοινωνικής συνείδησης των μαθητών, αφού το μήνυμα της ειρήνης, της αλληλεγγύης, της αγάπης, του σεβασμού, της συναδέλφωσης των λαών θα υπερισχύσει και θα δώσει όλα τα απαραίτητα ερεθίσματα προκειμένου οι ευχές για έναν καλύτερο κόσμο να γίνουν πραγματικότητα. Σε ότι αφορά τη Γιορτή των Τριών Ιεραρχών, η έμφαση θα πρέπει να δοθεί στη σημασία της παιδείας ως πολύτιμο και αδιαπραγμάτευτο αγαθό, αλλά και στην αξία που έχει η γνωριμία και η αλληλεπίδραση με άλλους πολιτισμούς, ξεκινώντας από το έργο των Τριών Ιεραρχών.

Εφόσον μεγάλη σημασία έχει να μπορέσουμε να συνδέσουμε τις παραπάνω θρησκευτικές γιορτές με τα τρέχοντα κοινωνικά προβλήματα και τις αρχές της θρησκείας με την κοινωνική πραγματικότητα, έργα όπως *«Τα στρείδια»* του Αντόν Τσέχωφ, *«Ο Χριστός ξανασταυρώνεται»* του Νίκου Καζαντζάκη, *«Η Σταχτομαζώχτρα»* του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη, *«Φτάνουν Χριστούγεννα»* του Μπέρτολντ Μπρέχτ, παιδικά παραμύθια όπως *«Το κοριτσάκι με τα σπέρτα»* του Χανς Κρίστιαν Άντερσεν, *«Το ποντικάκι που ήθελε να αγγίξει ένα αστεράκι»* του Ευγένιου Τριβιζά, *«Το πνεύμα των Χριστουγέννων»* του Κάρολ Ντίκεν, αλλά και μουσικοί δίσκοι όπως *«Η αγέλαστη πολιτεία»* των Χάρη και Πάνο Κατσιμίχα, μπορούν να δραματοποιηθούν από την ομάδα κατά την προετοιμασία μίας εκδήλωσης θρησκευτικού περιεχομένου.

4.1.3. Επέτειοι κοινωνικής ευαισθητοποίησης

Οι πολιτιστικές εκδηλώσεις κοινωνικής ευαισθητοποίησης έχουν ως βασικό στόχο την ενημέρωση των μαθητών σχετικά με τα σύγχρονα κοινωνικά ζητήματα που τους

¹⁵⁷ Καραμούζης, Π. (2009), ό.π., σ. 334

¹⁵⁸ Γραμματάς, Θ. & Τζαμαργιάς, Τ. (2011), ό.π., σ.218

αφορούν και επηρεάζουν άμεσα ή έμμεσα το περιβάλλον στο οποίο ζουν. Μέσω της κοινωνικής ευαισθητοποίησης συντελείται η αναγνώριση του προβλήματος, εξετάζονται οι διαφορετικές αιτίες που το προκαλούν, ενεργοποιούνται τα κίνητρα για δράση, δίνονται τα κατάλληλα ερεθίσματα για ενεργό συμμετοχή, αλλαγή αντίληψης και στάσης και δοκιμάζονται διαφορετικοί τρόποι αντιμετώπισης. Εφόσον οι μαθητές αποτελούν τα μελλοντικά στελέχη της κοινωνίας, είναι σημαντικό να συνειδητοποιήσουν πως η εύρυθμη λειτουργία ενός συνόλου προϋποθέτει τη συλλογική δράση, την ανάληψη ευθυνών και πρωτοβουλιών, τη διεκδίκηση και την προσφορά. Έτσι, οι εκδηλώσεις που πραγματοποιούνται για την *Παγκόσμια Ημέρα Περιβάλλοντος*, την *Παγκόσμια Ημέρα Προστασίας των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων*, τη *Διεθνή Ημέρα Δημοκρατίας*, την *Παγκόσμια Ημέρα για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων*, την *Παγκόσμια Ημέρα Δικαιωμάτων του Παιδιού*, την *Παγκόσμια Ημέρα Κοινωνικής Δικαιοσύνης*, τη *Διεθνή Ημέρα Ανθρώπινης Αλληλεγγύης*, κ.ά., μέσω της ποικίλης θεματολογίας που προσφέρουν, καλλιεργούν σημαντικές κοινωνικές δεξιότητες και συμβάλλουν στην ενίσχυση της ιδιότητας του ενεργού και δημοκρατικού πολίτη. Το «άνοιγμα» του σχολείου στην κοινωνία δίνει υπόσταση στη γνώση, διευρύνει το πεδίο εφαρμογής της και την καθιστά εργαλείο αντιμετώπισης των προκλήσεων της επικαιρότητας.

Μολονότι υπάρχουν πολλές αφορμές για την οργάνωση και παρουσίαση πολιτιστικών εκδηλώσεων κοινωνικής ευαισθητοποίησης στο σχολείο, θα αναφερθούμε ενδεικτικά σε μερικές από αυτές, εξετάζοντας το περιεχόμενό τους και τον τρόπο που αυτό συνδέεται με την ενδυνάμωση της κοινωνικής συνείδησης των μαθητών.

Παγκόσμια Ημέρα Περιβάλλοντος

Σκοπός των εκδηλώσεων για την Ημέρα Περιβάλλοντος είναι να υπενθυμίσουν την ανάγκη για προστασίας των οικοσυστημάτων του πλανήτη, να παράσχουν πληροφορίες για τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας και να ενημερώσουν τους μαθητές που συμμετέχουν, αλλά και τους αποδέκτες των εκδηλώσεων, για τη συνετή χρήση των διαθέσιμων και περιορισμένων φυσικών πόρων. Η ανάλυση των οικολογικών προβλημάτων και των αιτιών που τα προκαλούν δίνει στις εκδηλώσεις αυτές μια κοινωνική διάσταση, διότι αποδεικνύει πως τα περιβαλλοντικά προβλήματα είναι αποτελέσματα ανθρώπινης συμπεριφοράς, ενώ ταυτόχρονα έχουν επιπτώσεις στην κοινωνία. Με την έννοια αυτή, η περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση αποκτά βαρύνουσα σημασία για την ενδυνάμωση της κοινωνικής συνείδησης των μαθητών. Ουσιαστικά, η

περιβαλλοντική εκπαίδευση είναι η εκπαίδευση του ενεργού και κριτικά σκεπτόμενου πολίτη, εφόσον τον φέρνει αντιμέτωπο με τα προβλήματα και τον καλεί να λάβει αποφάσεις για τη βιωσιμότητα του πλανήτη¹⁵⁹. Μέσα από τη συνειδητοποίηση πως η σχέση ανθρώπου και περιβάλλοντος είναι μια σχέση αλληλεξάρτησης, οι μαθητές μαθαίνουν να συμβιώνουν, αλλά και να προστατεύουν την πανίδα και τη χλωρίδα του πλανήτη. Υιοθετούν μια περιβαλλοντικά υπεύθυνη συμπεριφορά και αποκτούν τις απαραίτητες δεξιότητες και γνώσεις προκειμένου να επιλύσουν συλλογικά τα υπάρχοντα περιβαλλοντικά προβλήματα, αλλά και διάθεση συμμετοχής σε περιβαλλοντικές δράσεις για την πρόληψη νέων προβλημάτων¹⁶⁰.

Επιχειρώντας μια ενδεικτική πρόταση σχετικών λογοτεχνικών κειμένων που μπορούν να αξιοποιηθούν από τον εκπαιδευτικό και τους μαθητές κατά την προετοιμασία μιας εκδήλωσης για το περιβάλλον, μπορούμε να αναφέρουμε τον «*Εχθρό του Λαού*» του Ερρίκου Ίψεν, την «*Ευτυχισμένη οικογένεια*» του Χανς Κρίστιαν Άντερσεν, τον «*Ωραίο Δαρείο*» της Σοφίας Ζαραμπούκα, το «*Και έτσι σώθηκε το δάσος*» της Μαρίας Γουμενοπούλου, το «*Ανέβα στη στέγη να φάμε το σύννεφο*» του Γιάννη Ξανθούλη, κ.ά.

Παγκόσμια Ημέρα Προστασίας των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων

Τα ανθρώπινα δικαιώματα αποτελούν βασική προϋπόθεση για την εξασφάλιση ειρηνικών και ευνοϊκών συνθηκών ζωής για όλους τους ανθρώπους του κόσμου. Πρόκειται για ένα σύνολο ηθικών αρχών που διασφαλίζουν την πολιτική, νομική, κοινωνική, οικονομική προστασία όλων των ανθρώπων, ενώ, ταυτόχρονα, άρουν κάθε μορφή διάκρισης στη βάση του φύλου, της εθνικότητας, της θρησκείας, της κοινωνικής, πολιτικής ή πολιτισμικής καταγωγής¹⁶¹. Η εκδηλώσεις που πραγματοποιούνται για την Ημέρα Προστασίας των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (στις οποίες μπορεί να συμπεριληφθεί υλικό για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Παιδιού, της Παγκόσμιας Ημέρας για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων, κ.ά.) παρέχουν τη δυνατότητα στους μαθητές να γνωρίσουν τα δικαιώματα τους και τον τρόπο που αυτά συνδέονται με κάθε ανθρώπινη δραστηριότητα. Μέσα από την έρευνα και την επεξεργασία του

¹⁵⁹ Berman, S. (1990), *ό.π.*, σ. 76

¹⁶⁰ Φλογαΐτη, Ε. (1998), *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*, Αθena: Ελληνικά Γράμματα, σ.181

¹⁶¹ Μπαλιάς, Σ. (2008), *Ανθρώπινα Δικαιώματα, Ιδιότητα του Πολίτη και Εκπαίδευση*, στο Σ. Μπαλιάς [επιμ.] *Ενεργό Πολίτης και Εκπαίδευση*, Αθήνα: Παπαζήσης, σ. 303

ανάλογου υλικού εντοπίζονται περιπτώσεις παραβίασης των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και καλλιεργούνται στάσεις και συμπεριφορές άμυνας και διεκδίκησης.

Οι εκδηλώσεις που πραγματοποιούνται στο σχολείο ακολουθούν τις αρχές της δημοκρατικής εκπαίδευσης και συμβάλλουν «στην μακροπρόθεσμη πρόληψη των παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των βίαιων συγκρούσεων, την προώθηση της ισότητας και της βιώσιμης ανάπτυξης και την ενίσχυση της συμμετοχής των ανθρώπων στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων στα πλαίσια ενός δημοκρατικού συστήματος»¹⁶². Οι μαθητές, μέσα από τη γνωριμία τους με έργα όπως το «*Αν θες να λέγεσαι άνθρωπος*» του Τάσου Λιβαδείτη, «*Ο προφήτης*» του Χαλίλ Γκιμπράν, «*Σώπα μη μιλάς*» του Αζίζ Νεσίν, «*Ματίας ο πρώτος*» της Άλκης Ζέη, «*Η κούκλα του πολέμου*» της Αγγελικής Βαρελά κ.ά., αρχίζουν να ενδιαφέρονται για όλους τους ανθρώπους ανεξάρτητα από τη φυλή, την εθνικότητα ή τη θρησκεία τους και μετατρέπονται σε πολίτες του κόσμου με ανεπτυγμένη κοινωνική ευαισθησία¹⁶³.

Διεθνής Ημέρα Δημοκρατίας

Σκοπός των εκδηλώσεων που πραγματοποιούνται στο σχολείο για τη Διεθνή Ημέρα της Δημοκρατίας είναι η ενεργοποίηση κινήτρων για ενεργό συμμετοχή στις κοινωνικές και πολιτικές διαδικασίες, αλλά και η ανάδειξη των δημοκρατικών αξιών, όπως είναι η ελευθερία, η ισότητα, η ανθρώπινη αξιοπρέπεια, η ειρήνη, η δικαιοσύνη, η αλληλεγγύη. Οι μαθητές έρχονται σε επαφή με τη δημοκρατία ως ιδέα, ως θεσμό, ως ουτοπία, ως διαδικασία, ως στάση ζωής, ως καθημερινότητα¹⁶⁴ και αντιλαμβάνονται πως πρόκειται για μία έννοια εύθραυστη, για τη διατήρηση της οποίας απαιτείται συνεχής προσπάθεια και αδιάκοποι αγώνες. Μέσα από την ενασχόλησή τους με τα θέματα αυτά, οι μαθητές ενημερώνονται για τα πολιτεύματα διαφορετικών χωρών, εκτιμούν την αξία του δημοκρατικού πολιτεύματος, εστιάζουν στις περιπτώσεις επιβολής ολοκληρωτικών καθεστώτων και αναζητούν τις αιτίες που προκαλούν την κατάλυση της δημοκρατίας.

Όπως είναι φανερό, η κοινωνική συνείδηση και η ιδιότητα του πολίτη είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με την εκπαίδευση για τη δημοκρατία, αφού πραγματικός πολίτης είναι

¹⁶² United Nations General Assembly, "United Nations Revised draft plan of action for the first phase (2005 – 2007) of the World Program for Human Rights Education" A/56/525/Rev.1, 2 March 2005, σ.3

¹⁶³ Heater, D. (2004), *Citizenship. The Civil Ideal in World History, Politics and Education*, Manchester: Manchester University Press, σσ. 240-246

¹⁶⁴ Schmidt, M. G. (2004), *Θεωρίες της Δημοκρατίας*, μτφρ Ε. Δεκαβάλλα, Αθήνα: Σαββάλας, σ. 31

αυτός που διακρίνεται από δημοκρατικές αρχές και πεποιθήσεις και διαδραματίζει ενεργό και ολοκληρωμένο ρόλο στην κοινωνία στην οποία ζει¹⁶⁵. Μέσω των εορταστικών εκδηλώσεων για τη δημοκρατία, λοιπόν, οι μαθητές γνωρίζουν τις αρχές της δημοκρατίας, μαθαίνουν να σέβονται τη διαφορετικότητα, να διεκδικούν την ισότητα στις ευκαιρίες, να προασπίζονται τα ανθρώπινα δικαιώματα, να συμμετέχουν και να λαμβάνουν αποφάσεις, προσδίδοντας στην πολιτειακή τους ιδιότητα ουσιαστικό περιεχόμενο. Το ποίημα «*Δημοκρατία*» του Λάνγκστον Χιούζ, αλλά και διάφορα άλλα λογοτεχνικά κείμενα όπως «*Η κυρά Δημοκρατία*» της Κωνσταντίνης Αρμενιάκου, «*Τον έλεγαν Μπόμπο*» του Γιώργου Βασίλειου-Μιχαήλ, «*Το σχολείο που κατέβηκε σε απεργία*» της Πάμελα Σκόμπι, κ.ά. μπορούν να επιλεγθούν από τον εκπαιδευτικό και τους μαθητές για τις εκδηλώσεις της συγκεκριμένης κατηγορίας.

Και για τις τρεις περιπτώσεις που επιλέχθηκαν, το περιεχόμενο των εορταστικών εκδηλώσεων φαίνεται να βρίσκεται σε πλήρη συνάφεια με την ενδυνάμωση της κοινωνικής συνείδησης των μαθητών. Αυτό, φυσικά, δεν σημαίνει πως οποιαδήποτε άλλο ερέθισμα δεν μπορεί να περιέχει κοινωνικό ή πολιτικό μήνυμα. Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να αναφέρουμε πως οι ημέρες κοινωνικής ευαισθητοποίησης στο σχολείο θα πρέπει να αποτελούν το έναυσμα για περεταίρω κριτική ανάλυση, έρευνα για τρόπους αντιμετώπισης και πρόληψης και εμπλοκή στο διάλογο για την κοινωνική, οικονομική και πολιτική πραγματικότητα.

4.1.4. Επέτειοι ειδικής αναφοράς

Στις επετείους ειδικής αναφοράς εντάσσονται οι εκδηλώσεις που πραγματοποιούνται στο σχολείο με αφορμή τις γιορτές λαϊκού χαρακτήρα (π.χ. Καθαρά Δευτέρα, Πρωτομαγιά), τις γιορτές γενικού περιεχομένου που εμπίπτουν στον κύκλο ενδιαφερόντων των μαθητών (π.χ. Διεθνής Ημέρα της Μητέρας, Παγκόσμια Ημέρα Παιδικού Βιβλίου, Εορτασμός Λήξης του Σχολικού Έτους) και τις γιορτές τοπικού χαρακτήρα (π.χ. απελευθέρωση της πόλης, γιορτή του πολιούχου αγίου).

Γιορτές λαϊκού χαρακτήρα

¹⁶⁵ Dagger, R. (1981), Metropolis, memory and citizenship, *Journal of Political science*, 25, (4), σ. 720.

Το σύνολο των στοιχείων του παρελθόντος ενός πολιτισμού που διασώζονται γραπτά ή προφορικά και συνιστούν την παράδοση ενός λαού διαδραματίζει σπουδαίο ρόλο στη δόμηση της συλλογικής ταυτότητας των μαθητών και αποτελεί πυλώνα ενδυνάμωσης και στήριξης της κοινωνικής συνοχής. Οι εκδηλώσεις λαϊκού χαρακτήρα που λαμβάνουν χώρα στο σχολείο, συνδέουν τους μαθητές με τις ρίζες τους και την πολιτισμική τους περιουσία. Γνωρίζοντας την προέλευσή τους, την καταγωγή τους και τις πηγές του πολιτισμού τους, ενισχύεται το αίσθημα της συλλογικότητας αλλά και της αυτογνωσίας. Η κοινή ταυτότητα και η συλλογική μνήμη λειτουργούν ως συνεκτικός δεσμός που ενεργοποιεί τις δεξιότητες συνεργασίας προς όφελος της κοινωνικής ευημερίας. Η επαφή με μορφές τέχνης, αφηγήσεις, παραμύθια, ήθη και έθιμα του παρελθόντος που διασώζονται σήμερα εφοδιάζει τους μαθητές με έμπνευση για νέες καλλιτεχνικές δημιουργίες, ενώ η σύζευξη με παραδόσεις άλλων πολιτισμών επιτυγχάνει πολλά από τα θετικά αποτελέσματα της διαπολιτισμικής αγωγής.

Η πλούσια εργογραφία της λαϊκής παράδοσης μπορεί να αξιοποιηθεί στις εκδηλώσεις πολιτισμού στο σχολείο, καθώς το λαϊκό παραμύθι βοηθά τα παιδιά να αντιληφθούν πως μέσα από τα προβλήματα προκύπτει και η λύση και πως μέσα από τις δοκιμασίες έρχεται η λύτρωση. Στηλιτεύοντας και καταδικάζοντας την κακία, την κακομεταχείριση του αδυνάτου, την τεμπελιά, την ανομία, τη ζήλεια, το μίσος, το φθόνο, την πλεονεξία, μαθαίνει στα παιδιά να πιστεύουν στην επικράτηση του καλού, του ηθικού, του δίκαιου και εναποθέτει τις ελπίδες του στο αισιόδοξο μήνυμα της ζωής, ενώ, παράλληλα, τους μεταφέρει σε ένα φανταστικό, θαυμαστό κόσμο, διεγείρει τη φαντασία τους, καλλιεργεί τη συναισθηματικότητά τους και ανοίγει νέους δρόμους στη σκέψη τους¹⁶⁶.

Γιορτές γενικού περιεχομένου

Ο Εορτασμός για τη Λήξη του Σχολικού Έτους σηματοδοτεί το τέλος των μαθημάτων και την έναρξη της καλοκαιρινής περιόδου, μιας περιόδου ξεκούρασης και χαλάρωσης τόσο για τους μαθητές, όσο και για τους εκπαιδευτικούς. Η εκδήλωση αυτή αποκτά βαρύνουσα σημασία στις συνειδήσεις των μαθητών, καθώς για πρώτη φορά το σχολείο ανοίγει τις πόρτες του, υποδέχεται γονείς, συγγενείς, φίλους, εκπροσώπους της τοπικής αυτοδιοίκησης και περιμένει το χειροκρότημα επιβράβευσης, όχι μόνο για το καλλιτεχνικό θέαμα που προσφέρει, αλλά και για τη συνολική προσπάθεια μιας

¹⁶⁶ Μπετελχάιμ, Μ. (1995), *Η γοητεία των παραμυθιών. Μια ψυχαναλυτική προσέγγιση*, Αθήνα: Γλάρος, σσ. 161-163

ολόκληρης χρονιάς¹⁶⁷. Ο κοινός σκοπός για την παρουσίαση μιας ολοκληρωμένης καλλιτεχνικής δημιουργίας, αλλά και ο ευχάριστος χαρακτήρας της εκδήλωσης, δημιουργεί τις κατάλληλες συνθήκες ώστε να βελτιωθούν οι σχέσεις μεταξύ των μαθητών, αλλά και οι σχέσεις σχολείου και οικογένειας. Παράλληλα, οι μαθητές αισθάνονται σημαντικά μέλη της κοινότητας, μαθαίνουν να συνεργάζονται και να λειτουργούν ως ένα αδιάσπαστο σύνολο.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφέρουμε ότι στην εκδήλωση λήξης της σχολικής χρονιάς συμμετέχουν όλες οι τάξεις του σχολείου. Έτσι, συχνά, το τελικό αποτέλεσμα φαίνεται ασύνδετο και αποσπασματικό. Η κάθε τάξη προετοιμάζει και παρουσιάζει το δικό της δρώμενο, το οποίο όμως δεν έχει καμία θεματολογική ή νοηματική συνοχή με τα υπόλοιπα. Για το λόγο αυτό, ιδιαίτερη βαρύτητα αποκτά η συνεργασία των εκπαιδευτικών των διαφορετικών τάξεων, ώστε οι εκδηλώσεις αυτές να αποκτήσουν ενιαίο χαρακτήρα, να ακολουθούν την ίδια στοχοθεσία και να κινούνται πάνω σε συγκεκριμένους θεματολογικούς άξονες. Μόνο μέσα από τη δημιουργική συνεργασία και την ουσιαστική επικοινωνία των εκπαιδευτικών, μπορούμε να οδηγηθούμε σε καλαίσθητες εκδηλώσεις με αξιόλογο περιεχόμενο. Παράλληλα, οι μαθητές, ακολουθώντας το πρότυπο των δασκάλων τους, καλλιεργούν τις συναισθηματικές και κοινωνικές τους δεξιότητες, μαθαίνουν να συνεργάζονται και να αξιοποιούν τις γνώσεις και τις ικανότητες των άλλων¹⁶⁸.

Σε ότι αφορά τις εκδηλώσεις που πραγματοποιούνται για τις υπόλοιπες γιορτές αυτής της κατηγορίας, εκ πρώτης όψεως θα λέγαμε πως το περιεχόμενο τους δεν φαίνεται να παρουσιάζει μεγάλη συνάφεια με το αντικείμενο που μελετά η παρούσα εργασία. Παρόλα αυτά, όπως ήδη αναφέρθηκε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, όλες οι ημέρες αναφοράς μπορούν να αποκτήσουν κοινωνική διάσταση και να λειτουργήσουν ενισχυτικά στην ενδυνάμωση της κοινωνικής συνείδησης των μαθητών. Έτσι, η εκδήλωση για την Παγκόσμια Ημέρα Διατροφής μπορεί να στοχεύει στην υιοθέτηση υγιεινών διατροφικών συνηθειών, αλλά και στη διερεύνηση των αιτιών που οδηγούν ένα μεγάλο ποσοστό του πλανήτη ζει στο όριο της πείνας, η Παγκόσμια Ημέρα Παιδικού Βιβλίου, μπορεί να αποτελέσει μια ευκαιρία για καλλιέργεια της φιλαναγνωσίας των μαθητών αλλά και

¹⁶⁷ Γραμματάς, Θ. & Τζαμαργιάς, Τ. (2011), *ό.π.*, σ. 339-342

¹⁶⁸ Berry, Daughtrey & Wieder (2009), Collaboration: Closing the Effective Teaching Gap, Center for Teaching Quality (CTQ), ERIC (17/4/2012)

διερεύνησης των αιτιών που ακόμα και στις μέρες μας υπάρχει αξιοσημείωτο ποσοστό αναλφαριθμητισμού, κ.λ.π. Μέσα από αυτή την διττή προσέγγιση, οι μαθητές αντιλαμβάνονται τις διαφορετικές παραμέτρους του ίδιου θέματος, οξύνουν την κριτική τους ικανότητα και έρχονται αντιμέτωποι με παγκόσμια ηθικά διλήμματα. Αναλαμβάνουν τις ευθύνες που τους αναλογούν, διαμορφώνουν στάσεις και υιοθετούν συμπεριφορές με στόχο να συμβάλουν στη δημιουργία ενός καλύτερου κόσμου, με λιγότερα άλυτα προβλήματα.

Στην ίδια λογική μπορεί να κινηθεί και η εκδήλωση για τη Διεθνή Ημέρα της Μητέρας. Στην εκδήλωση αυτή, πέρα από το ρόλο και την προσφορά της μητέρας στο παιδί και την οικογένεια, παράλληλα, μπορεί να διερευνηθεί η θέση της σύγχρονης γυναίκας-μητέρας στην πατριαρχική οικογένεια ή οι δυσκολίες που ενδέχεται να αντιμετωπίζει μία μητέρα ως γονέας μονογονεϊκής οικογένειας. Κείμενα όπως *«Τα σταφύλια της οργής»* του Τζον Στάινμπεκ, *«Και ο Θεός έπλασε τη Μητέρα»* του Πάουλο Κοέλιο, *«Ο καυκασιανός κύκλος με την κιμωλία»* και *«Η μάνα»* του Μπέρτολντ Μπρέχτ, κ.ά. προσφέρονται για περεταίρω διερεύνηση από τους μαθητές, για διακειμενικές συνθέσεις ή για δραματοποιήσεις αποσπασμάτων.

Αφορμή για την οργάνωση εορταστικών εκδηλώσεων στο χώρο του σχολείου αποτελεί, επίσης, η Παγκόσμια Ημέρα Ποίησης, η Παγκόσμια Ημέρα Χορού, η Παγκόσμια Ημέρα Θεάτρου και η Παγκόσμια Ημέρα Φωτογραφίας. Η οργάνωση μιας εκδήλωσης με απαγγελίες ποιημάτων των παιδιών, αλλά και επώνυμων ποιητών, χορευτικών και θεατρικών δρωμένων, εκθέσεων φωτογραφίας, ζωγραφικής και γλυπτικής βοηθούν τους μαθητές να έρθουν σε επαφή με τις καλλιτεχνικές αξίες και τα καλλιτεχνικά δημιουργήματα της χώρας τους, αλλά και άλλων πολιτισμών.

Οι τέχνες διδάσκουν στα παιδιά να αναγνωρίζουν τις ποιοτικές σχέσεις και διαφορές και να αντιμετωπίζουν κριτικά τις δικές τους αντιλήψεις, αξίες και παραδοχές. Μαθαίνουν να κρίνουν, να συγκρίνουν και να ευαισθητοποιούνται ως προς το αισθητικό αποτέλεσμα του τελικού δημιουργήματος. Η αξιοποίηση των διαφορετικών μορφών τέχνης αποδεικνύεται ισχυρό εργαλείο ενδυνάμωσης της κοινωνικής συνείδησης, αφού *«η εμπλοκή με την καλλιτεχνική διαδικασία αλλά και η αισθητική εμπειρία συναρτώνται με τη συνειδητοποίηση της ελευθερίας αλλά και την ταυτόχρονη ανάληψη ευθύνης. Η ενασχόληση με την τέχνη διδάσκει στους μαθητές να δρουν όχι καθ' υπόδειξιν ή επί τη βάση*

δεδομένων κανόνων αλλά κρίνοντας τους υπάρχοντες κανόνες, αναθεωρώντας τους, μαθαίνοντας να επιλέγουν και να επινοούν»¹⁶⁹.

Γιορτές τοπικού χαρακτήρα

Όπως λειτουργούν οι παραδόσεις, τα ήθη και τα έθιμα μιας περιοχής στην καλλιέργεια της συλλογικής ταυτότητας, με τον ίδιο ακριβώς τρόπο λειτουργεί και η γνωριμία με την τοπική ιστορία και την ανάδειξη των ιδιαιτεροτήτων της τοπικής κοινωνίας, μέσα στην οποία οι μαθητές ζουν την καθημερινότητά τους. Η επεξεργασία πηγών οι οποίες μπορεί να βρίσκονται ακόμα και στα συρτάρια του σπιτιού τους, είναι μία μέθοδος μάθησης που ενισχύει την αυτενέργεια των μαθητών, τους μετατρέπει σε μικρούς ερευνητές και τους εφοδιάζει με απαραίτητες δεξιότητες και ικανότητες που πρέπει να έχουν καλλιεργήσει ως αυριανοί πολίτες. Η προετοιμασία ενός σχετικού θεατροπαιδαγωγικού Προγράμματος ή ενός παραστατικού project που θα καταλήξει στην παρουσίαση μιας καλλιτεχνικής εκδήλωσης στο σχολείο, μπορεί να περιλαμβάνει τέτοιες ερευνητικές, διεπιστημονικές και συνεργατικές εργασίες. Η αξιοποίηση και η επεξεργασία διαφορετικών πηγών, η δραματοποίηση λογοτεχνικών κειμένων, η δημιουργία διασκευών και διακειμενικών συνθέσεων μπορούν να οδηγήσουν σε εκδηλώσεις με μεγάλο ενδιαφέρον, όπου το τοπικό συνομιλεί με το εθνικό και το διεθνές. Με τον τρόπο αυτό, οι μαθητές αποκτούν ικανότητες κρίσης, σύγκρισης, ανάλυσης και ταξινόμησης των πληροφοριών, ενώ ταυτόχρονα, μέσω της συναισθηματικής εμπλοκής τους με τα τοπικά ιστορικά γεγονότα και τις τοπικές αφηγήσεις, ενισχύεται το αίσθημα του *ανήκειν* στην κοινότητα¹⁷⁰.

Ειδικά σε ότι αφορά τους μαθητές που ζουν σε επαρχίες, οι εκδηλώσεις αυτές μπορούν να πραγματοποιηθούν σε χώρους εκτός σχολείου, που σχετίζονται με τα συγκεκριμένα εορταστικά γεγονότα και παρουσιάζουν αρχαιολογικό και ιστορικό ενδιαφέρον. Χωρίς, βέβαια, να αποκλείεται τέτοιοι χώροι να υπάρχουν και στις μεγάλες πόλεις της χώρας. Η επαφή με τα καλλιτεχνικά, αρχιτεκτονικά, επιστημονικά έργα του παρελθόντος του κάθε τόπου δίνει την ευκαιρία στους μαθητές να αντιληφθούν τον τρόπο που ξετυλίγεται το

¹⁶⁹ Βάος, Α. & Μουρίκη, Α. (2008), Η εικαστική παιδεία ως τόπος στοχασμού και συγκρότησης κοινωνικής συνείδησης, στο Στ. Μπαλιάς [επιμ.] *Ενεργός Πολίτης και Εκπαίδευση*, Αθήνα: Παπαζήση, σ.63

¹⁷⁰ Κυπριανός, Π. (2008), Αυτενέργεια στη σχολική τάξη και ενεργός πολίτης, στο. Σ. Μπαλιάς [επιμ.] *Ενεργός Πολίτης και Εκπαίδευση*, Αθήνα: Παπαζήση, σσ. 192-193

νήμα της ιστορίας και του πολιτισμού, ενώ παράλληλα προσδίδει στην ιστορική εμπειρία έναν κοινωνικό χαρακτήρα, καθιστώντας την περισσότερο άμεση και ζωντανή¹⁷¹.

Ξεχωριστή μνεία θα πρέπει να γίνει για την επέτειο της Εργατικής Πρωτομαγιάς, ημέρα ορόσημο για τους αγώνες της εργατικής τάξης. Ο έντονος κοινωνικός και λαϊκός χαρακτήρας της συγκεκριμένης επετείου αλλά και το πλούσιο λογοτεχνικό υλικό που προσφέρει («*Μέρα Μαγίου που μίσεψες*» και ο «*Επιτάφιος*» του Γιάννη Ρίτσου, «*Μοιρολόι για ένα νεκρό*» του Τάσου Λειβαδίτη, «*Εμείς οι εργάτες*» του Κωστή Παλαμά, «*Ο μεταξοσκώληκας*» του Μίλος Ματσόουρεκ σε μετάφραση Σπύρου Τσακνιά, κ.ά.) μπορεί να οδηγήσει στην ευαισθητοποίηση και η ενημέρωση των μαθητών για την διεκδίκηση εργασιακών δικαιωμάτων και ευνοϊκότερων συνθηκών εργασίας. Η οργάνωση ενός θεατρικού δρωμένου ή μίας έκθεσης φωτογραφίας, το ανέβασμα μιας θεατρικής παράστασης, η απαγγελία ποιημάτων, η προβολή ντοκιμαντέρ, η ανάγνωση λογοτεχνικών αποσπασμάτων, μπορούν να συμβάλουν στην επίτευξη του παραπάνω στόχου.

4.2. Το περιεχόμενο των εκδηλώσεων

Ο εκπαιδευτικός που αναλαμβάνει την οργάνωση μιας πολιτιστικής εκδήλωσης στο σχολείο, πέρα από την αποσαφήνιση των παιδαγωγικών μηνυμάτων, τη θέση συγκεκριμένων στόχων και τη διερεύνηση των διαφορετικών κοινωνικών, πολιτικών, οικονομικών και ιστορικών παραμέτρων της εκάστοτε εορταστικής επετείου, καλείται, σε συνεργασία με τους μαθητές του, να επιλέξει το κατάλληλο περιεχόμενο, μέσα από μια ευρεία ποικιλία διαθέσιμων κειμένων. Λαμβάνοντας υπόψη του τη δυναμική της ομάδας του, τους αρχικούς του στόχους και την προσληπτική ικανότητα του κοινού στο οποίο απευθύνεται η εκδήλωση, ο εκπαιδευτικός αποφασίζει αν θα αξιοποιήσει το θεατρικό έργο ενός επώνυμου συγγραφέα, αν θα αναθέσει στους μαθητές να συνθέσουν ένα νέο δραματικό κείμενο, αν θα προχωρήσει σε δραματοποίηση ενός μη δραματικού κειμένου, σε μία διασκευή ή σε μία διακειμενική σύνθεση με στόχο την ενδυνάμωση της κοινωνικής τους συνείδησης, την ανάπτυξη των κοινωνικών και οργανωτικών τους δεξιοτήτων, την πνευματική και καλλιτεχνική τους καλλιέργεια.

¹⁷¹ Λεοντσίνης, Γ. Ν. & Ρεπούση, Μ. (2001), *Η τοπική ιστορία ως πεδίο σπουδής στο πλαίσιο της σχολικής παιδείας*, Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων – Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Αθήνα: Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων, σσ. 11-25.

Προκειμένου οι εορταστικές εκδηλώσεις στο σχολείο να εκπληρώνουν τους παιδαγωγικούς, τους καλλιτεχνικούς και τους κοινωνικούς τους στόχους και ταυτόχρονα να λειτουργούν ως το όχημα με το οποίο οι μαθητές θα μετατραπούν σε ενεργούς πολίτες, με ισχυρή βούληση και ενεργοποιημένη κοινωνική συνείδηση, ο εκπαιδευτικός δεν θα πρέπει να εγκλωβιστεί σε παρωχημένα κείμενα που δεν έχουν καμία συνάφεια με το σήμερα και προβάλλουν ήθη και αξίες άλλων εποχών, μόνο και μόνο επειδή είναι «δοκιμασμένα». Αντίθετα, οφείλει να επιλέξει ή να δημιουργήσει εκ νέου ένα κείμενο με υψηλή αισθητική ποιότητα και καλλιτεχνική αξία, με κατανοητή γλώσσα, συναρπαστική υπόθεση, έντονη σκηνική εικονοποιία, συγκρούσεις, παύσεις, έντονες καταστάσεις, γρήγορο ρυθμό και χιούμορ, το οποίο εντάσσεται στον κύκλο ενδιαφερόντων των μαθητών¹⁷², εξυπηρετεί τους στόχους της σύγχρονης εκπαίδευσης και είναι ικανό να αποτελέσει έναυσμα για κοινωνική ευαισθητοποίηση και δράση.

Δραματικά κείμενα επώνυμων συγγραφέων

Το δραματικό κείμενο είναι ένα είδος λογοτεχνικής δημιουργίας με συγκεκριμένα ειδολογικά χαρακτηριστικά. Εμπεριέχει το στοιχείο της «θεατρικότητας», δηλαδή τη δυνατότητα να παρασταθεί σκηνικά μπροστά σε ένα κοινό θεατών, και όχι απλώς να αναγνωσθεί από ένα κοινό αναγνωστών, όπως όλα τα άλλα είδη λογοτεχνικών κειμένων¹⁷³. Η βιβλιογραφία δραματικών κειμένων που απευθύνονται σε ανήλικο κοινό είναι πλούσια και παρέχει τη δυνατότητα στον εκπαιδευτικό να επιλέξει, μέσα από μία ευρεία ποικιλία θεμάτων, το ιδανικότερο κείμενο για την εκάστοτε περίπτωση. Ξεκινώντας από την αρχαιοελληνική γραμματεία, το λαϊκό πολιτισμό και τη σύγχρονη πραγματικότητα, τα δραματικά κείμενα επώνυμων συγγραφέων μπορούν να αποτελέσουν μία ασφαλή επιλογή για τον εκπαιδευτικό, καθώς μπορούν να αξιοποιηθούν ως έχουν, ύστερα από ελάχιστες τροποποιήσεις και προσαρμογές (πολλαπλασιασμός ρόλων, προσθήκη αφηγητή, περικοπή μακροσκελών σκηνών, κ.ά.)¹⁷⁴. Οι συγγραφείς δραματικών κειμένων για ανήλικους θεατές συγγράφουν θεατρικά έργα έχοντας στο μυαλό τους μια πολύ συγκεκριμένη εικόνα για το παιδί-αποδέκτη, για τον «εγγεγραμμένο» ανήλικο θεατή. Έτσι, συχνά, ο ανήλικος θεατής αντιμετωπίζεται ως ένας «αιώνιος άνηβος», ο οποίος πρέπει «προστατευτεί» από τον σκληρό κόσμο των ενηλίκων. Η επιλογή του εκπαιδευτικού, λοιπόν, θα πρέπει να γίνεται με προσοχή, καθώς τα

¹⁷² Γραμματάς, Θ. (2007), *ό.π.*, σσ. 33-35

¹⁷³ Γραμματάς, Θ. (1999), *ό.π.*, σ. 99

¹⁷⁴ Γραμματάς, Θ. (2007), *ό.π.*, σ. 37

δραματικά κείμενα τα οποία ωραιοποιούν την πραγματικότητα και χαρακτηρίζονται από έντονο διδακτισμό δεν επιτρέπουν στους μαθητές να έρθουν αντιμέτωποι με τα σύγχρονα κοινωνικά, οικονομικά, οικολογικά ζητήματα, αλλά ούτε και να συμμετέχουν στα σκηνικά διαδραματιζόμενα¹⁷⁵. Έργα όπως το «Αυτός που λέει ναι και αυτός που λέει όχι» του Μπέρτολτ Μπρεχτ, «Ο Πεταλουδόσαυρος» του Ευγένιου Τριβιζά, «Η Ντενεκεδούπολη» της Ευγενίας Φακίνου, «Ματίας ο πρώτος» της Άλκης Ζέη, «Το αγόρι με τη βαλίτσα» του Μάικ Κένι, «Ο Μορμόλης» του Ράινερ Χάχφελντ, κ.ά., παρουσιάζουν ενδιαφέροντα στοιχεία τα οποία μπορούν να αξιοποιηθούν από τον εκπαιδευτικό, ώστε οι μαθητές να μην παραμένουν παθητικοί αποδέκτες του θεάματος, αλλά να ενεργοποιούνται και να αμβλύνουν τον τρόπο σκέψης τους.

Διασκευές θεατρικών έργων

Η διασκευή ενός θεατρικού έργου είναι η παραγωγή ενός νέου κειμένου με καλλιτεχνική αυταξία, το οποίο έχει προέλθει από τον μετασχηματισμό ενός προγενέστερου λογοτεχνικού έργου¹⁷⁶. Ο συγγραφέας που αναλαμβάνει να διασκευάσει ένα θεατρικό έργο που αρχικά απευθυνόταν σε ενήλικους θεατές, ώστε αυτό να μπορεί να παρασταθεί μπροστά σε ένα νεανικό κοινό, διατηρεί αναλλοίωτα τα δομικά και μορφολογικά χαρακτηριστικά του πρωτότυπου έργου, όπως για παράδειγμα ο μύθος, η δράση, η πλοκή, οι δραματικές καταστάσεις και επιλέγει συνειδητά να τροποποιήσει τα στοιχεία αυτά που δεν ανταποκρίνονται στις προσληπτικές δυνατότητες και προσδοκίες του νέου του κοινού, αντικαθιστώντας μορφολογικά δεδομένα, αποκρύπτωντας συγκεκριμένες φράσεις, λέξεις και εικόνες και μετακινώντας, προσθέτοντας ή παραλείποντας σκηνές και δεδομένα¹⁷⁷.

Πολλά αρχαιοελληνικά δράματα, αλλά και έργα του νεότερου παγκόσμιου θεάτρου έχουν διασκευαστεί, με περισσότερη ή λιγότερη επιτυχία, και έχουν ενταχθεί στο δραματολόγιο για ανήλικους θεατές. Όπως είναι φανερό, οι διασκευές λειτουργούν διαμεσολαβητικά ανάμεσα στα κλασικά κείμενα και στους ανήλικους θεατές, καθώς η απόδοση του αρχικού κειμένου γίνεται με τρόπο τέτοιο ώστε να είναι περισσότερο κατανοητό και

¹⁷⁵ Γραμματάς, Θ. (2009), *ό.π.*, σσ. 367-374

¹⁷⁶ Γραμματάς, Θ. (2006), Δραματουργικές τεχνικές και κώδικες του θεάτρου σε διασκευές κλασικών έργων για ανήλικους θεατές, στο Γραμματάς, Θ. [επιμ.] *Διασκευές έργων του Σαίξπηρ για παιδιά και νέους. Θέατρο – Λογοτεχνία*, Αθήνα: Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου, σ. 16

¹⁷⁷ Γραμματάς, Θ. (2013), Διασκευή θεατρικού Έργου, στο Γραμματάς, Θ. [επιμ.], *ό.π.*, σσ. 16-22

προσιτό στο ανήλικο κοινό, το οποίο διαφορετικά θα αδυνατούσε να το παρακολουθήσει. Έτσι, οι ανήλικοι θεατές έρχονται σε επαφή με τα καλλιτεχνικά αριστουργήματα του ελληνικού και του παγκόσμιου θεάτρου και αποκτούν ουσιαστική παιδεία και αισθητική καλλιέργεια¹⁷⁸.

Ο εκπαιδευτικός έχει τη δυνατότητα να επιλέξει ανάμεσα σε μία πληθώρα διασκευών για ανήλικο κοινό, όπως για παράδειγμα η *«Λυσιστράτη»* του Αριστοφάνη σε διασκευή της Στελλας Ζόμπολα, η *«Ειρήνη»* του Αριστοφάνη σε διασκευή της Σοφίας Ζαραμπούκα, η *«Τρικυμία»* του Ουίλιαμ Σαίξπηρ σε διασκευή της Βίλης Σωτηροπούλου, *«Ο κύκλος με την κιμωλία»* του Μπέρτολντ Μπρεχτ σε διασκευή του Γιάννη Καλατζόπουλου, κ.ά., αλλά και να προχωρήσει στη συγγραφή μιας δικής του διασκευής, αξιοποιώντας τη δυναμική της ομάδας του, διεγείροντας τη φαντασία και το ενδιαφέρον τόσο των θεατών, όσο και των μικρών ηθοποιών.

Δραματοποιήσεις

Ως δραματοποίηση θεωρούμε τη μεταγραφή ενός μη δραματικού κειμένου (αφηγηματικού ή άλλου κειμένου) σε δραματικό, με τρόπο τέτοιο ώστε αυτό να μπορέσει να παρασταθεί σκηνικά¹⁷⁹. Η δραματοποίηση αποτελεί ένα ενδιάμεσο στάδιο ανάμεσα στο θεατρικό παιχνίδι και τη θεατρική παράσταση, καθώς αφενός διαθέτει έναν παιγνιώδη χαρακτήρα, αξιοποιεί τον αυθορμητισμό και τον αυτοσχεδιασμό και αφετέρου στηρίζεται σε μία συγκεκριμένη υπόθεση με δρώντες και χαρακτήρες, περιορίζοντας, έτσι, το στοιχείο του «απροόπτου»¹⁸⁰. Οι μαθητές, με την καθοδήγηση του εκπαιδευτικού, αξιοποιούν τις τεχνικές του δράματος (διάλογος, δράση κ.τ.λ.) και του θεάτρου (ρόλος, κίνηση, χώρος, κ.ά.) και οδηγούνται στη θεατρική απόδοση ενός παραμυθιού, ενός μυθιστορήματος, ενός ποιήματος, αλλά και αποσπασμάτων της διδακτέας ύλης. Μέσα από ένα εργαστήριο γραφής στο οποίο μπορεί να συμμετέχει όλη η τάξη, μπορούμε να καταλήξουμε σε ένα ολοκληρωμένο δραματικό κείμενο, το οποίο ύστερα από κατάλληλη προετοιμασία και αρκετές πρόβες, μπορεί να παρασταθεί σκηνικά στο πλαίσιο μιας πολιτιστικής εκδήλωσης στο σχολείο¹⁸¹.

¹⁷⁸ Γραμματάς, Θ. (2007), *ό.π.*, σ. 38

¹⁷⁹ Γραμματάς, Θ. (2001), *ό.π.*, σσ. 46-47

¹⁸⁰ Γραμματάς, Θ. (2007), *ό.π.*, σ. 40

¹⁸¹ Γραμματάς, Θ. (2014), *ό.π.*, σ. 579

Ο εκπαιδευτικός, αξιοποιώντας τις αρχές της διαθεματικής και μαθητοκεντρικής διδασκαλίας, εμπλέκει βιωματικά τους μαθητές στη γνώση, ανανεώνει τις εκπαιδευτικές του μεθόδους, ενισχύει τη συμμετοχικότητα και εξασφαλίζει την κοινωνικοποίηση των μαθητών του¹⁸². Πέρα, όμως, από την παιδαγωγική της αξία, η δραματοποίηση προσφέρει την ευκαιρία στους μαθητές να έλθουν σε επαφή με λογοτεχνικά κείμενα υψηλής καλλιτεχνικής αξίας, να συσχετίσουν τα ήθη και τα έθιμα του κειμένου με την εποχή συγγραφής του, να επεξεργαστούν τις σχέσεις που αναπτύσσονται ανάμεσα στους ήρωες, να εντοπίσουν τα στοιχεία των διαφορετικών χαρακτήρων των έργων, να δοκιμάσουν και να παρατηρήσουν την προσωπική δράση των άλλων και να αξιολογήσουν τη συμπεριφορά των ρόλων και τις συνέπειές τους¹⁸³. Με τον τρόπο αυτό, οι μαθητές αποκτούν δημιουργική και συνδυαστική σκέψη και ενισχύουν την ενσυναισθητική τους ικανότητα.

Διακειμενικές συνθέσεις

Η διακειμενική σύνθεση αποτελεί μία σύγχρονη μορφή δραματικού κειμένου το οποίο έχει άμεσες αναφορές, τόσο σε άξονα βάθους (περιεχόμενο) όσο και σε άξονα επιφάνειας (μορφή), σε παλιότερα έργα και μύθους. Πρόκειται για τη δημιουργική ένωση στοιχείων από διαφορετικά είδη, εποχές και συγγραφείς¹⁸⁴. Η διακειμενική σύνθεση δεν αποτελεί μια διαδικασία μίμησης, αλλά γόνιμη αφομοίωση στοιχείων προγενέστερων κειμένων. Έργα της παγκόσμιας λογοτεχνίας και δραματοουργίας, αλλά και αρχαίοι μύθοι, αποτελούν πηγή έμπνευσης για πολλούς Έλληνες και ξένους συγγραφείς που δε διστάζουν να μεταποιήσουν τις ιστορίες του παρελθόντος, εντάσσοντάς τες στη δική τους κοινωνικό-πολιτική πραγματικότητα. Αυτός ο δυναμικός διάλογος που αναπτύσσεται ανάμεσα στο «τώρα» και στο «τότε», στο «εδώ» και στο «εκεί», δημιουργεί τις συνθήκες για την παραγωγή νέων έργων, τα οποία αν και φέρουν κάτι από την αίγλη των προγόνων τους, ταυτόχρονα αποτελούν πρωτότυπες δημιουργίες με αυτόνομη καλλιτεχνική υπόσταση.

Τέτοιες διακειμενικές συνθέσεις που απευθύνονται σε κοινό ανήλικων θεατών έχουν επιχειρήσει πολλοί σκηνοθέτες και συγγραφείς όπως για παράδειγμα η Ξένια Καλογεροπούλου με τον «Οδυσσεβάχ», ο Δημήτρης Ποταμίτης με τις «Ιστορίες του

¹⁸² Παπαδόπουλος, Σ. (2010), *ό.π.*, σ. 122

¹⁸³ Παπαδόπουλος, Σ. (2010), *ό.π.*, σ. 121

¹⁸⁴ Γραμματάς, Θ. (2007), *ό.π.*, σ. 42

Παππού Αριστοφάνη» του Δημήτρη Ποταμίτη, ο Γιάννης Καλατζόπουλος με το «Ρωμαίος+Ιουλιέτα (σαν το σκύλο με τη γάτα)», η Στέλλα Μιχαηλίδου με το «Περπατώ εις το δάσος», κ.ά. Ο εκπαιδευτικός που θα αναλάβει την προετοιμασία μιας πολιτιστικής εκδήλωσης στο σχολείο μπορεί να δοκιμάσει μία τέτοια σύνθεση, διασκευάζοντας σκηνές από θεατρικά έργα ή δραματοποιώντας λογοτεχνικά κείμενα. Ο ρόλος του είναι ιδιαίτερα σημαντικός, καθώς οφείλει να καθοδηγήσει την ομάδα του, να βοηθήσει και να επέμβει όπου κρίνεται απαραίτητο, έτσι ώστε τα «δανεικά» στοιχεία να μην φαίνονται ασύνδετα μεταξύ τους, αλλά, αντίθετα, να δημιουργηθεί ένα νέο δραματικό κείμενο με ενότητα και λογική συνοχή¹⁸⁵.

Ξεκινώντας από την επιλογή του θέματος, ο εκπαιδευτικός καλείται να προσδιορίσει επακριβώς την οπτική κάτω από την οποία θα προσεγγίσει το ιστορικό, θρησκευτικό ή κοινωνικό γεγονός της εκδήλωσης. Δίνοντας έναν συγκεκριμένο τίτλο, που δεν επιτρέπει τους πλατειασμούς και τις γενικεύεις και αναζητώντας υλικό από λογοτεχνικά κείμενα, θεατρικά έργα, προσωπικές μαρτυρίες, δημοσιογραφικά αλλά και επιστημονικά κείμενα, σε συνεργασία με τους μαθητές του, επιλέγει συγκεκριμένα αποσπάσματα, δημιουργεί τις βασικές ενότητες και το σενάριο και ορίζει τους διαφορετικούς ρόλους¹⁸⁶.

Όπως φαίνεται, η διακειμενική σύνθεση φαίνεται ιδανική επιλογή για τον εκπαιδευτικό, καθώς καλύπτει πλήρως τους παιδαγωγικούς και καλλιτεχνικούς στόχους των σύγχρονων πολιτιστικών εκδηλώσεων στο σχολείο. Ο διαχρονικός διάλογος ανάμεσα σε διαφορετικούς πολιτισμούς και εποχές μπορεί να αναδείξει, να εμπλουτίσει και να εκσυγχρονίσει το μήνυμα των θρησκευτικών, εθνικών και άλλων επετείων, έτσι ώστε το τελικό θέαμα να ανταποκρίνεται στα ενδιαφέροντα και στις ανάγκες των συμμετεχόντων, αλλά και των θεατών. Οι μαθητές έρχονται σε επαφή με κορυφαία λογοτεχνικά κείμενα, συνειδητοποιούν τα μηνύματα και τις αξίες τους, ενώ παράλληλα αναπτύσσουν τη φαντασία και τη δημιουργικότητά τους¹⁸⁷.

¹⁸⁵ Γραμματάς, Θ. (2007), *ό.π.*, σ.46

¹⁸⁶ Γραμματάς, Θ. (2013), Διακειμενική σύνθεση, στο Θ. Γραμματάς [επιμ.], *ό.π.*, σσ. 8-14

¹⁸⁷ Γραμματάς, Θ. (2014), *ό.π.*, σ.112

Επίλογος

Η εκπαίδευση ξεκινά με ορίζοντά τον άνθρωπο και την κοινωνία. Δεν είναι δυνατόν να έχουμε μία εκπαίδευση αποκομμένη από τη σύγχρονη πραγματικότητα, που δεν αφουγκράζεται το παρόν και δεν επιδιώκει να ανταπεξέλθει στις ανάγκες και τις αναζητήσεις των ανθρώπων. Το σχολείο, ως φορέας κοινωνικοποίησης και αγωγής, λειτουργεί αφενός ως παράγοντας αναπαραγωγής της κοινωνίας και αφετέρου ως δομή ικανή να διαμορφώνει προσωπικότητες έτοιμες να λάβουν αποφάσεις, να αναλάβουν ευθύνες, να λειτουργήσουν συλλογικά για την επίτευξη κοινών στόχων, να συνδιαλέγονται και να επιχειρηματολογούν, να αναδιαμορφώνουν και να μετασχηματίζουν τις κοινωνικές δομές που υπολειτουργούν.

Τα σύγχρονα δεδομένα, πέρα από την ανάγκη για συνύπαρξη με τους άλλους ανθρώπους, μας φέρνουν μπροστά στον επαναπροσδιορισμό σκέψεων, στάσεων και αντιλήψεων. Κάθε άνθρωπος, με την ξεχωριστή του ταυτότητα και τη διαφορετική του αντίληψη για τον κόσμο, αποτελεί μέρος ενός ευρύτερου συνόλου, το οποίο πρέπει να πάψει να αντιμετωπίζει ανταγωνιστικά. Αντίθετα, θα πρέπει να μάθει να αξιοποιεί αυτή τη διαφορετικότητα, ώστε να εξασφαλίζεται η αρμονική συμπίεση και η συλλογική πρόοδος.

Υπό το πρίσμα της βιωματικής, παιδοκεντρικής εκπαίδευσης, αλλά και της διαπολιτισμικής αγωγής, οι πολιτιστικές εκδηλώσεις στο ελληνικό σχολείο αποδεικνύονται το καταλληλότερο μέσο προκειμένου να επιτευχθούν οι γενικοί της σκοποί. Η αξιοποίηση του θεάτρου και των άλλων τεχνών, η πολυποίκλη θεματολογία, η ομαδοσυνεργατική εργασία και η ανάληψη καθηκόντων και πρωτοβουλιών, μπορεί να ενδυναμώσει την κοινωνική συνείδηση των μαθητών και να τους ευαισθητοποιήσει σχετικά με τα σημαντικά κοινωνικά, πολιτικά, οικονομικά, πολιτιστικά ζητήματα της επικαιρότητας.

Ωστόσο, η χρήση των πολιτιστικών εκδηλώσεων ως εργαλείο κοινωνικής και πολιτικής διαπαιδαγώγησης αποτελεί πραγματική πρόκληση για τους εκπαιδευτικούς του σύγχρονου Δημοτικού Σχολείου. Ο περιορισμένος χρόνος που διαθέτουν, η ελλιπής εκπαίδευση και επιμόρφωση, οι ελάχιστες ελευθερίες και πρωτοβουλίες που δίνονται σε εκπαιδευτικούς και μαθητές, η προσκόλληση σε παρωχημένες εκπαιδευτικές μεθόδους και η «σιγουριά» των παραστάσεων προηγούμενων ετών, οδηγεί τους εκπαιδευτικούς

στο να μη δίνουν την απαιτούμενη βαρύτητα στην προετοιμασία των σχολικών γιορτών, οι οποίες συχνά αντιμετωπίζονται επιπόλαια και διεκπεραιωτικά και στερούνται καλλιτεχνικής και παιδαγωγικής αξίας.

Φυσικά, ακόμα και αν οι εκδηλώσεις στο σχολείο αποτελέσουν προϊόντα πραγματικού πολιτισμού, δεν μπορούμε σε καμία περίπτωση να είμαστε βέβαιοι πως θα εξασφαλίσουν την ενδυνάμωση της κοινωνικής συνείδησης των μαθητών. Η κοινωνική ευθύνη, η προσφορά, η συνεργασία, η αλληλεγγύη, η υπέρβαση του ατομικισμού και ο δημοκρατικός τρόπος σκέψης δεν αποτελούν συγκεκριμένα γνωστικά αντικείμενα που μπορούν να διδαχθούν σε μερικές διδακτικές ώρες. Αντίθετα, πρόκειται για έναν νέο τρόπο ζωής, ο οποίος πρώτα από όλα θα πρέπει να έχει υιοθετηθεί από τους ίδιους τους εκπαιδευτικούς και να διαπερνά όλες τις δραστηριότητες που λαμβάνουν χώρα στο σχολείο.

Η παρούσα εργασία καταπιάνεται με τη μελέτη βιβλιογραφικών πηγών και βεβαιώνει την περιορισμένη έκταση επιστημονικών μελετών σχετικών με το υπό διαπραγμάτευση θέμα. Δίνει μια γενική εικόνα και εκτίμηση και προτείνει το συγκεκριασμό τέχνης και κοινωνικής ευαισθητοποίησης, δίνοντας στην εκπαίδευση ευκαιρίες για θετικότερα αποτελέσματα στη διαμόρφωση ενεργών πολιτών με κριτική ικανότητα και ελεύθερη βούληση. Ελπίζουμε να αποτελέσει την αφετηρία για περεταίρω διερεύνηση με εφαρμογή στη σχολική τάξη, όπου τα αποτελέσματα μιας τέτοιας παρέμβασης θα ήταν απτά και μετρήσιμα.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία

- ❖ Αναγνωστόπουλος, Β. Δ. (1991), *Η ελληνική παιδική λογοτεχνία κατά την μεταπολεμική περίοδο (1945-1958)*, Αθήνα: Καστανιώτης
- ❖ Αντωνόπουλος, Α. (1947), *Οδηγός δια την διοργάνωσιν των σχολικών εορτών και ομιλιών*, Πάτρα: Αχάιος
- ❖ Βάος, Α. & Μουρίκη, Α. (2008), *Η εικαστική παιδεία ως τόπος στοχασμού και συγκρότησης κοινωνικής συνείδησης*, στο Στ. Μπαλιάς [επιμ.] *Ενεργός Πολίτης και Εκπαίδευση*, Αθήνα: Παπαζήση
- ❖ Βασιλειάδης, Κ. (2016), *Εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη: Ενισχύοντας τη δημοκρατία, τη δικαιοσύνη και την κοινωνική ενσυναίσθηση*, Πρακτικά Πανελλήνιου Συνεδρίου: «Σχολική Βία και Εκφοβισμός», Περιφερειακή Διεύθυνση Α/θμιας και Β/θμιας Εκπαίδευσης Κεντρικής Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 8-10 Απριλίου, σσ. 22-37
- ❖ Βαρζελιώτη, Γ.Κ. (2014) [επιμ.], *Από τη χώρα των κειμένων στο βασίλειο της σκηνης*, Αθήνα: Τμήμα Θεατρικών Σπουδών – Ε.Κ.Π.Α., Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου (26-30 Ιανουαρίου 2011)
- ❖ Βρεττός, Ι. & Καψάλης, Α. (2009), *Αναλυτικά Προγράμματα. Θεωρία, έρευνα και πράξη*, Αθήνα: Ιδιωτική έκδοση
- ❖ Beauchamp, H. (1998), *Τα Παιδιά και το Δραματικό Παιχνίδι*, Αθήνα: Τυπωθήτω
- ❖ Γαβαλά, Δ. (2003), *Το πλαίσιο αναφορά της Διαθεματικότητας*, στο Αγγελάκας, Κ. [επιμ.] *Διαθεματικές προσεγγίσεις της γνώσης στο ελληνικό σχολείο*, Αθήνα: Μεταίχμιο, σσ. 18-39
- ❖ Γεωργογιάννης, Π. (1996), *Θεωρίες της Κοινωνικής Ψυχολογίας*, Αθήνα: Gutenberg, Τόμος 2
- ❖ Γκόλια, Π. (2006) *Εθνική και πολιτική διαπαιδαγώγηση στο ελληνικό δημοτικό σχολείο: ο ρόλος των σχολικών γιορτών*, Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας
- ❖ Γκότοβος, Α. (1997), *Παιδαγωγική Αλληλεπίδραση*, Αθήνα: Gutenberg

- ❖ Γκότοβος, Α., (1984), Παιδαγωγική αλληλεπίδραση και η λογική της ποινής, στο Α. Γκότοβος, Γ. Μαυρογιώργος & Π. Παπακωνσταντίνου [επιμ.], *Κρατική Διδακτική και Εκπαιδευτική Πράξη*, Γιάννενα: Σύγχρονη Εκπαίδευση
- ❖ Γραμματάς, Θ. (2001), *Διδακτική του Θεάτρου*, Αθήνα: Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός
- ❖ Γραμματάς, Θ. (2003), *Θέατρο και Παιδεία*, Αθήνα: Ιδιωτική έκδοση
- ❖ Γραμματάς, Θ. (2004), *Το θέατρο στο σχολείο. Μέθοδοι διδασκαλίας και εφαρμογής*, Αθήνα: Ατραπός
- ❖ Γραμματάς, Θ. (2005), *Θεατρική Παιδεία και Επιμόρφωση των Εκπαιδευτικών*, Αθήνα: Τυπωθήτω
- ❖ Γραμματάς, Θ. (2006), Δραματουργικές τεχνικές και κώδικες του θεάτρου σε διασκευές κλασικών έργων για ανήλικους θεατές, στο Γραμματάς, Θ. [επιμ.] *Διασκευές έργων του Σαίξπηρ για παιδιά και νέους. Θέατρο – Λογοτεχνία*, Αθήνα: Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου, σσ. 13-30
- ❖ Γραμματάς, Θ. (2007), *Η Σχολική Θεατρική Παράσταση. Οδηγός για Εκπαιδευτικούς*, Αθήνα: Ατραπός
- ❖ Γραμματάς, Θ. (2013) [επιμ.], *Εγχειρίδιο Σημειώσεων Θεατρικής Παιδείας για Εκπαιδευτικούς Α΄/ Βάθμιας και Β΄/ Βάθμιας Εκπαίδευσης*, Αθήνα: Πρόγραμμα «ΘΑΛΗΣ» - ΕΚΠΑ «Το θέατρο ως Μορφοπαιδευτικό Αγαθό και καλλιτεχνική έκφραση στην Εκπαίδευση και την Κοινωνία», σσ. 23-37
- ❖ Γραμματάς, Θ. (2014), Το θέατρο ως συνισταμένη των πολιτιστικών εκδηλώσεων στο σχολείο, στο, Θ. Γραμματάς [επιμ.], *Το θέατρο στην Εκπαίδευση. Καλλιτεχνική έκφραση και παιδαγωγία*, Αθήνα: Διάδραση
- ❖ Γραμματάς, Θ. (2014) [επιμ.], *Πάμμουσος Παιδαγωγία. Η Παιδαγωγική του Θεάτρου*, Αθήνα: Ταξιδευτής, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου 22-24 Νοεμβρίου 2013
- ❖ Γραμματάς, Θ. (2015), *Το θέατρο ως Πολιτισμικό Φαινόμενο*, Αθήνα: Παπαζήσης
- ❖ Γραμματάς, Θ. – Μουδατσάκης, Τ. (2008), *Θέατρο και πολιτισμός στο σχολείο για την επιμόρφωση εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης*, Ρέθυμνο: Πανεπιστήμιο Κρήτης. Παιδαγωγικό Τμήμα Δ.Ε., Εργαστήριο Διαπολιτισμικών και Μεταναστευτικών Μελετών (Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ.)
- ❖ Γραμματάς, Θ. – Τζαμαργιάς, Τ. (2011), *Πολιτιστικές Εκδηλώσεις στο Σχολείο*, Αθήνα: Διάδραση

- ❖ Δαμανάκης, Μ. (2007), *Ταυτότητες και Εκπαίδευση στη διασπορά*, Αθήνα: Gutenberg
- ❖ Cartledge, P. (2015), «Θεατρικά έργα με βάθος»: το θέατρο ως διαδικασία στη ζωή των πολιτών της αρχαίας Ελλάδας, στο Ρ.Ε. Easterling [επιμ.] *Οδηγός για την Αρχαία Ελληνική Τραγωδία*, Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης
- ❖ Δανασσής-Αφεντάκης, Α. (1997), *Σύγχρονες τάσεις της αγωγής*, Αθήνα: Γκελμπέσης
- ❖ Δελικωνσταντής, Κ. (2011), Τα Δικαιώματα του Ανθρώπου στα πλαίσια της Σχολικής Θρησκευτικής Αγωγής, στο Β. Δ. Οικονομίδης & Θ. Γ. Ελευθεράκης [επιμ.] *Εκπαίδευση, Δημοκρατία και Ανθρώπινα Δικαιώματα*, Αθήνα: Διάδραση
- ❖ Δερβίσης, Σ. (1993), *Σύγχρονη Γενική Μεθοδολογία της διδασκαλίας – μάθησης*, 4^η έκδοση, Θεσσαλονίκη: Αυτοέκδοση
- ❖ Δερβίσης, Σ. Ν. (1998), *Οι μαθητές μιας τάξης ως κοινωνική ομάδα και η ομαδοκεντρική διδασκαλία*, Αθήνα: Gutenberg - Γιώργος & Κώστας Δαρδανός
- ❖ Δημαράς, Α. (2005), *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, (1821 – 1894)*, τόμος Α', Αθήνα: Εστία
- ❖ Δροσίνης, Γ. (1903), Τα σχολεία και η εθνική εορτή, *Εθνική Αγωγή*, τόμ. Β', αρ. 7, Αθήνα
- ❖ Freire, P. (2006), *Δέκα επιστολές προς εκείνους που τολμούν να διδάσκουν*, Αθήνα: Επίκεντρο
- ❖ Ζαμπέτα Ε. (2003), *Σχολείο και Θρησκεία*, Αθήνα: Θεμέλιο
- ❖ Giddens, A. (2002), *Ο κόσμος των ραγδαίων αλλαγών*, Αθήνα: Μεταίχμιο
- ❖ Καβαλιέρου, Μ. (2006), Η δραματοποίηση ως διδακτική πρακτική και η χρήση της στη διδασκαλία της Ιστορίας, στο Γ. Κόκκινος – Ε. Νάκου [επιμ.] *Προσεγγίζοντας την Ιστορική Εκπαίδευση στις αρχές του 21^{ου} αιώνα*, Αθήνα: Μεταίχμιο
- ❖ Καγκελάρη, Δ. (1991), Από το "παιδικό θέατρο" του '30 στο "θέατρο για παιδιά" του '70, στο *Θέατρο για παιδιά. Ένας πρακτικός οδηγός*, Αθήνα: Ελληνικό κέντρο Θεάτρου για το παιδί και τα Νιάτα
- ❖ Καραγιάννης, Θ. Ν. (2007), *Ο Βασίλης Ρώτας και το έργο του για παιδιά και εφήβους. Θέατρο – Ποίηση – Πεζογραφία – «Κλασσικά εικονογραφημένα»*, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή
- ❖ Καρακατσάνη, Δ. (2003), *Εκπαίδευση και πολιτική διαπαιδαγώγηση. Γνώσεις, αξίες, πρακτικές*, Αθήνα: Μεταίχμιο

- ❖ Καρακατσάνη, Δ. (2008), Ο ρόλος του εκπαιδευτικού στο πλαίσιο της Κοινωνικής και Πολιτικής Εκπαίδευσης. Επαγγελματισμός, αυτοανάπτυξη και διδακτικές στρατηγικές, στο Στάθης Μπαλιάς [επιμ.] *Ενεργό Πολίτης και Εκπαίδευση*, Αθήνα: Παπαζήσης
- ❖ Καραμούζης, Π. (2009), Η θρησκευτική εκπαίδευση ως πολιτικά διαμεσολαβημένη διαδικασία κοινωνικής ενσωμάτωσης, στο *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, Τόμος ΙΔ, τεύχος 56, σσ. 319-340
- ❖ Κλεάνθους – Παπαδημητρίου, Μ. (1952), *Η Νέα Αγωγή. Θεωρία και Μέθοδοι*, Αθήνα
- ❖ Κοντογιάννη, Α., (2008), *Μαύρη Αγελάδα- Άσπρη Αγελάδα. Δραματική Τέχνη στην Εκπαίδευση και Διαπολιτισμικότητα*, Αθήνα: Τόπος
- ❖ Κοντογιάννη, Α., (2012) *Το βιβλίο της δραματοποίησης*, Αθήνα: Πεδίο
- ❖ Κοσμόπουλος, Α. (1983), *Σχεσιοδυναμική Παιδαγωγική του Προσώπου*, Αθήνα: Γρηγόρη
- ❖ Κουκουνάρας-Λιάγκης, Μ. (2009), *Ο Θεός, ο δικός μου, ο δικός σου. Πολιτισμός, Εκπαίδευση, Ετερότητα*, Αθήνα: Γρηγόρη
- ❖ Κουρετζής, Λ. (2010), *Το θεατρικό παιχνίδι*, Αθήνα: Καστανιώτης
- ❖ Κυπριανός, Π. (2008), Αυτενέργεια στη σχολική τάξη και ενεργός πολίτης, στο. Σ. Μπαλιάς [επιμ.] *Ενεργός Πολίτης και Εκπαίδευση*, Αθήνα: Παπαζήση
- ❖ Κωστούλα – Μακράκη, Ν. (2008), Η σημασία και ο ρόλος του ενεργού πολίτη στα πλαίσια της εκπαίδευσης για τη βιώσιμη ανάπτυξη, στο., Σ. Μπαλιάς [επιμ.] *Ενεργό Πολίτης και Εκπαίδευση*, Αθήνα: Παπαζήσης
- ❖ Λαδογιάννη, Γ. (1998), *Το παιδικό θέατρο στην Ελλάδα*
- ❖ Λεοντσίνης, Γ. Ν. & Ρεπούση, Μ. (2001), *Η τοπική ιστορία ως πεδίο σπουδής στο πλαίσιο της σχολικής παιδείας*, Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων – Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Αθήνα: Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων
- ❖ Λέφας, Χρ. (1942), *Ιστορία της Εκπαίδευσης*, ΟΕΣΒ, Εν Αθήναις
- ❖ Μανιάτης, Π., (2015), *Ο διαπολιτισμικός ρόλος του Θεάτρου για Παιδιά και Νέους. Εμπειρική έρευνα διερεύνησης της επίδρασής του στα στερεότυπα*, Αθήνα, Μεταδιδακτορική έρευνα
- ❖ Μασσιάλας, Β. (1984), *Το Σχολείο Εργαστήρι Ζωής*, Αθήνα: Μ. Γρηγόρης
- ❖ Ματσαγγούρας, Η. (1985), *Εξατομικευμένη Διδασκαλία: Πρόταση Εφαρμογής στο Ελληνικό Σχολείο*, Συνάντηση

- ❖ Ματσαγγούρας, Η. (1997), *Στρατηγικές Διδασκαλίας. Η Κριτική Σκέψη στη Διδακτική Πράξη*, Αθήνα: Gutenberg
- ❖ Ματσαγγούρας, Η. (2002), *Η διαθεματικότητα στη σχολική γνώση: Εννοιοκεντρική προσέγγιση, αναπλαισίωση και σχέδια εργασίας*, Αθήνα: Γρηγόρης
- ❖ Ματσαγγούρας, Η. (2009), *Εισαγωγή στις Επιστήμες της Παιδαγωγικής. Εναλλακτικές Προσεγγίσεις. Διδακτικές Προεκτάσεις*, Αθήνα: Gutenberg
- ❖ Ματσαγγούρας, Η. Γ. (2003³), *Η Σχολική Τάξη*, τόμος Α', Αθήνα: αυτοέκδοση, σ.385
- ❖ Ματσαγγούρας, Η. Γ. (2011), *Θεωρία και Πράξη της Διδασκαλίας*, μέρος Α', Αθήνα: Gutenberg
- ❖ Ματσαγγούρας, Η. Γ. (2011), *Θεωρία και Πράξη της Διδασκαλίας*, μέρος Β', Αθήνα: Gutenberg
- ❖ Μέγα, Γ. (2011), *Η τέχνη στο σχολικό σύστημα ως στοχαστική διεργασία*, στο Κόκκος, Α. [επιμ.] *Εκπαίδευση μέσα από τις τέχνες*, Αθήνα: Μεταίχμιο
- ❖ Μπαλιάς, Σ. (2008), *Ανθρώπινα Δικαιώματα, Ιδιότητα του Πολίτη και Εκπαίδευση*, στο Σ. Μπαλιάς [επιμ.] *Ενεργό Πολίτη και Εκπαίδευση*, Αθήνα: Παπαζήσης
- ❖ Μπαμπινιώτης, Γ. (2002^β), *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας
- ❖ Μπετελχάιμ, Μ. (1995), *Η γοητεία των παραμυθιών. Μια ψυχαναλυτική προσέγγιση*, Αθήνα: Γλάρος
- ❖ Μπρεντάνου, Κ. – Τζαμαργιάς, Τ. (2001), *Το Θεατρικό Σπουδαστήριο του Βασίλη Ρώτα*, Αφιέρωμα στο Β. Ρώτα 1889-1977), Έρευνα, Αθήνα
- ❖ Μυλωνάκου – Κεκέ, Η. (2009), *Συνεργασία σχολείου, οικογένειας και κοινότητας*, Αθήνα: Παπαζήση
- ❖ Μυρωνάκη, Φ. (2014), *Η καλλιτεχνική ταυτότητα του εκπαιδευτικού: Ο εκπαιδευτικός ως σκηνοθέτης*, στο: Γραμματάς, Θ. (2014), *Το θέατρο στην Εκπαίδευση. Καλλιτεχνική Έκφραση και Παιδαγωγία*, Αθήνα: Διάδραση, σσ. 289-309
- ❖ Ναυαρίδης, Κλ. (2005), *Ψυχολογία των ομάδων. Κλινική Ψυχοδυναμική προσέγγιση*, Αθήνα: Παπαζήση
- ❖ Nussbaum, M. C. (2013), *Όχι για το κέρδος. Οι ανθρωπιστικές σπουδές προάγουν τη δημοκρατία*, μτφρ. Γ. Χρηστίδης, Αθήνα: Κριτική ΑΕ

- ❖ O'Toole, J. (2008), «ΠΛΑΤΩΝ ΕΚΑΝΕΣ ΛΑΘΟΣ. Η σημασία της τέχνης του παιχνιδιού και του θεάτρου στη διδασκαλία», στο. Εκπαίδευση και θέατρο, τεύχος 9, μτφρ. Κατερίνα Αλεξιάδη, Αθήνα: Εκπαίδευση και θέατρο, σ. 42-48
- ❖ Παπαδόπουλος, Σ. (2010), *Παιδαγωγική του Θεάτρου*, Αθήνα: Ιδιωτική έκδοση
- ❖ Παπανούτσος, Ε. Π. (1976), *Η Παιδεία. Το μεγάλο μας πρόβλημα*. Αθήνα: Δωδώνη
- ❖ Πατέλης, Δ. (2006), Περί θρησκείας και θρησκευτικών προτύπων, στο *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τεύχ. 145, σελ. 66-85
- ❖ Παυλίδης, Π. (2015), Social consciousness, Education and transformative activity, *Journal of Critical Education Policy Studies*, 13 (2), σσ. 1-37
- ❖ Πετράκης, Μ. (2006), *Ο μύθος του Μεταξά, Δικτατορία και Προπαγάνδα στην Ελλάδα*, Αθήνα: Ωκεανίδα
- ❖ Πούχνερ, Β. (1997), Το ελληνικό θρησκευτικό θέατρο του Αιγαίου πελάγους, στο Γραμματικοπούλου, Ε. [επιμ.] *Νεοελληνικό θέατρο (17^{ος} – 20^{ος} αιώνες). Επιστημονικές Επιμορφωτικές Διαλέξεις*, Αθήνα: Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, σ. 21-37
- ❖ Ρώτας, Β. (1975), *Θέατρο για παιδιά*, Αθήνα: Χ. Μπούρας
- ❖ Σακελλαρίου, Χ. (1984), *Η Παιδεία στην Αντίσταση*, Αθήνα: Φιλιππότης
- ❖ Σέξτου, Π. (2007), *Πρακτικές εφαρμογές θεάτρου στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια εκπαίδευση*, Αθήνα: Καστανιώτης
- ❖ Στιβανάκη, Ε. Ε. (2009), *Στα ίχνη της θεατρικής περιπέτειας. Ένας οδηγός για τη θεατρική παράσταση στο Σχολείο και για τους θιάσους των Ερασιτεχνών*, Αθήνα: ERGO
- ❖ Σωτηροπούλου – Ζορμπαλά, Μ. (2007), *Κάθε μέρα πρεμιέρα. Αισθητική Προσέγγιση της Γνώσης στο Νηπιαγωγείο και το Δημοτικό Σχολείο*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- ❖ Σωτήρχου, Φ. (2007), *Ο Θέσπις στο Δημοτικό Σχολείο. Θεατρική Αγωγή*, Αθήνα: Κέδρος
- ❖ Schmidt, M. G. (2004), *Θεωρίες της Δημοκρατίας*, μτφρ Ε. Δεκαβάλλα, Αθήνα: Σαββάλας
- ❖ Τερζής, Ν. (1986), *Η παιδαγωγική του Αλέξανδρου Δελμούζου*, Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη
- ❖ Sassen, S. (2003), Εγχαράσσοντας το πλανητικό στο εθνικό: επιπτώσεις στον ρόλο του κράτους, στο Κατσούλης, Η., Ανανιάδη, Μ. & Ιωαννίδης, Σ. [επιμ.]

Παγκοσμιοποίηση. Οικονομικές, Πολιτικές, Πολιτισμικές Όψεις, Αθήνα: Σιδέρης Ι., σσ. 235-253

- ❖ Τζάνη, Μ. (2010), *Κοινωνιολογία της Παιδείας*, Αθήνα: Γρηγόρης
- ❖ Τιμητική Έκδοση Των Μαθητριών Του(1976), *Μίλτος Κουντουράς: Διδασκαλείο Θηλέων Θεσσαλονίκης 1927-1930*, Αθήνα: Γνώση
- ❖ Τσιπλητάρης, Α. Φ. (2011), *Ψυχοκοινωνιολογία της σχολικής τάξης*, Αθήνα: Διάδραση
- ❖ Τσιρώνης, Χ. (2008), Κοινωνική αλληλεπίδραση και κοινωνικές σχέσεις στο σχολείο. Ο ρόλος του εκπαιδευτικού στην ενσωμάτωση των μαθητών, στο Δ. Κ. Μαυροσκούφης [επιμ.], *Οδηγός Επιμόρφωσης. Διαπολιτισμική Εκπαίδευση και Αγωγή*, Θεσσαλονίκη: ΥΠ.Ε.Π.Θ.
- ❖ Φλογαΐτη, Ε. (1998), *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- ❖ Φλουρής, Γ. (1992), *Η αρχιτεκτονική της διδασκαλίας και της μάθησης*, Αθήνα: Γρηγόρη, σ.146
- ❖ Χαραλαμπίδης, Γ. (1984), *Θεωρία της Παιδείας. Γενική Παιδαγωγική*, Αθήνα: Χ.Ε.
- ❖ Χαρίσης, Α. Ν., (2001) *Θρησκεία και Πολιτική στην Ελλάδα: Ιστορικές καταβολές, σύγχρονες διαστάσεις και προβλήματα*, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή
- ❖ Χολέβα, Ν. (2010), *Εσύ όπως κι εγώ – Εξερευνώντας τη διαφορετικότητα μέσα από το θέατρο*, Πανελλήνιο Δίκτυο για το Θέατρο στην Εκπαίδευση

Ξενογλώσση Βιβλιογραφία

- ❖ Ammentorp, L. (2007), Imaging social change: Developing social consciousness in arts-based pedagogy, *Critical Social Studies*, 1, σσ. 38-52
- ❖ Banks, G. (2004), *Diversity of Citizenship Education. Global perspectives*, San Francisco: Jossey-Bass
- ❖ Berman, S. (1997), *Children's Social Consciousness and the Development of Social Responsibility*, New York: State University of New York Press
- ❖ Berry, Daughtrey & Wieder (2009), *Collaboration: Closing the Effective Teaching Gap*, Center for Teaching Quality (CTQ), ERIC (17/4/2012)

- ❖ Dagger, R. (1981), Metropolis, memory and citizenship, *Journal of Political science*, 25, (4)
- ❖ Durkheim, E. (1963), *L' Education morale*, Paris: P.U.F
- ❖ Gadamer, H. G. (1966), *Le problème de la conscience historique*, ed. By Pierre Fruchon, Paris: Seuil
- ❖ Heater, D. (2004), *Citizenship. The Civil Ideal in World History, Politics and Education*, Manchester: Manchester University Press
- ❖ Jackson, L. - Caffarella, R. (1994), *Experiential learning: A new approach*, San Francisco: Jossey-Bass
- ❖ Malkin, J. (2002), *Memory-Theater and Postmodern Drama*, Michigan: University of Michigan Press
- ❖ Miller, J. & Seller, W. (1985), *Curriculum: Perspectives and Practice*, New York: Longman
- ❖ Minear, S. P. (1940), Historical Consciousness vs Historical Knowledge, *Journal of Bible and Religion*, 8 (2), Oxford University Press
- ❖ Postle, D. (1993), Putting the heart back into learning, στο Boud, D., Cohen, R. & Walker, D. [επιμ.], *Using experience for learning*, Buckingham SRHE and Open University Press
- ❖ Schlitz, M. M. & Vieten, C. & Miller, M. E. (2010), Worldview Transformation and the Development of Social Consciousness, *Journal of Consciousness Studies*, 17 (7-8), σσ. 18-36
- ❖ United Nations General Assembly, "United Nations Revised draft plan of action for the first phase (2005 – 2007) of the World Program for Human Rights Education" A/56/525/Rev.1, 2 March 2005
- ❖ Berman, S. (1990), Educating for Social Responsibility, *Educational Leadership*, 48 (Noevember 1990), σσ. 75-80

Ηλεκτρονικές Πηγές

- ❖ Αναλυτικό Σχολικό Πρόγραμμα:
http://www.pi-schools.gr/download/programs/depps/10deppsaps_kpa.pdf
 [ημ. προσβ. 22-10-2017]

- ❖ Barnes A. & Thagard P. (1997) Empathy and Analogy, Διαθέσιμο ηλεκτρονικά στη διεύθυνση: <http://cogsci.uwaterloo.ca/Articles/Pages/Emaphthy.html>
[ημ. προσβ. 22-10-2017]
- ❖ Διδακτικά πακέτα του Δημοτικού Σχολείου:
<http://www.pi-schools.gr/books/dimotiko/>
[ημ. προσβ. 22-10-2017]
- ❖ Πορίσματα του Διεθνούς Συνεδρίου: «Τέχνη & Εκπαίδευση: Διδακτικές και Παιδαγωγικές προσεγγίσεις στο Σχολείο του 21ου αιώνα», Συνδιοργάνωση του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων, του Ιδρύματος Ωνάση και της Ανώτατης Σχολής Καλών Τεχνών, Αθήνα 2-4 Οκτωβρίου 2015, διαθέσιμο ηλεκτρονικά: http://www.iep.edu.gr/images/IEP/EPISTIMONIKI_YPIRESIA/Epist_Monades/B_Kyklos/Tehnes/2015/2016-03-17_dt_art_n_education_nunc.pdf
[ημ. προσβ. 22-10-2017]
- ❖ Μαυρίδου, Ε. (2010), Η καθιέρωση των Σχολικών γιορτών στο Δημοτικό Σχολείο – Ιστορικό διάγραμμα (19^{ος} και 20^{ος} αιώνας), από <https://gtheodore.wordpress.com/2010/07/12/>
[ημ. προσβ. 22-10-2017]